

KÜLTÜR
SERİSİ

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER

YVES LACOSTE
ÇEVİREN

Dr. YAŞAR GÜRBÜZ

KÜLTÜR SERİSİ : 39

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER

YÜKSELEN MATBAASI
İSTANBUL — 1965 .

YVES LACOSTE

Az Gelişmiş Ülkeler

Çeviren :

Dr. YAŞAR GÜRBÜZ

İSTANBUL

REMZİ KİTABEVİ

93, Ankara Caddesi, 93

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
GİRİŞ	5
BÖLÜM I. Az Gelişmişliği Teşkil Eden Özellikler	7
BÖLÜM II. Nüfus Problemi	33
BÖLÜM III. Az Gelişmişliğin Temel Sebepleri ...	53
BÖLÜM IV. Az Gelişmiş Ülke Tipleri	90
BÖLÜM V. Gelişme Şekilleri ve Hedefleri	113
SONUÇ	146
KISA BİBLİYOGRAFYA	151

G İ R İ Ş

Çağımızın en önemli ve aynı zamanda en dramatik problemi, az gelişmiş ülkeler problemidir. Nispeten yeni olan az gelişmişlik mefhumu, bugün bir ana mefhum olarak görünmesine rağmen henüz tamamen tanımlanmış değildir. Bunun için başlangıçta bir değerlendirme, bir karşılaştırma yapmak gerekmektedir de ana kıstaslar ekseriya son derece katiyetten uzaktır.

Genellikle, az gelişmişlik mefhumu müphem veya kısmî şekilde tanımlanmaktadır. Böylece, meselâ az gelişmiş bir ülke sadece, bütün tabîî kaynaklarından faydalanmayan ülke demek değildir. A.B.D. gibi bir sürü «zengin» memleket geniş kaynaklarından yararlanmıyorlarsa da bu yüzden hiç de az gelişmiş sayılmamaktadırlar. Aynı şekilde, bugün az gelişmiş ülkelerde mevcut şartlar, şimdiki gelişmiş ülkelerin «endüstri devrimi» arifesindeki şartlarının aynı değildir. Bir ülkede kalkınma politikasının tatbiki, orada muhakkak az gelişmişliğin varlığını gerektirmez.

Nihayet, her sefalet az gelişmişlik demek değildir. Her ne kadar açlık ve fakirlik az gelişmiş ülkeler halkının büyük bir kısmı arasında hüküm sürüyorsa da sadece bu iki olay, bütün vahametine rağmen

men, az gelişmişliği tayine kifayet etmez. Gerçekten, sadece bu iki kıstasın ele alınması, az gelişmişliği beşeriyet kadar eski bir oluşun haline koyacaktır. Az gelişmiş ülkeler, asırlardan beri içerisinde hiçbir şeyin değişmediği ilkel bölgeler demek değildir. Genellikle kabul edilmiş bir az gelişmişlik arazi olan nüfus artışı muhakkak ki çok yeni bir olaydır. Demek ki bu ülkelerde bazı şeyler değişmektedir.

Ne yazık ki insanların çok eski ve samimî yoldaşları olan açlık ve sefalet, az gelişmişlik denen bu karışık ve orijinal olayın tatminkâr bir tarifine esas teşkil edemezler. Binaenaleyh bu mefhumun gerçek muhtevasını tayin etmek ve onu teşkil eden özelliklerin tanımını ele almak lâzımdır.

BÖLÜM I

AZ GELİŞMİŞLİĞİ TEŞKİL EDEN ÖZELLİKLER

Az gelişmişlik olayının en önemli özelliklerinden biri karmaşıklığı, sosyolojik ve ekonomik arazların birbiri peşinden sıralanması ve birbirlerine karşılıklı etkileridir. Bu karmaşıklık, en vahim olarak düşünülen bozuklukları düzeltmeği hedef alan kalkınma teşebbüslerinin başarısızlık sebeplerinin başlıcalarından biridir.

Çeşitli istatistik ve değerlendirmelerden çıkan sonuç, az gelişmiş olarak mütalâa edilebilecek ülkelerin dünya nüfusunun takriben dörtte üçünü teşkil ettikleridir. Bu demekti ki az gelişmiş ülkeler tabii ve beşerî bakımdan çok farklı bölgelere yayılmışlardır. Fakat bütün bu büyük farklılıklara rağmen yine de birçok hallerde kaliteye ait arazlarda bir birlik bulunabilir. Tabii bu kalitatif arazlar arasında şiddet farkları her zaman mevcuttur. Dünyanın ekonomik ve sosyal durumunun çeşitli yönlerden incelenmesi fakir milletlerin ağır ve muntazam bir şekilde zengin milletler seviyesine yükseldiklerini göstermektedir. Aksine, mevcut durumu gerçek bir uç-

rumla birbirinden ayrılmış iki grup ülkenin varlığı şeklindedir.

İki grup arasındaki durumda olan ülkeler nadirdir. Genellikle bunlar gelişmiş ülkelerin yapı ve görünüşüne has bazı özellikler gösterebilirler de en önemli problemleri az gelişmiş ülkelerininkilerin aynıdır. Bazen «Yarı gelişmiş» olarak isimlendirilen bu ülkeler şunlardır: Venezuela, Arjantin, Güney Afrika Birliği, Japonya ve İtalya (Mezzogiorno'nun burada tuttuğu yer dolayısıyla). Bunlar az çok eşit özelliklere sahip bir grup değil fakat bir özel durumlar dizisidir. Aralarından her biri az gelişmiş ülkelere has özellikler toplumundan bazılarını gösterirler.

Her az gelişmişlik «arazi» nin önem ve karmaşıklığı bu eserin çerçevesini aşan derin bir incelemeyi gerektirir. Binaenaleyh burada her elemanın analizinden ziyade meselenin sentetik görünüşüne bağlı kalınmıştır. Az gelişmişliği teşkil eden başlıca özellikler şunlardır:

1. BESLENME YETERSİZLİĞİ

Beslenme yetersizliği en genel ve en vahim az gelişmişlik arazıdır. Bununla beraber bu arazi, az gelişmişliğin tarihî ve mahallî sınırlarını belirli bir şekilde aşar: Açlık, bugünkü gelişmiş ülkeler nüfusu arasında eskiden çok vahim bir durum yaratmış olduğu gibi hâlen de oralarda önemli sosyal kategorilerde hüküm sürmektedir. Diğer yandan, az geliş-

miş ülkelerin hemen tamamı, Arjantin'in istisnasıyla (şayet o da bu gruba sokulursa) ki orada da bazı bölgelerde vahim beslenme yetersizliği vardır, açlık içindedirler.

Dünyada mevcut günlük beslenme kalorisi miktarı ortalama 1.400 - 1500 kalori (nüfusun yaşamasına yarayan asgarî miktar) ile en yüksek ortalama 3.600 kalori (Nazi toplama kamplarında 500 ilâ 1000 kal.) arasında değişir. 3600 kalorinin üstünde zaten bir takım bozukluklar baş gösterir. 2500 kalorinin altında beslenme yetersizliği var demektir. Çeşitli istatistiklere, bilhassa F.A.O istatistiklerine göre dünya nüfusunun %70 i günde 2500 kalorinin altında gıda almaktadır. Yine dünya nüfusunun %24 ü de 2000 kalorinin altında beslenmektedir. Bugün şiddetli açlığın doğrudan doğruya yaratacağı ölüm vakaları artık ortadan kalkmakla beraber (bazı politik muhtevalar içinde gelişen durumlar hariç), kronik beslenme yetersizliği «Gizli açlık» (S. de Castro) gibi, belki de daha tahripkâr olan, bir illet gitgide daha geniş kütleleri pençesine almaktadır.

Bu kantitatif ihtiyaçların yanısıra insan vücudü çeşitli besinlere ihtiyaç gösterir. Bilhassa, sağlığı koruyucu, protein kaynağı hayvanî gıdalar, tuzlar ve vitaminler bu aradadır. Bol beslenen rejimleri dahi kalite bakımından çok vahim yetersizlikler gösterebilirler ve tehlikeli hastalıklara sebep olabilirler. F. A. O. nun bir anketine göre dünya nüfusunun % 58 i günde 15 gr. dan az hayvanî menşeli protein almaktadır. Nüfusun günde 30 gr. ın üstünde protein alan

kısmı sadece % 17 dir. Ekseriya kalite yetersizliğıyle birleşen kantite yetersizlikleri, çeşitli yetersizliklere sebep olurlar. Millî ortalama esası üzerinden (bölgelerde durum daha vahimdir) Hindistan dünyada beslenme yetersizliğinde başta gelmek gibi tatsız bir imtiyaza sahiptir. Günde 1650 kalori ve sadece 6 gram hayvanî protein. Haklarında oldukça kesin bilgilere sahip olduğumuz az gelişmiş ülkeleri beslenme bakımından şöyle tasnif edebiliriz: (Küba, Uruguay, Arjantin az gelişmiş olmakla beraber günde 2500 kalorinin üstündedirler).

Günde 10 gr. dan az protein ve 2000 kalorinin altı: Hindistan, Seylân, İran, Irak Belçika kongosu.

10 gr. dan az protein; 2000 - 2500 kalori: Çin, Japonya, Batı Afrika, Suriye.

10-20 gr. protein; 2000 den az kalori: Filipin, Peru, Kuzey Afrika.

10-20 gr. protein; 2000 - 2500 kalori: Meksika, Güney Rodezya, Mısır, Pakistan.

20-30 gr. protein; 2000 - 2500 kalori: Türkiye, İtalya, Yunanistan, Şili, Venezüela, Kolombiya, Brezilya, güney Afrika.

2. TARIMDA YETERSİZLİKLER

Az gelişmiş ülkelerin bir özelliğı de tarım sahasında çalışan nüfusun öneminde görülür: Güney Avrupada iş gücünün yüzde 58 i, Kuzey Afrikada

yüzde 73 ü, orta Amerikada yüzde 62 si, Güney Amerikada yüzde 55 i, Güney Batı Avrupada yüzde 70 i, güney doğu Asyada yüzde 78 i, (Kuzey Amerikada iş gücünün sadece % 13 ü ve Batı Avrupada % 20 si).

Az gelişmiş ilkelere tarım önemli yetersizlikler gösterir: Tarım potansiyeli yeteri derecede kullanılmamaktadır. Toprağın az olması bir yana, ayrıca işlenebilir toprakların tamamından da yararlanılmamaktadır. Böylece, uzak doğuda tarım deltalarında ve alüvyonlu vâdilerde toplanmıştır. Latin Amerikada ekilebilir toprakların sadece 1/5 i ekilmektedir. Bu tahdidin çeşitli nedenleri vardır: bazı tabii engelleri aşmağı sağlayacak teknik vasıtaların yetersizliği; tropikal bölgelerde ekseriya fakir ve zayıf olan toprağın verimliliğini artırmak için çok uzun zaman nadasa bırakılması lüzumu; tarımda yenilik sağlayacak imkânlar için gerekli kapital yokluğu böylece bereketli toprakların değil fakat eski teknikle ekmeğe en elverişli toprakların ekilmesi; ekseriya (bilhassa Latin Amerika ve güney Afrikada) işlenmemiş toprakların nüfuzlu ailelerin elinde toplanması sonucu küçük çiftçilerin buralara yerleşmelerinin önlenmesi. Az gelişmiş ülkelerde çoğunlukla görülen, tarımla hayvancılık arasındaki oransızlık, çiftçiye hayvan ve tohum bakımından güç durumda bırakır.

Az gelişmiş ülkelerin çoğunluğu oldukça eski zamanlardanberi gelen toprak problemlerine sahiptirler: feodal tipteki mülkiyetin devamı yahut daha ye-

ni olarak tefecilik veya gasp yoluyla büyük arazilere sahip olunması. Ekseriya, büyük toprak sahipleri, kendi sermayelerini değerlendirmeye yetmeyeceği kadar, geniş toprakları boş yere ellerinde tutarlar. Böylece köylü kütlesi, çalışma gücünü optimum olarak kullanmayacağı kadar küçük toprak parçalarına sıkışır. Ayrıca çiftçi nüfusun büyük bir kısmı da hiç toprağa sahip olmayıp kendini yarıcı yahut ırgat gibi, büyük toprak sahiplerine kiralar. Latin Amerikada toprak sahiplerinin % 1,5 i ekilebilen toprakların % 50 sine sahiptir. (Meselâ Brezilya'da toprağın % 62 si %3,4 ün elindedir; çiftçilerin % 51 i topraklarını ancak % 3,4 üne sahiptir. Kolombiya'da toprak sahiplerini % 0,9 u toprağın % 40 nın elinde bulundurmaktadır v.s.) Güney Afrikada tüm nüfusun % 70 ini teşkil eden Bantular Transvaal'de toprağın % 3,7 sine Orange'da ise sadese % 0,5 ine sahiptirler.

— Az gelişmiş ülkeler tarımının diğer bir özelliği, nisbeten düşük bir randımanda görülür: Avrupada buğdaydan hektar başına ortalama 15,8 kental ve Kuzey Amerikada 12 kental ürün alınırken Asya ve Latin Amerika'da 9 ve Afrikada ancak 7 kental randıman alınabilmektedir. Mısırdan, güney Amerikada alınan randıman 114 kental, kuzey Amerikada ise 22,5 kentaldır. Pirinç randımanı Avrupada hektar başına 43,8 kental, Uzak doğuda 16,2 kental ve Afrika'da sadece 13,3 kentaldır.

Genellikle az gelişmiş ülkelerde tarımsal produktivite çok düşüktür. Amerikalı bir çiftçinin orta-

lama 5 tondan fazla tohum üretilip 15 kişiyi besleyebilmesi, Avrupalı bir çiftçinin bir tondan fazla ürün alıp 10 kişiden fazla şahsı besleyebilmesine karşılık az gelişmiş ülkelerin tümünde prodüktivite düşüktür. Genellikle çiftçi başına 0,4 ton (sadece Akdeniz bölgesi, Japonya ve Brezilyada çiftçi başına 0,4 tonu geçer). Bir çiftçinin beslenmesini temin edebileceği şahıs adedi de çok düşüktür: İtalyada ve Peruda 6, Brezilyada 5, Hindistanda 4. Bu düşük randıman ve prodüktivitenin sebebi, bazı defa, tabii güçlüklerse de çoğunlukla malzeme ve metot yetersizlikleridir.

Bütün bu sebeplerden dolayı, esas itibariyle tarımsal olan az gelişmiş ülkeler, vahim istihsal yetersizlikleri içindedirler. Halbuki diğer yandan, süratli nüfus artışı dolayısıyla ihtiyaçları da son derece artmaktadır. Fert başına gıda maddeleri istihsalı (harpten önce 100 kabul edildiğine göre) 1956 da Latin Amerikada 94 ve Asyada (Çin hariç) 92 dir. Görüldüğü gibi, beslenme durumu savaş öncesine nazaran gerileme halindedir. Tarımsal istihsaldeki gelişme güçlüğü, tabii faktörlerden ziyade beslenme yetersizliği içersindeki müstehlikin kıt olan malî imkânlarından ileri gelmektedir. Mesele, ekseriya söylendiği gibi, ihtiyaçları karşılamayan yetersiz bir istihsal meselesi değil fakat halkın, ihtiyaçlarını tatmin imkânı vermeyen, son derece büyük sefaleti meselesidir. Bu bir istihsal probleminden çok bir düşük satınalma gücü, «ekmek bulmaktan çok iş bulma problemidir». (A. Sauvy).

3. ORTALAMA MİLLÎ GELİR VE HAYAT SEVİYESİ DÜŞÜKLÜĞÜ

Birleşmiş Milletler Teşkilâtının yayınladığı istatistiklerden anlaşılmaktadır ki dünya nüfusunun yüzde 16 sı dünya gelirinin yüzde 70 ini paylaşmaktadır. Bunun yanı sıra dünya nüfusunun fakir olan yüzde 54 ü de dünya gelirinin yüzde 9 u ile geçinmek zorunda kalmaktadır. Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre 1954 deki dağılım şöyledir:

	<u>Nüfus yüzdesi</u>	<u>Dünya millî gelir yüzdesi</u>	<u>Fert başına gelir (dolar olarak)</u>
Güney ve doğu Asya	50	10	70-75
Afrika	7,5	2	80-85
Ortadoğu	4	1,5	150
Latin Amerika	7	4,5	240
Kuzey Amerika	7	43	1,660
Avrupa	25	40	570

<u>Millî gelir (dolar olarak)</u>	<u>Dünya nüfusun-daki yüzde</u>	<u>Milyon kişi</u>
50 den az	31	650
50 - 100	23	475
100 - 200	12	250
200 - 400	19	395
400 den fazla	15	300

Gelişmiş ülkeler, takriben 400 dolarlık bir tabanın üst kısmındadırlar (Almanya 510, Hollanda 500, Fransa 740, İngiltere 780, Belçika 800, İsviçre 1.010 Kanada 1.310, A.B.D. 1.870), gelişmiş ülkelerle (ortalama millî gelir 586 dolar), millî geliri yerinde duran veya pek az artan az gelişmiş ülkeler (ortalama gelir 65 dolar) arasındaki açıklık müthiş artmaktadır. Meselâ: 1949 dan 1953 e kadar A.B.D. de millî gelir fert başına yılda 1.463 dolardan 1.870 dolara çıkarken, Hindistanda ancak 57 dolardan 60 a yükselmiştir. Savaştan önce Hintliyle Amerikalı arasındaki gelir nisbeti 15 te 1 iken bugün 35 te 1 e çıkmıştır. İki milyardan fazla az gelişmiş ülkeler halkı sefaletten en ileri derecedeki perişanlığa kadar çeşitli durumlar içersindedirler. Şüphesiz, dolar olarak değerlendirmeye, ticarî olmayan istihsalin ve paranın satınalma gücünün yeter derecede göz önünde tutulmamasına bakılarak az gelişmiş ülkelerdeki millî geliri değerlendirmelerinin hatalı olduğu düşünülebilir. Bununla beraber, az gelişmiş ülkeler halkı çoğunluğunun hayat seviyesinin gerçekte, millî gelir değerlendirmelerinin üstünde olması ihtimali pek azdır. Zira, millî gelir ortalamasında her ne kadar hata olabilirse de önemli başka bir noktayı da gözönünde tutmak lâzımdır. O da az gelişmiş ülkelerin hepsinde görülen son derece eşitsiz gelir dağılışıdır. Bu eşitsizlik gelişmiş ülkelerekinden çok daha önemlidir «Adeta ekonomik bir kanun niteliği kazanan olay, bir ülkenin fakirliği nispetinde zenginle fakir arasındaki farkın artmasıdır». (G. Myr-

dal). Böylece ortalama millî gelir her türlü anlamını kaybetmektedir. Arabistandan petrol istihsalinden elde edilen gelir nüfusun ancak ufak bir kısmını ilgilendirir. Bunun yanında, büyük çoğunluk sonsuz bir sefalet içinde yüzmektedir. Az gelişmiş ülkeler ekonomisi ve toplumu hiç bir zaman bütün olarak düşünülemez. Servetin son derece eşitsiz şekilde dağılımını göz önünde tutmak gerekir. Meselâ: Kolombiyada nüfusun % 2,6 sı millî gelirin % 40 ını almaktadır... Aynı zamanda, nüfusun çoğunluğunun gerçek hayat seviyesi hakkında doğru bir fikir edinebilmek için başka kıstaslara da dayanmak lâzımdır. Meselâ: çocuk ölümleri nispeti, 1000 kişiye düşen doktor miktarı, okuma yazma bilmeyenlerin nispeti, konut durumu, gıda durumunu çeşitli tüketim seviyeleri: tekstil gazete vs. tüketimi gibi. (1).

4. ENDÜSTRİLEŞMEDE GERİLİK

Bu da aynı şekilde, az gelişmiş ülkelerin en belirli özelliklerinden biridir. Bu ülkeler arasında, millî geliri (190 dolar) ve beslenme seviyesi (2.100 kalori) itibariyle az gelişmiş sayılan Japonya'da sadece önemli ve eski bir endüstri mevcuttur ve çalışabilen nüfusun yüzde 22'si burada çalışır.

(1) R. Delprat, Dünyanın 10 bölgesinde tüketim ve üretim seviyesi, *Economie et Civilisation* dergisi. J. Merlaud, Milletlerarası sahada hayat seviyesi farklılıkları *Revue de l'Action Populaire*, Avril 1956.

Bütün az gelişmiş ülkelerde, endüstrileşmede gerilik, işçi nüfusunu mevcut iş gücüne olan oranında görülür. Afrikada %11, Asyada %10, Latin Amerika'da %17, buna mukabil kuzey Amerikada %37 ve batı Avrupada %42. Dünya çapında endüstrinin temerküzü bu yüzdelerin gösterdiğinden de kuvvetlidir. Dünya nüfusunun beşte biri endüstri istihsalinin %90 ına sahip olmaktadır. Gerçekten, endüstri istihsalı az gelişmiş ülkelerde nisbeten düşüktür ve mevcut olan da hafif endüstridir. Az gelişmiş ülkelerin, dünya istihsalinde en yüksek nispeti gösterdikleri endüstri, pamuk endüstrisidir. Genel olarak %20 (Asyada %55, Latin Amerika'da %33, doğu ve güney Avrupada %10). Bunu takiben yakın zamanlardanberi çimento endüstrisi gelir ki dünya istihsalinin %13 ini bulur. Bu yatırım malları endüstrisi az gelişmiş ülkelerin yegâne ağır endüstisini teşkil eder. Buna mukabil az gelişmiş ülkelerin tümü 1956 da dünya demir ve çeliğinin ancak %3 ünü üretebiliyorlardı. Aynı zamanda, oldukça önemli ithalâta rağmen fert başına, kullanılan çelik miktarı da çok düşük kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerin yılda fert başına kullandıkları çeliğin 100 kg. ın üstünde (Fransa 200, Almanya 250, İngiltere 322, A. B. D. 625) olmasına karşılık az gelişmiş ülkeler çok geride kalmaktadırlar. Sadece İtalya, Japonya gibi bazı yarı gelişmiş ülkeler 75-80 kg. çelik kullanmaktadırlar. Diğerlerinde bu miktar süratle düşmektedir. Şili 44; Arjantin 34; Türkiye 25; Brezilya, Yunanistan 22; Meksika, Cezayir 18; Belçika Kongosu 12; Mısır, Hindis-

tan 5; İran 4; Pakistan 2,2 vs. Çok düşük endüstriyel faaliyet ve çok düşük gelir seviyesinin sonucu da düşük bir mekanik enerji istihlâkidir.

5. DÜŞÜK BİR MEKANİK ENERJİ İSTİHLÂKİ

Bir ülkenin teknik imkânlarının ve tabii engelleri yenebilme kabiliyetinin kıstası, enerji istihlâki nispetidir. Dünyada enerjiyi %85 nispetinde kullanan gelişmiş ülkeler fertleri yılda 1 tondan fazla «kömür eşiti» (kömür kalorisine eşit, olarak ifade edilen petrol, hidroelektrik veya kömür enerjisi) enerji istihlâk ederler. Enerji kaynaklarına bizzat ülkelerinde sahip olsalar da olmasalar da durum budur. Hollanda 2 ton; Fransa 2.3 ton; Almanya, Avusturya, Belçika 3.5 ton; İngiltere, Norveç 4.5 ton, A. B. D. 8 ton, enerjiyi yılda fert başına istihlâk ederler.

Bunun aksine, az gelişmiş ülkelerde enerji istihlâki, önemli enerji kaynaklarına sahip olsalar da çok düşüktür: İtalya 0,97 ton; Arjantin ve Japonya 0,78 ton. Latin Amerika ortalama olarak ancak 0,6 ton (bu nispeti yükselten Venezüelanın 1.2 tonluk istihlâkidir); Afrika 0,4 ton; Asya 0,3 ton (Hindistan 0,1 ton). Tabii ki bu enerjiden nüfusun büyük kısmı yararlanamamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde enerji istihlâki büyük şehirlerde, maden işletmelerinde temerküz etmektedir. Evlerde ferdî istihlâk ise ancak varlıklı sınıflara mahsustur. Köylerde meka-

nik enerji diye bir şey zaten bilinmez ve yegâne enerji, hayvanların da az çok yardım ettiği, insan enerjisidir.

Az gelişmiş ülkelerdeki enerji yetersizliğinin önemi ve genişliği şu misalle daha iyi anlaşılır: bir insanın yıllık enerji kapasitesi 200 kwh olarak düşünülürse, gelişmiş ülkelerde kullanılan mekanik enerji miktarı 18 milyon kişilik« insan enerjisi» miktarına eşittir. Halbuki az gelişmiş ülkelerde bu miktar, bütün mekanik ve beşerî güçlerine rağmen, ancak 3 milyarlık insan enerjisine varabilmektedir. Diğer sebeplerle birlikte bu enerji düşüklüğü, az gelişmiş ülkeler ekonomisinin esaslı bir özelliğini teşkil eder.

6. EKONOMİK BAĞIMLILIK DURUMU

Karışık birtakım tarihî sebepler dolayısıyla az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelere tabi vaziyettedirler. Bunun sonucu olarak da her az gelişmiş ülkede bir modern ekonomi sektörünün yerleşip gelişmesi, o ülkenin iç tarihî gelişmesinin bir neticesi değildir. Modern ekonomi, bu gelenekçi toplumlar içerisine, dışardan ekonomik yahut çoğunlukla ekstra ekonomik bir baskıyla ithal edilmiştir.

Birçok, az gelişmiş ülke için siyasi mahiyette olan bu bağımlılık ekonomik ve sosyal bağımlılık da getirmiştir. Bununla beraber, az gelişmiş olmak muhakkak sömürge olmak da değildir. Günümüzde az

gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğu siyasî bakımdan istiklâllerine kavuşmuş olup bir kısmı da (Türkiye, İspanya, Japonya vs.) zaten hiçbir zaman siyasî bir hâkimiyet altına girmemişlerdir. Mamafih birçok hal-lerde ekonomik bağımlılık devam etmektedir. Bunun örneği, az gelişmiş ülkelere yapılan endüstri ve ma- den sahasındaki yatırımların, ziraî ve ticarî işletme-lerin, yabancı şahıs ve şirketlere ait oluşunda görü- lür. Bu yabancı şahıs ve şirketler istihallerini ka- pital sahibi olan kendi ülkelerinin çıkarlarına göre ayarlayıp kârlarının büyük kısmını memleketlerine transfer ederler. Bu özelliğin istisnaları Japonya ve güneyi kuzeye tabi olan İtalyadır.

Yakın bir tarihe kadar, az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmesinin esası, mahiyeti, gelen direk- tifler, malî, teknik ve beşerî (kadrolar) imkânlar dolayısıyla gelişmiş ülkelere çıkıyordu. Gelişmiş ülkeler, bilhassa batı Avrupa, dünyanın iktisadî coğ- rafyasını tam manasıyla kendi ihtiyaçlarına göre or- ganize ediyorlardı. Bu bağımlılığın bir cephesi az gelişmiş ülkelerin dış ticaretinde görülür. Az geli- şmiş ülkelere dış ticaretin esası, yabancı armatör ve komisyoncular aracılığıyla gelişmiş ülkelere maden, hammadde, tarımsal ve gıdaî ürünler ihraç edip, oralardan mamül maddeler (istihlâk ve yatırım mal- ları) ithal etmektir. «Sömürge tipi» denen bu ticaret şekli, az gelişmiş ülkelere has bir şekil değildir. Bu tipte az gelişmiş ülkeler büyük çoğunluğu teşkil et- mekle beraber yüksek hayat seviyesindeki bazı ül- kelerini (Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada) tica-

reti de aynı tip mübadeleye dayanır. Fakat bunlar bu işten, az gelişmiş ülkelere nazaran çok daha fazla kâr sağlarlar. Sebebi, İngiliz menşeli gelişmiş müstahsil memleketler karşısındaki (İngiliz bankalarınca da desteklenen) çok daha kuvvetli olan durumlarıdır. Gerçekten, bir az gelişmiş ülkelerin ihracat ve ithalâtının özelliği ikisi arasındaki muazzam fiyat farkında görülür: 1955 te Cezayirden ihraç edilen malların tonu ortalama 21.000 frank iken, ithal edilen malların tonu 76.000 franktı. Fas'ta aradaki açıklık 13.000 ile 77.00 franktı. Tonaj olarak ihracatın fazlalığına rağmen, az gelişmiş ülkelerde ticaret genel olarak açık verir. Bunun çaresi ya memleket içerisinde zorla tasarrufu astırıp her şeyi ihraç etmek veya yabancı sermayeden yararlanmaktır. Fakat bu ikinci halde yabancı sermayenin dışa yaptığı kâr transferi, neticede birinci tedbiri tesirsiz kılmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin bağımlılığını artıran diğer bir nokta da ekseriya ihracatlarının pek mahdud maddelere inhisar etmesidir. Meselâ: Venezuela ve Irak'ın ihracatının %92 si petroldür. Kolombiyanın ihracatının %80 i ve Breziyal'nınkinin %70 i kahvedir. Mısır'ın ticaretinin %70 i pamuk, Şili'ninki bakır, Bolivya'nın kalaydır. Bunun sonucu, az gelişmiş ülkelerin bütün faaliyetlerinin, bu ürünlerin dünya piyasasındaki dalgalanmalarına tabi olmasıdır. Böylece, zaten daima kararsız olan az gelişmiş ülkeler ekonomileri gerileme devrelerinde alt üst olur.

Ayrıca, az gelişmiş ülkeler hükümetlerinin ekonomik ve sosyal politikaları genellikle büyük yabancı şirketlerin çıkarlarına göre ayarlanır. Zira bu şirketlerin faaliyeti devlet gelirlerinin büyük bir kısmını tayin eder. Diğer yandan, başka ülkelerde, başka istihlal bölgelerine sahip olan bu firmalar az gelişmiş ülkeler arasında rekabet yaratıp bundan faydalanarak bir çeşit şantaj politikası takip ederler.

Yabancı sermaye az gelişmiş ülkeler ekonomisinde büyük bir yer tutar. Bu ülkeler istihsalinin miktarı, cinsi dünya piyasasına arzı yabancı firmalara bağlıdır. Binaenaleyh, az gelişmiş ülkeler hayatının büyük bir kısmı dış kuvvet ve kararlara bağlı kalmaktadır. Az gelişmişliğe has ekonomik ve sosyal yapılar da ikili yapılar şeklinde görülmektedir. Zira bir yandan iç faktörler, diğer yandan onlardan daha üstün dış tesirler yapıları etkilemektedir.

7. AŞIRI DERECEDE ŞİŞKİN BİR TİCARİ SEKTÖR

Az gelişmiş ülkelerde ticaretle uğraşanlar çalışan nüfusun tümüne kıyasla, anormal derecede büyük bir yer işgal eder. (Afrikada çalışan nüfusun %14 ü; Asya'da %17 si ve güney Amerika'da %27 si ticaretle uğraşır). Bunların millî gelir dağılışındaki hisseleri daha da anormal derecede aşırıdır. Nüfusun önemli bir kısmının ancak en ilkel şartlar içinde yaşadığı az gelişmiş ülkelerde bu gelir dağılışı daha da dikkate şayandır. Az gelişmiş ülkelerin bir özelliği de faal nüfusun ticaret ve ona bağlı kollarda

çalışan yüzdesiyle bunların millî gelirden aldıkları pay arasındaki nisbetsizliktir. Meksikada ticaretle uğraşan faal nüfusun %22 si millî gelirin %56 sına sahiptir. Dengesizlik Türkiye'de daha da aşırı derecededir, şöyleki faal nüfusun sadece %7 si ticaretle uğraştığı halde millî gelirin %33 ünü bu grup alır. Demekki az gelişmiş ülkelerde ticaretle uğraşan fert başına düşen net istihsal tarımla uğraşan fert başına düşenden çok fazladır. Şayet tarımla uğraşan fert başına düşen net istihsale 100 dersek, ticaretle uğraşan fert başına düşen net istihsal sırasıyla: İtalya'da 230; Hindistan, Japonya ve Brezilya'da 300; Güney Afrika Birliğinde 650; Meksika'da 770 ve Türkiye'de 780 dir. Bunun aksine, gelişmiş ülkelerde tarımda çalışanlar hiç de böyle aşağı bir durumda değildir. Ticaretle uğraşan fert başına düşen net istihsal (yukarıki ölçüye göre) yeni Zelanda'da 65; İngiltere'de 100; Kanada'da 130 ve A. B. D. de 180 dir.

Demekki az gelişmiş ülkeler, diğer ekonomik faaliyetler üzerinden parazit olarak geçinen aşırı derecede şişkin bir ticarî sektöre sahiptirler. İstihsalın düşüklüğü dolayısıyla bu durum daha da vahimleşmektedir. Bu o kadar önemli bir husustur ki ekseriya ticaretin faal nüfus içerisinde tuttuğu yerini büyüklüğü az gelişmişliğe yeter bir kıstas teşkil eder.

8. İLKEL SOSYAL BİR YAPI

Batı Avrupayla olan temaslarının eskiliğine ve kesifliğine rağmen az gelişmiş ülkelerin sosyal ya-

pıları gelişmiş ülkelerin sosyal yapılarından çok farklıdır. Buralarda, nüfusun bir kısmı hariç, büyük sayıda insan köy ve kabile esasına dayanan ilkel bir ekonomi içerisinde yaşamaktadırlar. Mamafih, eskiden kapalı ve dengeli olan bu ekonomi isteyerek veya istemeyerek ticarete ve para tedavülüne açılmaktadır. Daha iyi bir deyim bulunmadığından« yarı feodal» diye adlandırılan sosyal münasebetler, geniş az gelişmiş bölgelerde hâlâ mevcuttur. Buralarda işçi ile işveren arasındaki tamamen ekonomik münasebetler, şahsî astlık üstlük münasebetleri halini almaktadır (vasallık, tefeciye hizmet vs.). Bu sosyal münasebetler, ekseriya işçiyi patronuna tâbi kılan, ananevî şekillerden tefecilik olayıyla karışır. Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerde uzun zamandan beri ortadan kalkmış olan çalışma ve istihsal şekillerine sahiptirler: tarımsal çalışmadan elde edilen kârını son derece ufak bir kısmını tarım işçisine bırakan yarıcılık, bir sürü aracıyla kiracıdan kiracıya kiralanan toprak, idarenin az çok empoze ettiği angarya ve iş mükellefiyeti, idarî sorumluluklarla mahallî ekonomik yetkinin sık sık birbirine karıştırılması, veraset yoluyla intikal eden borçlar için kölelik, yakın bir geçmişte nazari olarak lâğvedilmiş olan köleliğin henüz silinmemiş tesirleri vs.

Yöneticiler yahut imtiyazlılar sınıfı, gelişmiş ülkelerdekilere kıyasla son derece kuvvetli bir durumdadır. İşçilerin kazancının büyük kısmını sömürmek imkânı sağlayan yöneticilerin yetkileri, ayrıca gelişmiş ülkelerin siyasî ve ekonomik temsilcilerinin bu

mutlu azınlığı desteklemesiyle kuvvet kazanır. Böylece «feodal» olarak nitelenebilecek imtiyazlar, ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmiş teşkilâtlarla yapılan işbirliği yoluyla bir hayli kuvvetlenir. (Mesele: petrolden aldıkları «boyalty»lerle zenginleşen ortadoğu hükümdarları gibi).

Yakın tarihlerde az çok değişikliğe uğramış bu köhne sosyal yapıların muhafazası bir takım psiko-sosyolojik sonuçlar doğurur. Az gelişmiş ülkelerini bu bakımdan olan özelliği, din adamlarının hâlâ dünya işlerinde önemli rol sahibi olmalarında, geniş halk kütlelerinin dinî kerametlere inanmalarında, sosyal hayattaki ayırımlarda vaki ve dinî faktörlerin önem arzetmelerinde görülür. Kadının genellikle düşük olan durumuna da bu arada işaret edilebilir. Nihayet, sosyal bakımdan son derece güçlü azınlıkların mevcudiyeti sonucu olarak buralarda gerçek demokratik müesseseler pek nadir görülür. Çoğunlukla, az gelişmiş ülkeler hükümetleri oligarşik hatta bazan yarı teokratiktir. Sosyal temellere dayanan diktatörlükler de az gelişmiş ülkelerde önemli yer tutarlar.

9. FAZLA GELİŞMEMİŞ ORTA SINIFLAR

Orta sınıfların gerek sayısı, gerekse fonksiyon bakımından önemli bir yer tuttukları gelişmiş ülkelerden farklı olarak, az gelişmiş ülkelerde, modern ekonomi sektörü ne genişlikte olursa, olsun, burjuvazi-

nin çeşitli kademeleri sayı ve fonksiyon bakımından zayıf durumdadır. Bu esas itibariyle, eski ve batı Avrupadan çok farklı bir tarihî gelişimden gelir. Ayrıca, ekonomik faaliyetin büyük kısmı, az gelişmiş ülkelerde oturmayan (veya sadece geçici bir zaman için oturan) yabancı tüccar ve sanayiciler tarafından teşkilâtları yürütölmektedir. Melmeketin «mü-teşebbis» miktarı gelişmiş ölkelerinkilerin yararına olarak azalmıştır.

Az gelişmiş ölkelerin sayıları muhdut olan burjuvazisi, gerçek bir ekonomik yaratıcılıktan ziyade, aracılık ve spekülasyon faaliyetlerine yönelirler. Az gelişmiş ölkelerde orta sınıfların miktar ve kalite itibariyle olan bu yetersizlikleri vahim bir olaydır. Bunun sonucu olarak, her türlü gelişme politikası için gerekli teknik ve sosyal kadro bulunamamaktadır.

10. MİLLÎ KAYNAŞMADA ZAYIFLIK

Az gelişmiş ölkelerin çağında görölen çeşitli derecelerdeki iç heterojeulikler de onların özelliklerinden bir tanesidir. Modern ekonomi buralara dışardan, esas itibariyle gelişmiş ölkelerin çıkarlarına uygun olarak, ithal edilmiştir. Dışardan sokulan ve memlekette yayılmayan bu modern ekonomi bir santrifüj eğilimi gösterir. Modern ekonomisinin temerküz ettiğı yerler sahiller, büyük şehirler, ana yollar etrafı ve ihraç mallarının istihsal edildiğı böl-

gelerdir. Aynı zamanda modern ekonomi bölgeleriyle ananevî denen, kendi içine kapalı ve dıştan dengesini bozacak her türlü nüfuza karşıt bölgeler arasında farklılaşmağa doğru bir yönelme görülür.

Bu gelişmelere bir de gerçek millî bir piyasanın yokluğu eklenir. Bu meselâ, koordine edilmiş bir yol şebekesinin olmayışında görülür. Yollar, ihraç edilecek ürünler çıkaran bölgelerin gelişmiş ülkelerle olan bu çeşit direkt ilişkileri gözönünde tutularak yapılmış, yoksa millî bir bütün içerisinde kaynaşmaları düşünülmemiştir. Millî piyasa, milletlerarası piyasaya tabi olarak yaşayan sektörler arasında parçalanmış durumdadır ve yarı otorşik küçük ünitelerden meydana gelen memlekette hiçbir zaman hâkim durumda değildir. Gelişmiş ülkelerin merkezleşmiş, koordine edilmiş elemanlardan meydana gelen durumlarına karşılık, az gelişmiş ülkelerin çoğu etraflarını dış menşeli kistlerin çevirdiği şekilsiz hücre yığınları halindedirler.

Az gelişmiş ülkelerin pek çoğu, sömürgelik devrinin siyasî yapısını tevarüs edip, bazen keyfi bir şekilde, çok çeşitli halk kütlelerine tatbik eden genç devletlerdir. Ekseriya halkaları çeşitli diller, çeşitli sosyal teşkilâtlar ve çeşitli ırkların birleşimi halindedir. Modern devletin temellerinin eski bir millî birlik üzerine oturduğu az gelişmiş ülkeler (İspanya, Çin, Japonya) nispeten azdır.

Az gelişmiş ülkeler ekonomisi ekseriya, yeterli derecede işlemeyen ve birbirine pek intibak edemeyen ekonomik sektörlerden meydana gelir. Para te-

davülü çok dar bir çerçevede, nüfusun ancak ufak bir kısmı arasında carîdir.

Bir hayli değerden düşmüş olsa da eski yapıların devam edip gitmesi anlamı sağlamlığından veya halkın modern hayat şekillerini istememesinden ileri gelmemektedir. Gerçekte, insanların bu çözülmüş yapılar içinde bulunmaları, modern bir ekonomi ve topluma intibak zorluklarından gelmektedir. Oldukça süratli olan bu olayın başlıca sebebi müstahsil olmayan fertlerin çokluğudur.

11. İŞSİZLİĞİN ÖNEMİ

Bir yığın işsiz ve üretici olmayan adanın mevcudiyeti, az gelişmiş ülkelerini diğer bir özelliğini teşkil eder. Bariz dinamizmine ve bazı başarılarının büyüklüğüne rağmen modern ekonomi sektörünün işgücü ihtiyacı nispeten sınırlıdır. Bunun da sebebi, modern ekonomi sektörünün sadece gelişmiş ekonomilerin ihtiyaçlarını tamamlaması ve endüstri kuruluşlarının zayıf oluşudur. Bu kuruluşlar, dışardan alabildiğine ithal edilen mamul mallar dolayısıyla işsiz kalan sanatkâr ve küçük imalatçıların işsizliğini telâfiye yetmez. Modern ekonomi sistemlerinin yerleşmesi, oldukça önemli bir altyapının (yollar, limanlar, demiryolları, çeşitli eserler vs.) kurulmasını gerektirir. Spekülasyonda kazanılmış başarılar muhteşem yapılar şeklinde müşahhaslaştırmak istenir. Bu işler, az gelişmiş ülkelerde inşaat endüstrisinin çok

büyük olan yerini gösterir. İnşaat endüstrisi çeşitli işçiye ihtiyaç gösterir köylerini terkedip gelen bu işçiler inşaatın bitiminde işsiz kalırlar. Köylerde büyük arazilerin belirli ellerde toplanması ve mekanize tarımın ortaya çıkışı iş imkânlarını azalttı. Nihayet, bütün az gelişmiş ülkelerde oldukça süratli bir nüfus artışı görülür.

Bütün bu sebepler, gelişmiş ülkelerde buhran zamanları görülen işsizlikten farklı olan, açık ve gizli işsizliğin önemini ortaya koymaktadır. Az gelişmiş ülkelerde de böyle buhran zamanları görülür: Bu devrelerde, ellerindeki kararlı işleri kaybedenler, normal zamanda bile devamlı bir iş bulamayan muazzam kütleye katılırlar. Bu kronik işsizlik, ihtiyaç dolayısıyla veya hayale kapılarak köylerden şehirlere akın eden halkın kümелendiği «gecekondu» bölgelerinde açık olarak görülür. Köylüde işsizlik yüksek sayıdaki topraksız köylülerde, bir yılın sadece birkaç haftasında iş bulan ırgatlarda görülür. İşsizlik aynı zamanda iş gücü israfının da sebebidir. Fazla işçinin aynı zamanda iş gücü israfının da sebebidir. Fazla işçinin marjinal istihsalinin sıfır olduğu küçük işletmelerde bu israf açıkça göze çarpar.

Bu müzmin işsizler kütlesi modern ekonominin para tedavülü içerisine girmek imkânına sahip değildir. Binaenaleyh bunlar işi olanlara asılıp küçük sanat ve tarım ünitelerine yapışarak geçinirler ya da müstahsil olmayan işlerle uğraşırlar.

İşsizlik birçok sonuçlar doğurur: iç piyasayı daraltır, endüstriyel ve tarımsal kalkınma denemele-

rini köstekler. Makina kullanma işgücünden daha pahalıya geldiğinden prodüktiviteyi ıslah çabalarını engeller. Bu işsizler kütlesi ücretlerin son derece düşük bir seviyede kalmasına, her türlü iş mevzuatının işlemez hale gelmesine ve işgücü piyasasının teşkilâtlanmasına engel olur. Teşkilâtsızlık, paradoksal bir şekilde, büyüklerin çalışma imkânlarını azaltır. Zira çok düşük ücretlerle bir çok çocuğu çalıştırmak; işverene, bir büyük çalıştırmaktan daha elverişli gelir. Şehirde olduğu kadar köylerde de çocukların çalıştırılması bundan sonra gelen eğitim seviyesi meselesiyle ilgilidir.

12. EĞİTİM SEVİYESİNİN DÜŞÜKLÜĞÜ

Kütlelerin eğitim görmemiş olması ve okuma yazma bilmemesi az gelişmişliğin özelliklerinden bir diğeridir. Gelişmiş ülkelerde okuma yazma bilmeyenlerin nispetinin (10 yaşından yukarı nüfusta) %3-4 olmasına mukabil, öğrenimin genellikle mecburî olmadığı, az gelişmiş ülkelerde bu nispet çok yüksektir. Okuma yazma bilmeyenlerinin nispeti %5 olan Japonya bu konuda tek istisnayı teşkil eder. Okuma yazma bilmeyenlerin nispetleri Arjantin'de %17; İtalya ve İspanya'da %23; Yunanistan'da %41; Portekizde %49 dur. Avrupa dışında, bu nisbet son derece yüksek bir hal alır: Brezilya ve Venezuela'da %57; Türkiyede %70; Mısır ve Malezyada %86; Hindistan ve siyah Afrika'da %90 dan fazla.

Öğretimdeki bu geriliğin sebebi, eğitim malzemeleri ve öğretim üyesi yetersizliğidir. Nüfusun çeşitli lisanlar ve lehçeler konuştuğu bazı az gelişmiş ülkelerde bir de bu özel güçlükler ortaya çıkmaktadır. Bu nazik dil problemleri yanında bir de alfabetik olmayan ideografik (Çince gibi) yazı şekillerini öğrenme güçlüğü dolayısıyla eğitim daha da zorlaşmaktadır. Bu düşük eğitim seviyesi, çeşitli sahalarda tabii ki vahim sonuçlar hasıl etmek istidadındadır. Vahim sonuçların en önemlilerinden birisi teknik ve sosyal kadroların yetersizliğidir. Ekonominin durgunluk devresinde doğrudan doğruya hissedilmeyen kadro yetersizliği, az gelişmişliğe karşı gerçek bir hamle yapılmaya başlandığı anda bütün vahametiyle ortaya çıkar.

Eğitim yetersizliği, ayrıca, sadece sosyal sınıflar arasında değil fakat cinsler arasında da çok eşitsiz bir tarzda dağılmıştır. Gelişmiş ülkelerde ilk öğretimdeki kız ve erkek öğrenci sayısının eşit olmasına karşılık az gelişmiş ülkelerde böyle bir denge pek istisnaidir. Öğrenim gören kız öğrenci sayısının düşüklüğü, toplumda ilkel sosyal yapıların haiz olduğu önemi gösteren iyi bir endekstir. Öğrenimdeki kız öğrenci nispeti Müslüman ülkelerde %25-28; Sudî Arabistanda % 0; Hindistanda % 27 dir. Birçok müellifler, haklı olarak, kadının bu geri durumunun sosyal gelişme için önemli bir engel teşkil ettiği kanısındadırlar. Diğer yandan, kadının düşük sosyal durumu önemli demografik sonuçlar getirir ki başlıca doğum kontrolünün mevcut olmamasıdır.

13. YÜKSEK DOĞURGANLIK

Bütün az gelişmiş ülkeler, gelişmişlere nazaran daha yüksek bir doğum nispetine sahiptirler. Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre nüfus artış hızı kuzey Amerikada binde 25; bütün Avrupada binde 24; Latin Amerika'da binde 40; Afrika ve Asyada binde 40-45 tir. Az gelişmiş ülkelerdeki bu yüksek doğurganlığın sonuçları (sebepleri, Bölüm II de açıklanacaktır) acaba nelerdir?

— Ölüm nisbetlerinin yüksek olmasına rağmen az gelişmiş ülkelerin hepsinde nüfus artışı gelişmiş ülkelere nazaran hızlıdır. Yalnız burada da aşırı genellemelerden kaçınmak gerekir. Sıhhi şartlarında önemli gelişmeler gösteren, büyük sayıdaki az gelişmiş ülkeler yüksek bir doğurganlık muhafaza etmişlerdir ki bu nispet yılda %2,5 a yakındır (Güney Batı Asya, Güney Amerika, Kuzey Afrika ve Ortadoğu). Bazıları % 3 ü aşarlar (Orta Amerika, Venezuela, Formoza, Türkiye). Artış hızı daha düşük olan az gelişmiş ülkeler ölüm nispetinin çok yüksek olduğu yerlerdir (Nüfus artışının yüzde 1,8 olduğu Hindistan'da ölüm oranı hâlâ yüzde 3 tür; doğumun bazı yerlerde çok yüksek olmadığı siyah Afrikada da ölüm oranı çok yüksektir). Bazı az gelişmişler oldukça zayıf bir artış gösterirler. Meselâ; güney Avrupada yılda % 0,9. Buna mukabil bir kısım gelişmiş ülkelere de artış oranı nispeten yüksektir (Avustralya % 2; S.S.C.B. ve A.B.D. %,18).

— Az gelişmiş ülkeler nüfuslarının yaş ortalamalarında gençler önemli bir yer tutar, ihtiyarların oranı çok düşüktür. Meselâ: bütün Asya, Afrika ve Latin Amerikada 15 yaşından küçük olan nüfusun nisbeti % 40 tır. (Buna mukabil, Avrupada % 30; Kuzey Amerikada % 25). 15-59 yaşlar arasındaki şahısların oranı % 55 (Avrupada % 60; Kuzey Amerikada % 64) ihtiyarların oranı ise tüm nüfusun ancak % 5 idir. (Avrupada % 10; Kuzey Amerikada % 11). Demek ki az gelişmişliğin bir özelliği de nüfusta büyüklerin azlığıdır ki bu da ekonomik güçlükler doğurmaktan geri kalmaz. Meselâ: Fransada 100 büyük insana 75 genç ve ihtiyar şahıs düşmesine mukabil az gelişmiş bir ülkede 100 büyüğe düşen yaşlı ve genç yükü 120 ilâ 135 kişidir.

14. DÜZLEME YOLUNDA OLMASINA RAĞMEN BOZUK BİR SAĞLIK DURUMU

Halen az gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda sağlık şartları kötüdür. Tabii, birkaç zamandan beri tıpta görülen ilerlemeler salgın ve müzmin hastalıkları büyük ölçüde azaltmıştır. 10-20 yıldanberi az gelişmiş ülkelerde ölüm oranlarında bir hayli azalma olmuştur. (Meselâ bütün Latin Amerikada % 40-50 oranında). Bununla beraber ortalama ölüm oranları yine de Latin Amerikada binde 17; Afrikada binde 25-30; Asyada binde 28-32 dir. Halbuki aynı oran Avrupada binde 13; Kuzey Amerikada bin-

de 10 dur. Gelişmişlerle az gelişmişler arasındaki fark bilhassa çocuk ölümleri konusunda iyice barizdir. Ortalama oranın onda bir kabul edildiği çocuk ölümleri, Kuzey Amerika'da 1000 çocukta 30, bütün ölümlerin tescil edilmediği az gelişmiş ülkelerde bin çocukta 250-300 arasındadır.

Bu konuda yapılan büyük gelişmelere rağmen, sağlık şartları, az gelişmiş ülkelerde son derece kötü olarak kalmaktadır. Her ne kadar kolera, tifüs, veba gibi büyük salgınlar artık ortadan kalkmışsa da eskiye nazaran daha az insanın ölmesi onların sıhhatlerinin yerinde olduğunu göstermez. Az gelişmiş ülkelerin çoğu, nüfuslarının büyük kısmını etkileyen ve böylece de ekonomik ve sosyal kalkınmaları köstekleyen «kütle hastalıkları» na müptelâdırlar. Tıbbî bakımdan diğer hastalıkları maskeleyen bu hastalıklar onları kliniklerde geri plâna atarlar. Kütle hastalıklarının başlıcaları; sarılık (300 milyon kişide vardır); bilharzia, frambezi lezyonları, kancalı kurt hastalığı, tüberküloz, trahom, frengi, mide-barsak hastalıkları, bunlara ilâveten son derece yaygın barsak parazitleridir. (Bu parazitler zaten yetersiz olan gıda rasyonlarının % 25-30 unu yok ederler). Böyle bir sağlık durumu ekonomik ve sosyal hayat üzerinde muazzam tesirler meydana getirir ve fertlerin prodüktiviteleri % 30 ilâ 60 oranında azalır.

Aynı bölge içerisinde yaşayan, çeşitli hayat seviyelerindeki sosyal gruplar arasında görülen, sağlık bakımından olan, farklar hastalıkların, tabii şartlardan ziyade ekonomik ve sosyal şartlarla ilgili olduğu-

nu göstermektedir. Her ne kadar bu kütle hastalıklarından bazılarıyla mücadelede büyük başarılar elde edilmişse de (sarılık hemen hemen ortadan kalkma yolundadır) büyük bir kısım ilâç ve dezenfektanlarla önlenecek gibi değildir. Zira onların başlıca sebebi kötü meskenler, yeter derecede su bulamama, eğitim seviyesinin düşüklüğü, doktor azlığı, sağlık tesisleri yetersizliği ve bilhassa beslenme yetersizliğidir.

15. BİLİNÇLENME

Son yıllarda âz gelişmişlik yapıcı, yeni ve belki de en önemli unsurunu kazanmıştır ki bu da az gelişmiş ülke halklarının gerçek durumlarının bilinçine varmaktadır. Uzun zaman buralarda hâkim olan nispî pasiflik, yerini büyük bir psikolojik faaliyete bırakmıştır. Bu da diğer modern dünya karşısındaki muazzam ve anormal sefaletlerini farketmekten ileri gelmektedir. Bu bilinçlemede şüphesiz savaşın, haberlerin yayılmasının, basın, reklâmcılığın, sinema, radyo ve gezilerin rolü olmuştur. Gelişmiş ülkelerin zenginlikleri daha göze çarpar hale gelmiş, gelişmişlerle az gelişmişleri ayıran mesafe genişlemiş, ve halen de genişlemekte bulunmuştur. Az gelişmiş ülkelerdeki bilinçlenmenin, onların iç gelişmeleriyle ilgili, daha derin sebepleri vardır. Modern hayatın etkisiyle eski sosyal yapılar ve onlara bağlı düşünce şekilleri çözülmektedir. Dolayısıyla, sefalet

de eskiye nazaran daha farklı bir açıdan dikkate alınmaktadır. İnsanlar onu dışardan gördükleri ve öğrendikleriyle karşılaştırmaktadırlar. Diğer yandan, sefaletin görünüşü de artık eskiden olduğundan farklıdır. Şehirlerde ve köylerde sefaletin çehresi, onu daha görünür hale getiren; alışılmamış şekiller almaktadır. Bu değişiklikler, zenginlikle sefaletin bir arada bulunmasının sebep olduğu karşılaştırmalar az gelişmiş ülkelerin «büyük uyanış» ına (G. Myrdal) yol açmıştır. Bu olay büyük önemi haizdir zira değişme ve gelişme arzu ve iradesini getirmektedir. «Kütlelerin hayat seviyesini yükseltmek üzere, bir siyasî program şeklinde, düşünülen bu gelişme isteği yepyeni bir tarihî faktördür». (G. Myrdal). Zımnî bir değer hükmüne ve memleketin gelişmesinin yetersiz olduğu faraziyesine dayanan «az gelişmiş ülke» fikri bu olayın sonucu olarak yeni ortaya çıkmıştır.

Az gelişmişliği teşkil eden başka özelliklerin tespit ve tahlil bu gerçeğin karışık ve orijinal olan mahiyetini ortaya koyar: bir yandan çok eski unsurlar (açlık, hastalık...) diğer yandan modern faktörlerin (nüfus artışı, bilinçlenme) oldukça yumuşak bir tarzda birleşmesi az gelişmiş yapılar sadece «geri kalmış» olarak düşünülemez.

Bu yapı aroidukça yakın bir devirde ortaya çıkmış, eski yapılardaki dengeden değil fakat bir yığın eşanlı dengesizliklerden doğan, bir olaya dayanır.

Dengesizliklerin en büyüğü durgun yahut yavaş ilerliyen bir ekonomi ile hızlı nüfus artışı arasındaki açıklıktır. Bu yepyeni bir olaydır. Her ne kadar tarihin bazı devirlerinde böyle dengesizlikler görülmüşse de çok çabuk gelen bir ölüm dalgası, ekonomik verilerle nüfus artışı arasındaki dengeyi yeniden tesis etmiştir. Fakat bugünkü dengesizlik aşağı yukarı kırk yıldanberi sürüp gelmektedir ve nüfus artışı da şimdiye kadar görülmemiş bir hıza ulaşmıştır.

BÖLÜM II

NÜFUS PROBLEMİ

Nüfus problemi, az gelişmişlik meselesinde özel bir yer işgal eder. Gerçekten, nüfusun hızlı artışı az gelişmişliğin en önemli arazlarından birini teşkil eder. Genel olarak düşünülen, bu ülkelerin güç durumunun, nüfuslarının kaynaklarına nazaran çok fazla oluşundan ileri geldiği şeklindedir. Binaenaleyh nüfus artış hızının azaltılması, az gelişmiş ülkelerde ekonomik durumun düzelmesinin başlıca şartı olarak gözükmektedir. Bazılarına göre, XX. asrın sonunda 7 milyara yaklaşacak nüfusuyla dünya genel bir açlık ve bozukluğun tehdidi altındadır.

Uzun bir durgunluk döneminden sonra, dünyanın büyük bir kısmında nüfus hızla artmağa başlamıştır. Dünyada ortalama yıllık nüfus artışı 1650-1750 arasında % 0,3 1750-1850 arasında % 0,45 e çıkmıştır. XIX. asrın ikinci yarısında bu artış % 0,65 e yükselmiş ve 1920 lerde % 0,88 e varmıştır. Bu andan itibaren dünyada gerçek bir «nüfus patlaması» olmuş ve artış hızı 1940 da % 1; 1950 de % 1,12 ve 1958 de % 1,88 i bulmuştur. Yarım asırdan az bir zamanda dünya nüfusu iki misline çıkmıştır. «200.000 yılda

ancak 2,5 milyona çıkan dünya nüfusuna 2 milyar daha eklenmesi için bugün 30 yıl kâfi gelecektir». (O.N.U.) bu muazzam artışta az gelişmiş ülkelerin payı çok büyüktür. Afrika, Latin Amerika ve Asya bugün dünya nüfusunun %69'unu teşkil etmektedirler, kırk sene sonra %80'ini teşkil edeceklerdir. Yılda ancak %0,6 artan Batı Avrupa'ya karşılık, az gelişmiş ülkelerin nüfus artış hızı ortalama %2'dir, hatta bazıları %3'ü geçmektedir. Bunun anlamı o ülkelerde nüfusun 30 yılda bir misli artacağı ve bir asır sonra 12 misline çıkacağıdır. 1950-1965 arasında yıllık nüfus artış fazlası sırasıyla şöyledir: Orta Amerika % 3,15; Güney Batı Asya % 2,6; Tropikal Güney Amerika % 2,45; Pasifik Adaları % 2,35; Kuzey Afrika % 2,2; mutedil Güney Amerika %2.

Binlerce yıl boyunca, çok yüksek olan doğurganlığa rağmen, pek fena sağlık şartları yüzünden nüfus artışı durmuştur. İyi devirlerde ortaya çıkan bazı artışları da salgın hastalıklar ve açlık silip götürmüştür. XIX. asırdan itibaren endüstrileşen ve hayat seviyesi yükselen ülkelerde tıbbın ve refahın da ilerlemesiyle ölüm sebepleri yavaş yavaş azalmıştır. Bunun sonucu olarak, doğurganlığın henüz yüksek olduğu kısa bir dönem boyunca buralarda büyük bir nüfus artışı görülmüştür. Sonra yavaş yavaş, ekonomik ve sosyal değişmelerin etkisiyle doğurganlık azalmış ve nüfus artışı da düşmüştür.

Az gelişmiş ülkelerin çoğundaki gelişme ise tamamen başka türlü olmuştur. XIX. asrın başına kadar onların durumları endüstri öncesi Batı Avrupa-

sı gibiydi. Sadece ölüm ve doğum oranları Batı Avru-
dan biraz yüksekti. Sonra, gelişmiş ülkelerin tesir-
leri, tıbbın ilerlemesi ve dünya çapında bir mübade-
le şebekesinin kurulmasıyla salgınlar ve büyük aç-
lıklar önlenmiş bunun sonucunda da ölümlerde his-
sedilir bir azalma olmuştur. İki dünya savaşı arasın-
da ve bilhassa ikinci dünya savaşından sonra tıptaki
yenilikler ve çok büyük gelişmeler, ucuz fiyatla bol
miktarla ilâç ve enjektör yapmağa muktedir bir
kimya endüstrisinin gelişmesi ölümlerde çok büyük
azalmalar sağlamıştır. Bu metotların çok genç mil-
letler (çok doğurgan ve yaşama ümidi az) üzerinde-
ki etkileri daha da muazzam olmuştur. Meselâ: Ja-
maika'da ölüm oranı 1921 de binde 28 iken 1954 de
binde ona düşmüştür, misalleri daha çoğaltmak
mümkündür. Otuz yılda ölümler, ülkelere göre de-
ğişmek üzere, % 30-50 arasında azalmıştır. Böylece,
gelişmiş ülkelerin ileri olmayan tıbbî ve endüstriyel
imkânlar içersinde bir buçuk asırda katettikleri yolu,
az gelişmiş ülkeler bir nesilde almışlardır. Çoğunluk-
la bugün az gelişmiş bir ülke halkının «yaşama ümi-
di» iki savaş arasındaki gelişmiş ülkeler halklarının-
ki (ihtiyarlar burada önemli bir miktarı buluyordu)
kadar uzundur.

Her ne kadar gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler
ölüm oranı bakımından eşitliğe doğru gidiyorlarsa
da doğurganlıkları son derece farklı olmağa devam
etmektedir. aha XIX. asırda doğurganlıkları tabii do-
ğurganlığın (ortalama binde 35; Fransada binde 25)
altında olan Batı Avrupa ülkelerinin nüfus artışı

1860-70 yıllarından itibaren hızlanmış fakat sonra binde 17 ilâ 20 civarında durgunlaşmıştır. Aksine az gelişmiş ülkelerin doğurganlıkları ise tıbbî değişmeler arifesinde, Avrupanın endüstri inkılâbı öncesinden daha fazlaydı. Az gelişmiş ülkelerdeki bu doğurganlık, azalmak bir yana (sayım usullerinin düzeltilmesi halinde görülebilecek artış hariç) gittikçe artmağa yönelmektedir. Ana babanın ortalama hayat sürelerinin uzatılması çocukların sayısını artırmaktadır. Kolombiyada 1932-34 de binde 28 olan nüfus artışı 1950 de binde 37 ye çıkmıştır. Bu müddet esnasında Meksikada binde 43 den 45,7 ye Venezuelâ'da binde 27,8 den 46 ya yükselmiştir. Böylece az gelişmiş ülkelerin çoğunluğunun artış hızı binde 37 ile 55 arasındadır. (Gine'de binde 60). Bu doğum artışının bir sebebi, sağlık şartlarının düzelmesiyle kısırlığın, ölü doğumların ve düşüklerin önlenmesi diğer bir sebebi de dinî veya ekonomik sebeplere dayanan bekârlıkları ortadan kaldıran sosyal değişmelerdir. Bazı bağımlı halklarda görülen nüfusu artırma arzusuna da bu arada işaret edebiliriz. Böylece, kaynaklarına nazaran çok aşırı sayıda olan fakir halklar gittikçe daha fazlalaşmaktadırlar.

Az gelişmiş ülkelerdeki bu yüksek doğurganlığın sebepleri acaba nelerdir? Josue de Castro'nun ileri sürdüğü faraziyeğe göre kıtlık ve protein noksanı cinsî eğilimleri kamçılamakta ve dolayısıyla doğumları artırmaktadır. Bu tez dikkate alınacak gibi değildir; açlık ve fazla doğurganlık bölgeleri arasındaki çakışma, doğrudan doğruya bir sebep - netice

ilişkisini göstermek bakımından yetersizdir. Bazı ırkların doğurganlığının fazla olduğunu iddia eden faraziye de böyle üzerinde fazla durulmaya değmez. Sosyolojik ve psikolojik sebepler çok daha katidir. Kadınlar için küçük yaşta evlenmeler, (mubalâga edilen) çok karıllığın oynadığı rol, boşanmalar, doğumu teşvik edici dinî etkiler, kadının aşağı olan durumu, eğitimsizliği, işsizlik, tahrik edici maddeler ihtiva eden yiyecekler veya (genellikle doyurmayıp sadece açlığı bastıran) acı baharat, ve ileriye görmemek gibi. Diğer yandan, yakın bir geçmişe kadar, yüksek ölüm oranlarını kapatmak zorunda olan halkların psikolojik kavranışlarını değiştirmeleri güçtür. Buralarda asırlar boyunca telkin edilen ideal, sosyal bakımdan kuvvetli çok üyeli büyük aile şeklidir. Geleneksel olarak, bir çocuğun doğumu tipik mesut bir olay, aileye katılan yeni bir üretici güç olarak düşünülür. Soylarını sürdürececek çocuklara sahip olmak anne ve babaya haklı olarak gurur verir. Kısırlık bir kusur, doğum ise Allah vergisidir. Çocuk yapmayı önleyici tedbirler çoğunlukla, kötü görülür. Nihayet, geleneksel büyük tipte aileler içerisinde çocuk bütün grubun ihtimam ettiği ve yükü doğrudan doğruya ana ve baba tarafından hissedilmeyen bir varlıktır. Demek ki bu yüksek nüfus artışı, bir çok yazarın işaret ettiği gibi tedbirsizliğin, kadercilğin, cinsî güdülerin, sosyal ilerlemesi umursamazlığın sonucu değildir. Aksine, yüksek doğurganlığın devamı bir sürü manevî değerlerden gelmektedir.

Dünyada işsizlerin toplandığı ve kaynakların çok sınırlı olduğu bölgelerde nüfusun büyük hızla artması şüphesiz saçma görünmektedir. İrlanda XIX. asrın başında az gelişmişliğin birçok özelliklerine (siyasî ve ekonomik bağımlılık, imtiyazlı yabancı azınlık, aşırı köylü nüfusu) sahipti fakat çok sayıda göçmen göndermek yoluyla nüfusunu bir hayli azaltmıştır. Bugün, fert başına düşen millî gelir Fransa'ninkine yakındır. Fakat böyle bir çözüm yolunun dünya çapında tatbiki imkânsızdır. Hâlen pek çok müellif ve teşkilât, doğumların tahdidi yolunda sıkı bir kampanyaya girişilmesini istemektedir. Bunun için de çocuk yapmayı önleyici teknikler, Malthus'-vâri sloganlar, yeni bir sosyal ideal yaratma gayreti, halka kısırlatırıcı maddelerin tatbiki tavsiye edilmektedir. Bazıları için ideal olarak gözüken bu son çare henüz gerçekleştirilmiş değildir ve vahim ahlâkî ve siyasî problemler yaratabilecek gibidir.

Bununla beraber, bütün çabalara rağmen, az gelişmiş ülkelerin tümünde (Japonya'nın istisnasıyla) doğumun sınırlandırılması tatbikatının, teknik bilindiği halde, yayılmadığı görülmektedir. Özel durumlar dışında, sadece bir «doğum kontrolü» politikasının tatbiki başarısızlığa uğrayacak gibidir. Gerçekten, yüksek nüfus artışı sadece geçmiş psikolojik kalıntılara dayanmamaktadır. Az gelişmiş ülkeler has ekonomik ve sosyal şartlar bu gidişi teşvik etmektedir. Bu bakımdan çocuğun aile içersindeki ekonomik anlamını tetkik etmek lâzımdır.

Bazı demograflar araştırmalarını «fertlerin yetiştirme maliyeti» (1) meselesine yöneltmişler ve çeşitli sosyal grupların doğurganlık farkları noktasında verimli sonuçlar elde etmişlerdir. Ferdin «yetiştirme maliyeti» denen şey bir çocuğun üretici duruma geldiği ana kadar ihtiyaç gösterdiği her türlü ihtimam ve yetiştirme çabalarının para olarak karşılığıdır. Hayat seviyesi ne kadar yüksek olur ve eğitim süresi ve kadar uzun olursa yetiştirme maliyeti de o kadar yüksek olur. XIX. asrın sonunda Batı Avrupa'da doğumların isteyerek azaltılması, bazı sınıflar için ferdin yetiştirme maliyetinin yükselmesiyle izah edilebilir. XIX. asrın ortasına kadar yetiştirme maliyeti nisbeten düşüktür. Bunun da sebebi, hayat seviyesinin genellikle yüksek olmayışı, yetiştirme müddetinin kısalığıydı. Sadece ilk öğrenim gören çocuk 7-8 yaşında, ailesi içinde kalarak, tarlada veya atelyede üretici duruma geçiyordu. Böylece ailesi ona yaptığı yetiştirme masraflarını kısa zamanda geri almaya başlıyor ve bu, ekseriya ileri yaşlarda, çocuğun aile ocağından ayrılmasına kadar devam ediyordu. XIX. asrın ekonomik ve sosyal değişimleri bu durumu, bilhassa şehirlerin varlıklı sınıfları için, kökünden değiştirdi: Çocuk için geçmişte olduğundan daha fazla masraf edilmeğe başlandı, eğitim süresi uzadı, öğretim mecburî hale geldi. Böylece tarlada çalışan çocuk miktarı çok düştü, ayrıca kanunlar la

(1) A. SAUVY, Théorie générale de la population T. I, chap. XXIII.

iş yerlerinde ücretli çocuk işçiler kullanılmasını yasakladı. Bugün uzun yetiştirme devresinden sonra büyüüp hayatını kazanmaya başlayan çocuk ailesini terketmekte, dolayısıyla ailesi yaptığı masrafları hiç bir zaman geri almamaktadır. Binaenaleyh, çocuğa yapılan masrafların nispeten rantabl olduğu bir dönemden geçilerek bugün masrafların tamamen kaybolduğu bir döneme gelinmiştir. Baba yahut anne olmak artık tek çocukla tatmin edilmektedir.

Endüstrileşmeden önce Avrupada olduğu gibi, halen az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal şartları içersinde çocuğa yapılan masraflar son derece az ve aynı zamanda rantabl olan masraflardır. Az gelişmiş ülkelerde şöyle böyle yedirilip giydirilen çocuk, küçük yaştan itibaren tarımda işe yaramağa başlamakta, bilhassa dürüst prodüktiviteyi çalışmayla telâfi etmek gereken yerlerde bu böyle olmaktadır. Yaygın bir işsizlik, iş mevzuatının tatbikini imkânsızlaştırmakta, öğrenim mükellefiyetinin olmayışı, çocukların çalışmasına imkân vermektedir. Çocuklar büyüklerden daha ucuza çalışacaklarından ekseriya tercih edilmektedirler. Şehirlerde çocuk, büyüklere nazaran daha az riskle ve daha çok başarıyla birçok işler görmektedir: dilencilik, işportacılık, karamelâ satıcılığı, ayakkabı boyacılığı, hırsızlık gibi. Böylece çocuk sadece kendi ihtiyaçlarının başlıcalarını teminle kalmıyor aynı zamanda çocuk sayısının artması ailenin gelirinin artması şansını da sağlamış oluyor. Böylece herkesin kolaylıkla kullanabileceği şekilde de olsa gebelik önleyici usullerin büyük halk

kütlesi tarafından tatbik edileceği şüphelidir. Genel piyasa çapında, çocuk artışı her ne kadar paradoksal ve saçma görünüyorsa da anarşik ekonomik ve sosyal şartlar muvacehesinde, aile çapında olarak son derece mantıkî ve doğrudur. İşi sadece insanların mantıksızlığına yüklememek lâzımdır; ekonomik ve sosyal sistemin de bütünüyle bunda sorumu vardır. Binaenaleyh, sadece aleyhte propagandayla doğumların azaltılabileceği zannedilmemelidir. Doğumların azaltılması, ekonomik ve sosyal şartlarda yapılacak genel bir değişmeyle mümkündür ki bu da ancak çocuğun yetiştirme maliyetinin yükseltilmesi ile olur. Daha fazla konfor, mecburî öğretim zorunlulukları aileleri kendiliklerinden çocuk sayılarını indirmeğe sevkeder.

Savaş sonundanberi muazzam doğum aleyhtarı bir kampanyanın yapıldığı Japonya misali, yukarıki sonucu doğrulamaz gibidir. Fakat gerçekte Japonya, az gelişmiş ülkeler arasında çok özel bir duruma sahiptir. Az gelişmeler arasında, oldukça eski ve önemli bir endüstriye sahip tek devlet Japonyadır. Bu endüstri, Batı Avrupada olduğunun aksine, büyük sosyal değişmeler getirmeksizin gelişmiştir. Japonya'nın endüstrileşmesi otokrat bir hükümdar ve devlet mekanizması içersine girmiş, önceler tüccar sonra endüstriyel arisotokratlarla işbirliği yapan, feodal yöneticiler tarafından başarılmıştır. Binaenaleyh, bu çeşitli elemanlar sosyal şartları mümkün olduğu kadar az değiştirip, ekonomik kalkınmanın kazancını inhisarları altına almağa çalışmışlardır.

Böylece, doğurganlık Japonyada Avrupadan daha ağır azalmış ve binde 30-33 civarında durmuştur. Halbuki ölümler endüstrileşme oranında, gittikçe azalmıştır. Bu sebepten, nüfus artışı yüksek olmakta devam etmiştir. Ekonomik gelişme imkânları bugün öyle bir seviyeye varıp kalmıştır ki bu çıkmazdan kurtulmak için acele bir çare bulmak gerekmektedir. Şayet Batı Avrupada olduğu gibi nüfus artışı sosyal değişmelerle azaltılmış olsaydı çıkmaza girilmeyecekti. Hükümet kürtaj yapmak yolunda bir politika takip etmiş ve kürtaj sayısı 1949 da 246.000 iken 1956 da 1.160.000 e yükselmiş böylece doğum oranı 7 yılda binde 33,7 den binde 17,5 e düşmüştür. Doğumların bu muazam düşüşü her ne kadar moral bakımından münakaşa edilebilecek çarelerle gerçekleştirilmişse de ekonomik kalkınmayı sağlayan bu olmuştur. Kürtaj politikasını gerçekleştirmek için Japon hükümetinin elinde olan şu imkânlar genellikle diğer az gelişmiş ülkelerde yoktur: Kuvvetli bir devlet yapısı, önemli bir sağlık teşkilâtı, çocuğun yetiştirme maliyetini yükseltecek uzun bir mecburî öğretim. Diğer yandan dinî akideler de kürtaja bir engel teşkil etmektedir. Yukarıki şartlar, kürtaj politikasının az gelişmiş ülkelerin hepsinde kolayca tatbik edilebilir olmadığını göstermektedir.

Fakat tatbik edilse, acaba az gelişmişlik problemlerini çözümleyebilecek midir? Hiç te böyle görünmemektedir. Gerçekten, doğumlarda derhal büyük bir azalma olsa da nüfus, adeta daha evvel almış olduğu hızla, kırk yıl boyunca artmakta devam

edecektir. Az gelişmiş ülkelerde ölümler her halde gitigide azalacaktır. Halen bazı yerlerde nüfusun yarısından fazlasını teşkil eden 20 yaşından küçük olanlar, önemli bir üretken kütle haline gelecek ve sayıları kendi doğurganlıklarının azalmasını telâfi edecektir. Binaenaleyh doğum nisbeti uzun zamandan beri düşmüş olsa bile önemli bir artış temposu devam edecektir. Böylece meselâ, Japonyanın nüfusu, doğulmarın büyük ölçüde tahdidine rağmen 1960 ta 93 milyondan 1990 da 108 milyona çıkacaktır. Şayet Hindistan hemen bugün bir doğum tahdidini gerçekleştirse (Henry ve Pressat'ın hesaplarına göre (1) yine de 387 milyon olan nüfusu 1986 da 615 milyonu bulacaktır. Doğurganlık bugünkü seviyesinde kalırsa, nüfusun 1986 da 743 milyona varması beklenir. Kazanılmış olan hızdan, genç sınıfların yükselmesinden doğan bu artışta, tabii ki bir yerde fren kendini hissettirecek ve artış 2000-2010 yıllarına doğru durdurulmuş olacaktır.

Fakat o vakte kadar nüfus artmakta devam edecektir. Ekonomik ve sosyal şartların bugünkü durumda kalması takdirinde, diğer az gelişmiş ülkeler gibi, Hindistanın da önümüzdeki otuz yıl boyunca böyle bir artışa dayanmayacağı bellidir. Her halü kârdâ beşeriyeti tehdit eden gerçek tehlike, bazı müelliflerin söyledikleri gibi dünya nüfusunun 2100 yılında 31 milyara, ondan bir asır sonra 1.700 milyara varması değildir. Muhakkak «bugünkü şartları ve

(1) Le Tiers Monde. I.N.E.D.

artış temposunu değiştiren yeni bir olay ortaya çıkacaktır» (A. Sauvy). Tehlike halen mevcuttur. Diğer ülkeler gibi, Hindistanın bugünkü şartlarda 30 yahut 40 milyonluk ilâve bir nüfusu kaldırmasını beklemek, bir felâkettir. Tehdidin 2000 yılında başlayacağı şeklindeki hesap yanlıştır. On yıla kadar nüfus artışı problemi katî olarak kökünden halledilmiş olacaktır. Teorik değer ve tesirliliği ne olursa olsun, sadece demografik bir çözüm yolu başarısızlığa uğramağa mahkûmdur.

Diğer yandan doğumların büyük ölçüde azaltılması Japonyayı olduğu gibi onu taklit eden diğer memleketleri de yeni güçlüklerle karşılaştırır. Gerçekten, nüfusun gittikçe ihtiyarlaması sonucunda, yapılan tahminlere göre, 60 yaşından yukarı şahısların nisbeti 1955 de % 8 iken 2015 yılında % 25 e çıkacak; buna karşılık gençlerin nisbeti de % 33 den % 16 ya düşecektir. Bu demektir ki Japonya meselâ Fransa gibi «eski» memleketlerden daha vahim bir hale düşecektir. Bugün Fransada genç nüfusun nisbeti % 21, yaşlıların ise % 17 dir. Birikmiş endüstriyel potansiyel ve zenginliklere rağmen yaşlı nüfusun artışının, Fransa'da doğurduğu güçlükler malûmdur. Az gelişmiş bir ülkenin hassas ekonomisi (prodüktivitenin düşüklüğü tarımda çok işgücüne ihtiyaç gösterir) ihtiyarların teşkil edeceği bu ağır yüke acaba dayanabilir mi? Tarımda çalışanların büyük kısmını teşkil eden gençlerin azalması ekonomiye zarar vermez mi? Japonya artan nüfusuyla beraber tarımsal üretiminin azalması tehlikesiyle karşılaşmıştır.

Az gelişmiş ülkelerin nüfus problemleri konusunda Japonyanın aşırı nüfus durumu misali ekseriya öne sürülür. Fakat, genellikle yapıldığı gibi, Japonya misalinin sonuçlarını az gelişmiş ülkelerin tü-tüne tatbik etmeğe kalkışmak doğru değildir. Bir ke-re daha tekrarlayalım ki Japonya özel bir durumu teşkil eder. Ada olan ülkesinin küçüklüğü, dağlık du-rumu, toprak altı zenginliklerinin azlığı, ekonomik gelişme imkânlarının sınırlılığı ile Japonya, istihsa-linde büyük gelişmelerin beklenemeyeceği bir ülke-dir. Japonyada tarım oldukça gelişmiş, endüstri önemli bir hale gelmiştir. Japonya aynı zamanda, yi-ne bazı ihtirazî kayıtlarla, «gerçek aşırı nüfus» veya «mutlak aşırı nüfus» durumunun ender misallerin-den birini teşkil eder. Diğer misaller: endüstri im-kânları henüz işletilmeyen Endonezya adaları ve An-tillerdir.

Fakat büyük az gelişmiş ülkeler kütlesinin du-rumu Japonyadan tamamen farklıdır ve bunlarda gerçek bir aşırı nüfus hali olduğu söylenemez. Hatta Siyah Afrikanın büyük kısmında nüfus yoğunluğu çok düşüktür. İnsan ticareti ve iç boğazlaşmalarla çok azalan Afrika nüfusu birçok bölgelerde daha ge-lişmiş ve daha verimli bir ekonomiye geçmeğe yeter-siz hale düşmüştür. Bu durum, koşum ve yük hay-vanlarının çok az veya kullanılmaz olmasıyla da ye-tersizleşmiştir. Ayrıca Afrikada bazı bölgelerde nü-fus azalmaktadır: Dışarıya hiç göçmen göndermediği halde, Gabon'un nüfusu 1913 de bir milyonken bugün 400.000 e düşmüştür. Öyle görünüyor ki sadece Af-

rika değil, daha kalabalık olan diğer bölgeler de gerçek bir ekonomik kalkınma için bugün kullandıklarının çok üstünde iş gücüne muhtaçtırlar.

Nüfusun Afrikadan daha önemli olduğu, hatta büyük kesafet gösterdiği diğer ülkelerde ekilebilir uçsuz bucaksız topraklar ekilmeyi, muazzam maden ve endüstri kaynakları işletilmeyi, tarım tekniği geliştirilmeyi beklemektedir. Binaenaleyh buralarda gerçek yahut mutlak bir aşırı nüfus durumu yoktur. Sadece, tabii kaynakları daha iyi işletmekle ortadan kalkacak olan, arızî bir aşırı nüfus durumu mevcuttur. Tarım potansiyeli gözönünde tutularak yapılan tahminler, bu potansiyele uygun dünya nüfusunun 6 ilâ 16 milyar kişi oranında oynayacağını göstermektedir. Bu işlenmemiş potansiyelin büyük bir kısmı az gelişmiş ülkelere aittir. «kuvvetli faraziye» yi (ki gerçekleşme şansı büyüktür) ele alırsak dünya nüfusu 2000 yılında 6,9 milyarı (bunun 3,8 milyarı Asya'da) bulacaktır. Demek ki teorik bakımdan dünya, bazılarının korktukları gibi, yakın bir mutlak aşırı nüfus tehdidi altında değildir. Fakat XXI. asır başı perspektifleri gözönünde tutulursa, az gelişmiş ülkelerin önümüzdeki otuz yıl içindeki nüfus artışlarına dayanabilmeleri için, bugünden probleme bir çözüm bulmak gerekir. Bu çözüm yolu ekonomik kalkınma, hayat seviyesinin yükseltilmesi suretiyle nüfusun artış eğiliminin azalmasını temindir. Dünyanın tarımsal kaynakları da zaten büyük nüfus dalgasının azaltmağı gerektirmektedir. Akla en uygun gelen faraziye budur. Zira tabii imkânlarla rağmen, eğer bu

ekonomik gelişmeler gerçekleştirilmeyecek olursa XXI. asır başları için tahminlerde bulunmak hiç bir işe yaramayacaktır. Zira felâket çok daha önce yüzümüze çarpacaktır.

Gerçek dram, ekonomik ve sosyal şartların istihsalî artırıcı vasıtaların işletilmesine engel olması suretiyle, az gelişmiş ülkelerde gelişmelerin başarıl-mamasıdır. Bu ülkelerdeki sefaletin önemli bir sebebi, imtiyazlı azınlıkların halkı sömürmeleridir. Bunlar büyük arazilerini genellikle kötü işlettikle-rinden, topraklarının bol iş gücünden faydalanılarak değerlendirilmesine imkân bırakmazlar. Böylece kü-çük işletmeleri, dolaylı bir şekilde, düşük prodük-tiviteye iterler. Ayrıca, parazit bir ticarî sektör de köylünün üretiminin önemli bir kısmını sömürür. Bu sömürmelerin hâsıl ettiği sonuç, sömürme mikta-rından çok daha büyüktür. Şöyleki, kazancının elin-den alınacağını bilen köylü işini geliştirmek istemez yahut elinde gerekli sermaye olmadığından işini ıslah edemez. Kötü bir mahsül durumu sonucu topra-ğını bırakıp şansını başka yerlerde aramak zorun-da kalan tohumsuz, aletsiz köylü eski yerine bir da-ha dönemez. İşte böylece, meselâ, Çinliler yeni top-rakları tarıma açmak imkânları olmadığından, son yıllara kadar, mahsül durumu değişken olan bölge-leri terkederek deltalar, vadiler gibi verimli bölge-lere yığılmışlar ve fakirleşmişlerdir.

Ekseriya sefaletin sebebi, gerçek ihtiyaçları kar-şılایacak üretimin yetersizliği değildir. Fakat hal-kın, bu üretimi satın alacak imkâna sahip olmaması-

dır. Genellikle, kapalı ekonomi artık ortadan kalkmıştır. Çiftçinin arazi vergisi, kira, kredi faizi vermesi için paraya ihtiyacı vardır; bunun için mahsulünün büyük bir kısmından (bazan 3/4 e kadar) vazgeçmek zorundadır. Yahut ihraç edilebilip, kendisine para temin edecek maddeler yetiştirmeğe yönelcektir. Bunu da kendi ihtiyaç maddelerinin zararına yapacaktır. Bugün köylülerin çoğu gıda maddelerinin önemli bir kısmını satın almak zorundadırlar ve malî imkânlarının yetersizliği dolayısıyla da satın aldıkları miktar çok mahduttur. İşsiz ırgatlar veya şehir işsizleri için durumu daha da fecidir. Demek ki sefalet, gerçek bir üretim yetersizliğinin değil fakat halkın satın alma gücünün yetersizliğinin sonucudur. Böylece, aç memleketlerde, güçlkle elden çıkarılabilecek gıda maddeleri stokları mevcut olabilir. Bunun delili, kesif nüfuslu az gelişmiş ülkelerin, uzun zaman, gıda maddeleri ihracatçılığı yapmalarında görülür. Savaştan önce, köylülerin kendi ürünlerini satın alamadıkları, açlık içinde kıvranan Tonkin, Fransa'ya pirinç ihraç ediyordu. Az gelişmiş ülkelerin çoğunda, ihraç edilen tarımsal ilkel maddeler günlük ihtiyaç maddeleridir. Diğer yandan, yine buralarda ücretler, gerekli gıda maddelerini satın almağa yeterli değildir. Şu son yıllarda Hindistanda tarımsal istihsalin artışı, pazar darlığıyla karşılaşmıştır. Bizzat Malthus 7 Temmuz 1821 de Ricardo'ya yazdığı bir mektupta şöyle diyordu.

«Dünyanın hemen her tarafında muazzam istihsal güçlerinin atıl durduğu görünüyor. Bu olaya ba-

karak diyebiliriz ki mevcut ürünler iyi dağıtılmadıktan sonra üretime devam etmeğe hiç lüzum yoktur.»

Üretimin artmasının bu çeşitli engelleri, az gelişmişliğin başlıca özelliğidir. Şuna işaret etmek lâzımdır ki tek başlarına alındıkları taktirde ne nüfus kesafeti ve ne de nüfus artışının gerçek bir anlamı vardır. Asya'da nehir deltalarında görünen büyük nüfus kesafeti Batı Avrupa'da da vardır ama oralarda ne sefalet ve ne de aşırı nüfustan bahsedilir. Bazı gelişmiş ülkelerin çoğalma temposu az gelişmiş ülkelerinki gibidir. Meselâ 1938 den 1957 ye kadar Endonezyanın %25; Hindistanın %27; Japonyanın %29 artmasına karşılık A. B. D. de nüfus %32; Kanadada ise %45 artmıştır. Aradaki fark, Amerikan ekonlmsinin nüfustan daha hızlı gelişmesine rağmen, az gelişmiş ülkeler ekonomilerinin son derece az bir gelişme göstermesidir. Az gelişmiş ülkenin özelliğini, nüfusunun artış hızından ziyade, ekonomik kalkınmasıyla nüfus artışı arasındaki açıklık teşkil eder. Gelişmiş ülkeler nüfus artışına paralel yahut daha hızlı bir ekonomik kalkınma da sağladıklarından nüfus fazlalığını kaldırabilirler. Kendilerine bu imkânı veren, büyük yatırım ve genişleme kapasitesine sahip önemli bir sanayi sektörlerinin bulunmasıdır. Bunun aksine, tasarruf imkânları zayıf olan az gelişmiş ülkeler, hayat seviyesini muhafaza için elzem, nüfus yatırımları ile ekonomik kalkınmayı sağlayacak yatırımları birlikte gerçekleştiremezler. Bazı yazarlara göre, az gelişmişliğin se-

bebi, nüfus yatırımlarının ekonomik yatırımlara üstün gelmesidir. Binaenaleyh, doğumları tahdit etmek yoluyla, ekonomik kalkınma için sermaye temin edilebilir. Bununla beraber şu iki noktayı gözönünde tutmak lâzımdır:

— Gelişmiş ülkelerde bir gerçeği ifade eden nüfus yatırımı mefhumu, az gelişmiş ülkelerin çoğunda çok müphem ve manasız bir hal almaktadır. Zira çocuğa gösterilen ihtimam ve yapılan okul masrafları çok azdır. Gelişmiş ülkelerde geçerli olan şemaya göre, bu müstakbel üreticilere bir iş temini için yapılan yatırımlara gelince; muazzam işsiz külesinin mevcudiyeti dolayısıyla anlamını kaybetmektedir. Binaenaleyh birçok az gelişmiş ülkenin koşulları içerisinde, doğumların tahdidi hiçbir tasarruf sağlamayacaktır. Bu koşullar içinde yetişen çocukların maliyeti çok düşük olacağından, zaten sefalet içerisinde bulunan, az çocuklu ailelerce göze alınacaktır. Şurası muhakkaktır ki çocuklar için mecburî öğretim seviyesini yükseltmek isteyen, gerçek bir kalkınma politikası, çok öneml nüfus yatırımlarını gerçekleştirir.

— Diğer yandan, nüfus artışı ve yetişme maliyetinin düşüklüğü sebebiyle az gelişmiş ülkelerde tasarrufun ve yatırımın çok az olduğu düşüncesi de kesin bir düşünce değildir. Zira nüfusun büyük kısmı, normal olarak bir hayli tasarruf imkânına sahip olduğu halde, sömürülmeleri dolayısıyla bunun yapamamaktadır. Bu sömürülen paraların büyük kısma lüzumsuz alışverişlere yabancı malların ithaline ve

lüks gayrimenkuller inşasına sarf edilir. Binaenaleyh ortada bir tasarruf israfı vardır. Az gelişmiş ülkelerde sadece inşaat ve ithalâtın bir kısmı için yapılan masraflar, ekseriya millî gelirin %12 ilâ 15 ini bulur ki bu miktar, yılda en aşağı %2 lik bir nüfus artışını karşılamaya yetecek yatırım miktarıdır. Aynı zamanda çeşitli gösteriş harcamalarını, ekonomik olayları ve sosyal eşitsizliği de göz önünde tutmak lâzımdır. Böylece ekonomik ve sosyal şartların kısırlaştırdığı büyük iş gücü frenlenmiş olmaktadır.

Sonuç olarak şunu görüyoruz ki nüfus artışı, az gelişmişliğin birinci şartı değildir. Nüfus artışının vahim bir problem teşkil etmesi ekonomik durgunluktan ileri gelmektedir. Çocuk mahiyetini ucuzlatan düşük hayat seviyesi yükselince doğumlar durgunlaşmaktadır. Öyle görünmektedir ki sadece doğumlar tahdit edecek bir politika az gelişmişlik problemlerine bir çözüm getiremez. Zira nüfus artışı, nüfus itişinden almış olduğu hızla devam edecektir. Diğer yandan, doğumların tahdidi ancak ekonomik ve sosyal şartlarda bir değişme ve hayat seviyesinde yükselme meydana geldikten sonra gerçekleşebilir. Az gelişmişliği gösteren esas olay, muazzam ihtiyaçların mevcudiyetine ve kullanılmayan büyük üretim gücüne rağmen, çoğunluğun gelir seviyesinin düşüklüğünün sebep olduğu, ekonomik durgunluktur.

Bununla beraber, tarihî bakımdan ekonomik durgunluk olayı münhasıran az gelişmişliğe has bir olay değildir. Durgunluk eskiden de çok uzun devreler boyunca görülmüştür. Tarihî bakımdan az ge-

leşmişliğin tam özelliğini gösteren, istihsaldeki durgunlukla nüfus artışının bir arada bulunmasıdır. Problemin tümünün karmaşıklığı sadece ölümlerin azalması olayıyla izah edilemez. Gerçekten de meselenin basitce, eski ekonomik durgunluk hali ve sağlık şartlarının düzelmesi sonucu nüfusun artması şeklinde izahı gerçeğe uymamaktadır. Ölümlerin azalması ancak eski bir durumun ortadan kalkmasıyla açıklanabilir zira doktorun ortaya çıkması bir kısım şartlara bağlıdır. Diğer yandan «ananevi» ekonomik durgunluk artık mevcut değildir. Modern vasıtalarla dayanan yeni bir değerlendirme ve daha güçlü üretim şekilleriyle birlikte paradoksal olarak yeni bir ekonomik yetersizlik de ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh, az gelişmişlik probleminin nüfus ve ekonomik yönleri birbirinden ayrılamaz. Bunlar, aydınlatılması gereken menşee ait sebeplerden doğan, orijinal bir birlik teşkil ederler.

BÖLÜM III.

AZ GELİŞMİŞLİĞİN TEMEL SEBEPLERİ

Bir dünya haritasına bakılırsa bütün gelişmiş ülkelerin ılımlı bölgede, az gelişmiş ülkelerin çoğunun da subtropikal bölgelerde bulunduğu görülür. Böylece bir dağılımın tamamen tesadüfî olduğu söylenemez. Birçok müellifler, az gelişmişliğin temel sebeplerinin bu bölgelerin tabiî ve devamlı özelliklerinden gelditini kabul etmişlerdir. Bazıları (Huntington) ılımlı bölgelerin «canlandırıcı» ikliminin buralarda olmadığını hatırlatmışlardır. Bir kısmı ise tropikal hastalıkların insan faaliyeti üzerindeki tesirine işaret etmişlerdir. Nihayet, şu da kabul edilmiştir ki toprakların (alüvyonlu bölgeler hariç) verimsizliği bu bölgelerin torımsal gelişmesine ciddî bir engel teşkil etmiştir.

Bununla beraber bütün bu negatif ve devamlı faktörler geçmişte, bugünkü az gelişmiş bölgelerde parlak medeniyetlerin kurulmasına engel olamamıştır. Birçok sahalarda Batı Avrupa bu eski medeniyetlerin seviyesine çok daha sonra ulaşmıştır. Diğer yandan, birçok az gelişmiş ülke tropikal bölgenin dışında bulunmaktadır: Kuzey Çin, Akdeniz, Orta Av-

rupa gibi. Bu bölgeler geçmişte, son derece gelişmiş medeniyetlere beşiklik etmişlerdir. Binaenaleyh, geçmişte gelişmenin en unünde olan bölgelerin bugünkü geriliklerini devamlı tabii sebeplerle izah etmek mümkün değildir.

Sonradan görülen bu geriliği izam için, endüstri döneminde negatif etkileri ortaya çıkan maden potansiyelinin azlığında ileri sürülmüştür. Birçok az gelişmiş ülkedeki işletilmemiş maden cevherlerinin önemi düşünülürse bu mütalea da pek zayıf kalır. Hindistan ve Çin, İngiltereden çok evvel kömür çıkarmağa başlamışlardır; Ortadoğu ülkeleri ve Venezuela büyük petrol üretimlerine rağmen bugün yine de az gelişmiş ülkelerdir. Bunların aksine, kömürün olmayışı Hollanda, İsvçre ve İsveç'in endüstriyel gelişmelerine engel teşkil etmemiştir.

Binaenaleyh, az gelişmişliğin temel sebeplerini tabii şartlara bağlamak her ne kadar güçse de tabii engellerin az gelişmiş ülkeler üzerinde tesirli olduğu da inkâr edilemez. Fakat tabii güçlüklerin bu kadar tesirli olmasının sebebi, az gelişmişlik dolayısıyla, insanların elindeki vasıtaların ve tekniğin ilkel bir halde bulunmasıdır.

Az gelişmişliğin ana sebepleri acaba beşerî sebepler midir! Japonya'nın istisnasiyle, gelişmiş ülkeler halklarının beyaz, az gelişmiş ülkeler halklarının ise renkli ırktan olduğu ekseriya ileri sürülmüştür. Beyaz ırk ülkelerinin gelişmesi, bu milletlerini çalışkanlık, maharet, sebat, enerji, girişkenlik v.s. gibi meziyetlerine bağlanmıştır. Bir kısım yazar-

lar da diğer ırkların tembelliklerini sayıp dökmüşlerdir. Bu kadar kesin değer hükümlerini ilmî bir temele oturtmak imkânsızdır. Bazı uluslar arasında fark varsa bu iyi beslenmiş, kültürlü, dengeli bir sosyal çevre içerisindeki adamla kötü beslenen, kendi başına terk edilmiş, çevresindeki bütün maddî, manevî âlemin çöktüğünü gören adam arasındaki farktır. Bilimsel bakımdan görünen şey: «insanların yapıları arasındaki dikkate şayan ayniyettir» (Pieron). Entellektüel potansiyellerin farklı olabileceğini gösteren hiçbir delil yoktur. Diğer yandan, böyle bir farklılığın olabileceğini kabul etsek bile bunun devamlı olmayıp, şayanı hayret derecede değişken olduğunu görürüz. Zira entellektüel potansiyel beyaz ırk lehine teessüs etmeden önce diğer ırklardaydı. Batı Avrupa'nın maddî üstünlüğü ortaya çıkmalı ancak iki asır olmuştur. Kalkınma ile beyaz ırkı bir arada mütalea etmek de yanlışdır. Çünkü Akdeniz memleketleri, Ortadoğu ülkeleri, orta Avrupa, Latin Amerika ülkelerinin büyük kısmı beyaz ırktan fakat az gelişmiş ülkelerdir ve geçmişte maddî ve entellektüel ihtişam devirleri geçirmişlerdir.

Bazı yazarlar, bazı dinlerin uyarıcı rollerine işaret etmişlerdir. En gelişmiş ülkelerin, esas itibariyle Protestan, az gelişmişlerin çoğunun ise «kaderci» dinlere sahip oldukları noktasına dikkati çekmişlerdir. Tarihî bakımdan, az gelişmişliğin ana sebebini bu münasebetlerde bulmak oldukça güçtür. Dinlerin çeşitli şekiller olmalarında, acaba ekonomik ve sosyal şartların durgunluğu yahut gelişmeye yönel-

mesinin tesiri olmamış mıdır? Müslümanlık, ilk devirlerinden XI. asra kadar, İslâm medeniyetinin gelişip en üstün noktasına vardığı devre kadar entelektüel sahada olsun ticarî sahada olsun başarı ve teşebbüsü savunan bir din olmuştur. Halbuki Müslüman dünyası durgunluk ve gerileme devrine girince din, kaderci bir şekilde yorumlanmaya başlamıştır.

Binanaleyh, az gelişmiş ülkeler eskidenberi bu durumda değildir. Bazıları, geçmişte, hatta yakın bir geçmişte, ekonomik, sosyal ve kültürel sahalarda parlak devirler geçirmişler medeniyetin en önde gelen ülkeleri olmuşlardır. Fakat geçmişleri bu kadar parlak olan bu ülkeler sonradan bir durgunluk ve uyuşukluk devrine girmişlerdir. Aksine, bugünkü gelişmiş ülkeler de çok yakın bir tarihten beri ileri geçmişlerdir. O halde bu şartlar altında, olayları izah için devamlı sebeplerden bahsetmek mümkün değildir. Gelişimin ve geri kalmışlığın sebeplerini esas itibariyle tarihî mahiyette olduğu görünmektedir.

Demek ki gelişimin tarihî faktörleri incelendikçe az gelişmişliğin temel sebeplerini anlamak mümkün olacaktır. Gelişmiş ülkelerin ekonomik olsun, sosyal olsun bugünkü durumları. XVIII. asır sonunda İngiltere’de ortaya çıkan ve adına «endüstri devrimi» denen olayla ilgilidir. Bu olayın o bölgede yani İngiltere’de ortaya çıkmasının sebepleri nelerdir? Her halde İngilterenin tarımsal potansiyelinin yüksekliği değildir. Zira o devrin tabii verileri

vasatın da altında bulunuyordu. Kömür potansiyelinin yüksekliği de değildir. Çünkü toprak altından kömürü ilk çıkaran İngiltere değildir. Acaba bu, teknik yeniliklerdeki üstünlükten mi gelmektedir? O devrin İngilteresinde ortaya konan icatlar İngilizlerin yaratıcılıklarının eserleri değildi. İngilizlerin bütün kaygısı, bir laboratuvar merakı olmaktan ileri gitmeyecek olan icatları ekonomik bakımdan değerlendirmekti. İngiltere'nin ekonomik gelişmesinin birinci sebebi, prodüktivist zihniyetli bir grup adamın mevcudiyetiydi. Bu adamlar icatları ele alıp onları tesirli hale getirmek için gerekli şartları yaratmışlardır. Schumpeter'in deyimiyle bu «müteşebbisler» sınıfı, bu burjuvazi diğer Batı Avrupa ülkelerinde de mevcuttur. Uzun asırlardanberi ekonomik büyük bir değişimi gerçekleştirmeye çalışan bu sınıf, elverişsiz tarihî şartlar ve teknik gelişmenin yetersizliği dolayısıyla başarıya ulaşamamıştı. Başarısızlığa uğramasına rağmen, birbirini takip eden her hamle, gelecek hamle için bir zemin teşkil etmiştir. İngiliz burjuvazisi ise elverişli şartlar içerisinde bulunuyordu: evvelki hamleler sayesinde gerçekleşmiş (İngiltere, İspanya teşebbüsünden ve onun enflasyonla yıkılışından çok yararlanmıştır) ticarî kârlar, 1688 ihtilâlinde sonra kazandığı siyasî güç ki bu Kral istikrazlarının, Fransa'da olduğu gibi, ticarî ve endüstriyel yatırımlarla rekabet etmesini bertaraf etmişti vs.

Batı Avrupa'da ve bilhassa İngilterede bu burjuvazinin varlığı olağan değil fakat dünyanın diğer

taraflarına kıyasla tamamen istisnaîdir. Bu, geçmişte buraların feodal (1) yapılara sahip olmaları ve ekonomik gelişmelerinin tarihî şartlarıyla izah edilir. Burjuvazinin ferdileşmesinin en önemli faktörlerinden birinin, VI. asırdan XI. asra kadar süren ve feodal bir teşkilâtın temellerini atan, kapalı ekonomi dönemi olduğu anlaşılmaktadır. Bu devirde tüccar hiç yoktu dolayısıyla, üç tabakalı sosyal yapı içerisinde tüccarın her hangi bir yeri de mevcut değildir. Ticarî münasebetler önem kazanınca ortaya çıkan tüccar sınıfı, onu nazara almamış olan sistem içerisinde dahil olamamıştır. İşte burjuvazinin ferdiyetçiliğinin ve feodalite sisteminin yerine, kendi çıkarlarına uygun bir düzen, koymak isteğinin sebebi buradadır.

Mukayeseli bir tarih incelemesi, Zatı Avrupaya has sosyal yapı şekillerinin dünyanın başka bir yerinde mevcut olmadığını göstermektedir. Avrupa dışarısında, bugün az gelişmiş olan birçok ülkeler XVII. asırda parlak fakat durgun ülkelerdi. Batı Avrupa'dan farkları iç engellerini yıkacak, değişimlerini hızlandıracak sosyal gruplara sahip olmamalarıydı. Hamle devirleri esnasında hayat seviyeleri yükselen, teknik olduğu kadar kültürel bakımdan da gelişen bu medeniyetlerin ilerleyişi sonraları yavaşlamış ve durmuştur. O ekseriya sıkıntılı olan birtakım hamleler-

(1) Gerçek feodalitenin (terim ekseriya çok genel olarak kullanılmaktadır) mevcut olduğu bölgeler esas itibariyle Batı Avrupada toplanmıştır. R. BOUTRUCHE, *Seigneurie et féodalité*, 1959, s. 297.

den sonra bu ülkeler, sertleşmiş, kireçleşmiş yapılar içerisinde bir nevi dengeye kavuşmuşlardır.

Meselâ: Çin, Hint toplumları ve Müslüman toplumları böyledir. Gelişmelerinin durmasının dış sebeplerle veya teknik gerilikle bir ilişkisi yoktur, asıl sebepler dahilî ve bünyevîdir. Bu sebepler, kabataslak bir şekilde, evvelâ gerçek bir feodalitenin sonra da gerçek bir burjuvazinin olmayışıyla izah edilebilir. Böylece bu medeniyetlerin üzerine oturdukları temeller bir «müteşebbisler» sınıfının teşkiline imkân vermiyordu. Yine buralarda tarihî şartlar, tüccarların yönetici aristokrasi içerisinde eriyip yaratıcı ferdiyetliklerini kaybetmelerini de önlüyordu.

İngilterede «endüstri devrimi»nin başlamasından bir müddet sonra bu olayın sonuçları İngiltere dışında da hissedilmeye başlanmış bugün ise bütün dünyaya yayılmıştır. Günümüzde, her ne kadar bütün memleketler dünya ekonomisinin çerçevesi ve şartları içerisinde yaşamakta ve eski ekonomik ve sosyal yapılarını terketmiş bulunmaktalarsa da içlerinde tam bir endüstriyel gelişmeyi başarmış olanlar azdır. «Endüstriyel gelişmenin meyvalarını almak, tohumlarını almaktan çok daha kolaydır». (H.W. Singer). Bu tohumlar acaba hangi tapraklar üzerinde filizlendiler? Esas itibariyle burjuvazisi olan toplumlarda. İçlerinden birçokları şüphesiz, o vakte kadar, bir endüstri devrimine girişmeğe muktedir değillerdi. Fakat İngiliz, misalini takip edebilecek şartlara sahiplerdi. Bununla beraber, İspanya ve Portekizde büyük enflasyon, kapitalist yapıyı çok zor-

layarak büyük toprak mülkiyetini takviye etmiş, endüstrileşmenin başlamasına engel olmuştur. Orta Almanya, Bohemya ve Avusturyadan geçen bir hattın doğusunda kalan ülkelerde (Batı Avrupadakinden çok daha yeni menşeli) feodal yapılar kuvvetliydi. Bu, endüstrinin yerleşmesi için gerekli olan müteşebbisler sınıfının gelişmesine engel olmuştu. A.B.D. de ise, Batı Avrupa'dan gelen göçmenlerle birlikte müteşebbisler de buraya akmışlardır. Bunlar Avrupa'dan getirdikleri sermaye ve teknikle büyük bir kalkınmanın temellerini atmışlardır. Kanada da, Avustralya'da, Yeni Zelanda'da endüstri tam olarak yerleşmemiştir. Bununla beraber, Batı Avrupamnkine benzer yapılar yerleşmiştir ki bunlar iptidaî maddeler veya gıda maddeleri üretimi için kurulmuş kapitalist teşebbüslerdir. Böylece buralarda da kalkınmanın temelleri atılmış oluyordu. Bu son misaller, ekonomik kalkınmanın ana faktörünün, da anlamında, endüstri olmadığını göstermektedir. Ana faktör daha ziyade, topluma Batı Avrupamnkine benzer bir yapı vermektir. Böylece XX. asrın başına kadar, kalkınmanın temelleri, yerli veya göçmen «müteşebbisler»in bulunduğu kapitalist tipte toplumlarda atılmış oldu.

Bununla beraber, daha bu devirde iki yerdeki endüstriyel kuruluşlar bu kaideye uyumuyordu: Rusya'da burjuvazinin zayıflığı devlet teşebbüsleriyle telâfi ediliyordu. Askerî hedefler güden bu teşebbüsleri Batıdan gelen sermaye ve teknisyenler tamamlıyordu. Japonya'da da endüstrileşme aşağı yu-

karı benzer şekillerde olmuştur. Burada da devlet, feodallere ve tüccar bir aristokrasiye dayanıyordu. Bununla beraber, burada Rusya'daki gibi burjuvazi unsurları yok değildi (bunlar genellikle bugünkü «zaibatsu» şeflerinin atalarıydı). Japonya, Avrupa dışında olup da feodal yapısı Batı Avrupaninkinden en az farklı olan nadir ülkelerden biridir (1). Her ne olursa olsun, bu iki kuruluş gelişmiş yerli bir burjuvazinin bulunmaması dolayısıyla devletçi mahiyetteydi. Nisbeten anormal olan bu iki kuruluş farklı şekillerde iflâs etti. Rusya'da kalkınmayı gerçekleştiremeyen ve feodal kalıntıları temizleyemeyen kapitalist sistem devrildi. O andan itibaren kalkınma, ihmal edilemeyecek endüstri temellerine sahip, yeni bir rejim içerisinde yürümeye başladı. Japonya'da endüstriyel hamleye rağmen toplum, politik bakımdan, yarı feodal şekilde kaldı. Ekonomik kalkınmanın kazancı, askerî ve sınaî aristokrasinin inhisarına girdi. Binanaley Japonya gerçek bir kalkınma yoluna girmiyor fakat az gelişmiş ülkelerini problemlerini tanımağa başlıyordu. Arjantinde de durum aynı oldu. Avrupadan gelen bol sayıda göçmene (çoğu parasız İtalyanlar ve İspanyollar) rağmen feodal tipteki yapılar ekonomik hayatın esas çerçevesi olarak muhafaza edildi. Demek ki Arjantin'in yönü Avustralya ve Kanada'ninkinden tamamen farklıydı. Zira

(1) Marc Bloch, *La Société féodale, les classes et le gouvernement des hommes*. s. 249-252 ve R. Boutruche, *op. cit.* s. 286-295.

oralarda, bütün diğer sosyal yapılardan farklı kapitalist bir toplum kurulmuştu.

Bugünkü az gelişmiş ülkelerde gelişme «tohumları»mn tutunamamasının tarihî sebebi, onların tutmasına elverişli sosyal yapıların olmayışıydı. Mevcut yapının özellikleri, bir müteşebbisler sınıfının olmayışı, bir burjuvazinin bulunumayışı, meflûç sosyal yapıların (köylü kütlesinin bağımlılığı, sosyal akıcılığın olmaması, ticarî kazançların aristokratların ve «kompradorlar»ın inhisarında olması vs.) varlığıdır. Bu kuruluş şekillerinin kökleri eski devirlerden gelmekteydi. Asya'da uzun asırlar öncesine uzanan kökler Latin Amerika'da nispeten daha yenidir. Latin Amerika'da kölelik ve sömürge merkantilizminden meydana gelen karışık sosyal yapılar mevcuttu. Afrika'da gerçekten «ananevî» olan teşkilâtlardan çoğu esir ticareti içerisinde batmıştır. Yaşamakta devam eden krallıklar, esir pazarları ve kabile toplulukları başlıca kuruluşları teşkil etmişlerdir. Ortak vasfı, gerçek burjuvazinin yokluğu veya zayıflığı olan bu karışık ve «Schumpeterci olmayan» dünyaya Batı Avrupa'nın endüstrici devletleri yayılmışlardır. Bu ana olay, gerçek bir ekonomik gelişmenin tohumlarının, çok az da olsa, yayılmasını kısmen izah eder.

Diğer bir sebep. Avrupanın bu yayılmasının dünyanın büyük kısmında aldığı şekillerde görülür. Bu şekiller, kalkınmasını gelişmesine zıt şekillerdir. Gerçekten ekseri ahvalde ekonomik yayılma, oldukça âdil ticarî mübadeleler esasına dayanmaktan ziya-

de direkt yahut dolaylı bir siyasî hâkimiyet kurmayaya yönelir. Bugün bağımsız olan bir yığın az gelişmiş ülkenin, geçmiş siyasî bağımlılıkları az gelişmişliklerinin en önemli sebeplerinden birini teşkil etmiştir.

Siyasî bağımlılık, bcyunduruk altındaki ülkenin gerçek bir ekonomik kalkınma sağlamasına engel olmuştur. Zira ekonomisi yabancı çıkarlara çalışmış, sömürülmüş, dış rekabetler yüzünden mevcut sanatlar ve imalâtçılık yıkılmıştır. Bağımlı devletler oraya hükmeden devletin âdeta ekonomik ablukası altına girmiştir. Sömürgeci ülke, mahallî kalkınmayı sağlayacak yatırımlar yapmak yerine bütün kazancını dışarıya transfer etmiştir. Ekonomik olmayan birtakım baskılarla azınlıklar aşırı imtiyazlar sağlamışlar ve modern bir ekonomiyle bağdaşmayacak sosyal hâkimiyet kurmuşlardır.

Az gelişmiş ülkelerden çoğunun mazisinde görülen bu siyasî bağımlılık olayı tesadüfî bir şey değildir. Bazı istisnalar hariç, sömürgecilerin kolaylıkla ülkeler zaptetmelerinin tek sebebi Avrupalıların silâh üstünlükleri değildi. Bunun asıl sebebi, kendilerini savunmaktan aciz, donmuş toplumların iç zayıflıklarında aranmalıdır. Bazan imparatorluklar, krallıklar şeklindeki ülkeler kuvvetliyimş gibi görünüyor idiyse de bu, aldatıcı bir görünüştü. İçlerinde bir sürü ufak müstakil ünitelere (prenslikler, köyler, kabileler), birbirine zıt çeşitli etnik gruplara bölünmüş durumdaydılar. Bu devletlerin ve kabile esasına dayanan toplumların yabancı gruplara karşı

dayanacak halleri yoktu. Yabancılar, sayılarının az olmasına rağmen, kuvvetleri birleşmiş, birlik halinde toplumlara dayanıyorlardı.

Güney Avrupa ve Jopanyanın istisnasıyla bütün az gelişmiş ülkeler, büyük devletlerin çıkarına işleyen(resmen tanınmasa bile) bir siyasî hâkimiyet döneminden geçmişlerdir. İstiklâlin koloniyal yapıda hiçbir değişiklik yapamadığı Latin Amerika'da, büyük toprak sahibi bir koloniyal aristokraziyle birleşen gelişmiş ülkeler İspanyol ve Portekiz hâkimiyetinin ekonomik mirasına konmuşlardır. Büyük devletler arasındaki rekabetin, gerçek bir siyasî sömürge kurulmasını engellediği Çinde, gelişmiş ülkelerin ekonomik istilâsı siyasî güçleri, üstünlükleri yoluyla gerçekleşmiştir.

Eski sosyal yapılarını donmuş halinin sömürge haline düşmenin bir faktörü olduğu herkesçe kabul edilmiştir. Bunu isbat eden bir olay, Kanada, Yeni Zelânda, Avustralya gibi ülkelerin sosyal yapıları, Avrupa'dan gelen göçmenler sayesinde, gelişen ülkelerinkine benzemeğe başladığı anda gerçek koloniler olmaktan kurtulmalarıdır. Aynı şekilde, gayet kolaylıkla fethedilen eski yapılara sahip koloniler, bu yapılar yıkılınca sömürgeleşemez hale gelmişlerdir.

Gelişmiş ülkelerin, hukuken olmasa da fiilen, dünyanın büyük kısmı üzerinde icra ettikleri hâkimiyet çok önemli ekonomik ve sosyal sonuçlar meydana getirmiştir. Eski yapıların teşkil ettikleri durgunluk faktörüne katılan bu hâkimiyet bir kısım

memleketlerde yerli bir gelişmenin tohumlarını tahrir etmiştir.

Japonya'nın gelişme misali, görünüşte donuk bazı tohumların, birtakım ekonomik gelişme şekillerine ulaşabileceğini göstermektedir. (Fakat bu gelişme şekilleri, Batı Avrupa'nın kalkınmasını sağlayan sosyal değişimler değildir). Yalnız şu şartla ki, ülke tam bir siyasî istiklâle sahip olsun ve gelişmiş endüstri ülkelerinin tekniklerini taklit etsin. Mamefi bu hususta karar vermekte acele etmemelidir. Meselâ: İspanya, büyük endüstriyel ülkelerin hemen yanında ve tamamen müstakil olmasına rağmen ancak son derece sınırlı bir ekonomik gelişme gösterebilmiştir.

Yayılmaları sırasında, gelişmiş ülkeler teknisyenleri ve sermayeleri sayesinde, gittikleri yerlerde, yollar, demiryolları, limanlar, modern tesisler yapmışlardır. Bazan son derece gösterişli fakat ekseriya önemli şehirler kurmuşlar, maden işletmeleri tesis etmişlerdir. Yapılan bu şeyler gelişmiş bölgelerde yapılanlardan farksızdır. Fakat aynı zamanda, geri kalmış ülkelere sömürgecinin eliyle yapılacak bir kalkınmanın noksan ve yetersiz olacağının da delilidir. Zira bu yolları, demiryollarını, limanları yapmanın gayesi o ülkede gerçek bir kalkınmanın şartlarını yaratmak değildir. Asıl maksat, gelişmiş ülkenin, sömürdüğü ülkenin kaynaklarını sömürgeci anavatanının çıkarma ihraç edebilmesini temindir. Bunu, gelişmiş ülkelerin anlaşılarak az gelişmişlerin kalkınmaması için tatbik ettikleri bir plan olarak düşünmek

tabii ki pek doğru olmaz. Bununla beraber «münhasır» sistem denen deyim uzun zaman «sömürge andlaşmaları»nda önemli bir yer tutmuş bugün her ne kadar hukukçu ortadan kalkmışsa da fiilen devam etmekte bulunmuştur. Batı Avrupa veya Kuzey Amerika ülkelerindeki ekonomik kalkınma ajanları (sanayiciler, maliyeciler, tüccarlar) yahut onların deniz aşırı ülkelerdeki temsilcileri, kendilerine tâbi ülkelerini, kendileriyle rekabete girişmesini önleyici yolda davranmışlardır. Siyasî ve idarî baskılarla tâbi ülkelerin ekonomik mekanizması bozulmuş, böylece dışardan gelen sermayenin en kısa zamanda azamî kâr sağlaması temin edilmiştir.

Teorik bakımdan dünyada serbest mübadelenin cari olduğu, serbest teşebbüsün işlediği bir devirde, ekonomik liberalizm prensipleri ihlâl edilerek, az gelişmiş ülkeler bir inhisar rejimi altına alınmışlardır. Kapitalist sistemin normal mekanizmasının bu şekilde bozulması, az gelişmiş milletlerin siyasî, teknik ve malî zafiyetleri sebebiyle, mümkün olabilmıştır. Ayrıca kendi dinamizmleriyle başarı kazanmış olan gelişmiş ülkeleri ekonomik çıkarların siyasî, idarî hatta bazan askerî baskılarla sağlamışlardır. Bu tip metotlar ihraç ve sömürme faaliyeti için faydalı fakat endüstri kuruluşları için zararlı olmuştur. Güney Avrupa ve Japonya hariç, az gelişmiş ülkelerin hepsinde, oranın şartlarından kazanç sağlayan, ekonomik ve politik bakımdan imtiyazlı bir azınlığın bulunmasının baş sebebi, yabancı baskısıdır. Bu azınlıklar ya yabancıdır, ya Avrupadan gelip oranın

vatandaşlığına geçmiştir (Lâtin Amerika'da olduğu gibi) yahut da yerlidir ve yabancılarla iş birliği yapmaktadır. Her halü kârda siyasî pozisyonları kendilerine önemli ekonomik avantajlar sağlar. Bazı hâllerde siyasî üstünlüğün başlangıcı çok gerilere gidebilir fakat muhakkak olan, bugünkü ekonomik gücün, siyasî baskıyla birleştiğidir. Endüstrinin olmayışından daha önemli bir az gelişmişlik faktörü, millî gelirin çok önemli bir kısmının bu azınlıkların cebine gitmesidir. Böylece, Japonya, Güney Afrika Birliği gibi az gelişmiş ülkeler, büyük bir endüstriye sahip olmalarına rağmen kârın belirli kişilere gitmesi dolayısıyla memleketlerinin problemlerini çözemedirmektedirler. Demokratik yapılı, eski gelişmiş ülkelerle az gelişmişler arasındaki temel farklardan biri, az gelişmişlerde ekonomik ve sosyal bakımdan hâkim. mevcut veya geçmiş yabancı hâkimiyetine dayanan bir azınlığın varlığıdır.

Gelişmiş ülkelerin dünyaya yayılması, onlarda ilerici bir ekonominin tohumlarını atmağa yaramamışsa da bugünkü az gelişmiş ülkelerin tarihî gelişiminde çok önemli bir safha teşkil etmiştir. Zira bu yayılma, gittiği yerlerde, mevcut donuk, eski sosyal ve ekonomik yapıları yerinden oynatmıştır. Bu tasfiyeyi, sömürge halklarının zararına girişilmiş bir gaspın sonucu olarak görmek doğru değildir. Şüphesiz, ekseriya kullanılan metotlar insanlık dışı metotlardır ki imhadan (Kuzey Amerika yahut Avustralya) başlayıp, köle toplamak için (Siyah Afrika, Brezilya) yapılan akınlar, baskı ve asker yerleştirme

(en kötü misallei doğu ve güney Afrikada) hareketlerinden geçerek askerî yenilginin çeşitli sonuçlarına kadar gider. Eski toplumların böyle imhası veya zorla değiştirilmesi en göze çarpan şekillerdir. Bununla beraber en önemli şekiller değildir. Eski sistemin bozulması, dış askerî tesir olmadan da olabilir ki meselâ, ortadoğu ülkelerindeki durum budur. Kapalı ekonomi içerisinde yaşayan toplumlara para ekonomisinin girişi, sistemi bozucu büyük sonuçlar doğurmuştur. Vergileri para olarak ödemek zorunluluğu çıkınca halkların hayat şekli değişmiştir. Bu durum onları, ekonomik otarsiden çıkmaya, satılabilecek şeyler ekmeğe, ücretle çalışmaya, yabancı mallar olmağa zorlanmıştır. Kapitalist tipte, Roma Hukukundaki mülkiyet mefhumunun tatbikine dayanan sosyal münasebetlerin ihyası da çok önemli sonuçlar getirmiştir. Sosyal münasebetlerin kapitalizm öncesi safhada ve mülkiyet mefhumunun karmaşık olduğu (kollektif hak, intifa hakkının istikrarı, örf ve âdetin himayesi, kısmî mülkiyet haklarının bir arada bulunması vs.) toplumlarda bu böyle olmuştur. Eski ekonomik ve sosyal sistemin, bu ve diğer yardımcı faktörlerle tahribi çok büyük bir olaydır. Zira bir bütün teşkil eden sisteminin bir kısmının tahribi tamamını bozmuş oluyordu.

Eski sistemin parçalanışı, mahallî sanatların ortadan kalkınmasında, gıda maddeleri ekiminin azalmasında, eski dayanışmanın kaybolmasında, kollektif üretim, şekillerini bozulmasında, eskiden sosyal ve dinî bir mükellefiyet olarak bedava yapılan kol-

lektif hizmetlerin paralı hale gelmesinde görülür. Gelişen murabahacılık bir yığın köylüyü malından eder. Ayrıca, iyi bilinmeyen yeni ekonomik mekanizmaların ortaya çıkışı ahlkı tamamen şaşırtır. Eskiden kötü bir mahsul yılının açlık getirmesi gibi şimdi de çok iyi bir yıl felâket getirir. Sosyal muhteva değıştiğı için, eskiden faydalı olan şu teknik veya şu davranış şimdi zararlı olmağa başlar. Toplumun ve eski ekonominin bu çözölüşü sadece dış faktörlere dayanmaz, iç etkenler de bunda rol oynar. Bir bölge üzerinde sadece malî hakkı bulunan kişi, yeni rejimden faydalanıp o bölge üzerinde tam bir mülkiyet hakkı tesis ederek vergi topladığı şahısları yarıcı yahut serf haline getirmek için faaliyete geçer. Aynı zamanda, oldukça eşitci eski sosyal yapının yerini, toprağın mülkiyetini ve kullanma inhisarını eline almak isteyen bir azınlığın yetkileri alır. Nüfusun büyük kısmının toprağının elinden alınması, ekonomi dışı şiddet tedbirleriyle değil, bu geri toplumlara, kapitalist hukuk şekillerinin şiddetle tatbiki yoluyla gerçekleşir. Tıptaki ilerlemelerle artan nüfus, bilhassa köylerde o vakte kadar görülmemiş bir seviyeye varır ve bu da eski sosyal yapının çözölmesini hızlandırır.

Ekonominin ve toplumun eski yapı şekilleri, pratik bakımdan dünyanın çok yerlerinde artık kaybolmuştur. Dağınık vaziyette şurda burda görünenler, bozuk ve tecrit edilmiş birtakım kalıntılardır. Eski kapitalist öncesi şartların en iyi muhafaza edildiğı yer olan Siyah Afrika bile, harpten beri satılabilir

ürünlerini ve ücretli işlerini artırarak hızla piyasa ekonomisine geçmektedir. Şüphesiz dinî ve entellektüel üst yapılar bir müddet daha devam edecektir fakat onlar da değişme yolundadır. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal şartlarının tümü eski ananevî şekillerden tamamen ayrı bir bütün teşkil etmektedir.

Bununla beraber, insanlık dışı karakterine ve getirdiği maddî, manevî sefaletе rağmen, eski ekonomik ve sosyal yapının yıkılışı oldukça müsbet bir tarihî olay olarak düşünülebilir. Gerçekten de bu durgun, asırlık toplumlar dünyanın büyük kısmında ilerlemeğe engel teşkil ediyorlardı ve içlerinden değişimleri de imkânsızdı.

Batı Avrupa'da da kapitalizm öncesi ekonomi ve toplum şekli yıkılmıştır. Bu iş orada, az gelişmiş ülkelerden daha ağır, daha az şiddetle yapılmıştır. Fakat iç faktörlerin gerçekleştirdiği bu yıkım orada da birçok sefaletе, işsizliğe, kadın ve çocukların çalışmalarının istismarına, kanunî gasplara (meselâ, İngilteredeki «enclosures») yabancı buğdayın rekabetine dayanamayan köylülerin şehirlere akmasına vs. sebep olmuştur. Şehirlere doğru olan bu akıma bir de sağlık şartlarının düzelip, ölümlerin azalmasının sebep olduğu nüfus artışı eklenmiştir. Fakat bu işsizler kütlesi, gelişen endüstrinin ve üçüncü sektörün işçi ihtiyacının artmasıyla yavaş yavaş oralarda iş bulmuşlardır. Diğer yandan nüfus artışı da yavaşlama devresine girmiştir. Sermaye bolluğu, denizaşırı ülkelerin sömürülmesi ve işçilerin çalışma

hayatında teşkilâtlanmasıyla gerçekleşen ekonomik gelişme, hayat seviyesinin gitgide yükselmesini temin etmiştir. Böylece eski ananevî ekonominin yıkılması, birçok nesillere yüklenen birtakım mahrumiyetler getirmesine rağmen, Batı Avrupa'da bütün halkın yararlandığı yeni bir ekonomik ve sosyal sistemin kurulmasını sağlamıştır.

Yukarkinin aksine az gelişmiş ülkelerde eski ananevî toplumun yıkılması daha sert olmuştur. Buralarda, yıkılan ekonominin artan nüfusun ortaya koyduğu işsizlere imkân sağlayacak sektörler gelişmemiştir. Modern ekonomi sektöründeki bu iş yetersizliği hem kalitatif ve hem de kantitatif mahiyettedir. Endüstrilerin zayıflığı, sömürge tipi ekonomi içinde dış piyasayı ilgilendiren sadece birkaç maddenin işletilmesi, işçi ihtiyacını büyük ölçüde sınırlamaktadır. İmtiyazlı azınlığın işçileri ve kendini savunma imkânı olmayan küçük müstahsilleri sömürmesi nüfus çoğunluğunun hayat seviyesini düşündürmektedir. Bunun sonucunda iç piyasa daralmakta ve endüstrilerle onları besleyen hizmetler azalmaktadır.

Demek ki donuk «an'anevî» toplumun, şiddetle yıkılması tarihî bakımdan müspet bir olaydır. Yalnız bunu telâfi edecek modern ekonomi sektörü gelişmemiş olduğundan, bu nüfus bakımından dengeli, eski toplumun yıkılması felâket halini almaktadır. gelişmiş ülkelerin, eski sistemleri yıkarak ve tamamlanmamış, sınırlı, tabi modern bir ekonomi kurarak dünyaya yayılması trajik olduğu kadar da saçma bir gelişimi davet etmiştir.

1. Durgun bir dengenin yıkılması ve yerine yeni bir ekonomik kuruluş hamlesini önleyen mekanizmaların konulması.

2. Sağlık sahasında yapılan çabalarla nüfusun artırılması fakat buna paralel olarak bir ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmemesi .

Eski toplumların çözülmesi, az gelişmiş ülkelerde görülen en tipik olaydır. Bu yalnız Latin Amerikanın geniş kısımlarında olmamıştır. Zira oralarda, Avrupayla temasa gelmeden önce böyle an'anevî toplumların var olduğundan bahsedilemez. Yerli nüfusun fazla olduğu bölgeler (meselâ, Andlar, Meksika) dışında, sosyal yapılar XVI. asırdan itibaren boş topraklarda kurulan «kolonyal toplumlar» dan çıkmış durumdadır. Sadece yerlilerin fazla olduğu toplumlar klasik çözülme olayına uyan eski toplumlardır. Kolonyal toplum esir çalıştırmaya dayanan bir ticaret ekonomisi şeklinde teşkilâtlanmıştır. Zamanımızda bu kolonyal toplum da önemli bir buhran içindedir. Kolonyal toplumun başlıca ekonomik faaliyeti büyük toprak mülkiyeti işletmeciliğine, büyük çapta hayvancılığa dayanır. Fakat bu sahalar gittikçe artan işsiz nüfusa iş bulmağa artık yetmemektedir. İşsizliğin başlıca sebepleri de makinalı tarım, verimsizleşen toprakların terkedilmesi ve bilhassa bir sürü piyasayı tehdit eden kronik aşırı üretim durumudur. Bu güney Amerika misali, az gelişmiş ülkeleri saran buhranın, eski ekonomik sistemin yıkılmasından ziyade, modern ekonomi sektörünün darlığından ileri geldiğini göstermektedir.

Ayrıca, bu vetirenin müspet tarihî karakterini fazla büyütmek lâzımdır. Genellikle bunun bulunduğu kapitalist rejimin girmesiyle çözülmüş olan camia yapılarıydı. Bununla beraber bazı eski tip sosyal münasebetler de aksine, kuvvetlenmiş oldu. Meselâ tarım ekonomileri zorlanarak paranın tedavül ettiği ekonomiler haline gelince tefeciliğin kudreti artmış, dolayısıyla borç yüzünden kulluk çoğalmıştır. Yarı feodal şeflerin, ağaların nüfuzu, gelişmiş ülkelerle iş birliği yapmaları yüzünden, artmıştır. Eski toplumun dağılması, ayrıca, ileriki sosyal gelişmeyi frenleyecek yeni ve güçlü engeller ortaya çıkarır. Nihayet, eski yapıları yıkarak yayılan kapitalist tip sosyal münasebetler ekseriya yarı feodal hâkimiyet şekillerini de birlikte getirirler. Tabiiyet yoluyla kapitalist şekillerin kuvvetlenmesi ve bozulması, az gelişmiş ülkelerde, kazancın önemini artırır ve böylece sağlanan sermayeler de parazit işlere yönelir.

Batı Avrupada yeter mameleki olmayan köylü, büyük endüstrinin rekabetiyle yıkılan sanatkâr, yaşaması için çalışma gücünden başka bir şeyi olmayan «proleterler» haline geldiler. Yazarların üzüldüğü bu proleterleşme olayı az gelişmiş ülkelerde başka şekil almıştır. Oralarda manevî ekonomik yapı içersinde yaşayan halk, onun yıkılmasıyla sayıları da artmış olduğu için pek önemli olmayan proletarya arasında yer bulamadılar. Nüfusun bu kısmının teşkil ettiği gruba alt - proletarya diyebiliriz.

Gıda maddeleri ekonomisinde artık iş bulamayan bu alt - proleterler muntazam işi olmayan bir işsizler

kütlesidir. Bunlar arada sırada aldıkları bir ücretle, küçük bir toprak parçasından elde ettikleri ürünle, (bilhassa şehirler çevresinde) kanuna uygunluğu şüpheli bir takım işlerle yahut iş sahibi olan ana babalarının verdiğiyle geçinirler. Birçok memleketin nüfusunun dörtte üçü ve bazan daha fazlası böyle bir kapalı ekonomi veya normal bir kapitalist ekonomi dışında yaşamaktadır. Bu alt-proleterya büyük kısmı itibariyle köylüdür: Topraksız köylüler, ırgatlar gibi. içlerinde şehirli olanlar da vardır: «gecekon-dular» da oturan köyü terketmiş köylüler, iflâs etmiş sanatkârlar vs. gibi. Bunlar hemen hemen yaşama imkânlarını kaybetmiş durumdadırlar. Emeklerini kiralayacak bir yer de bulamamaktadırlar.

Bu alt proleterleşmenin (sous-prolétarisation) bu «serserileşme» nin (G. Tillion) vahim psikolojik sonuçları vardır. Az gelişmiş ülkeler halklarında görülen ahlâk buhranının gerçek faktörü sefalet değildir zira bu oralarda eskidenberi bilinen bir şeydir. Geçmişte bu milletler an'anevî dayanışma esasına dayanan dengeli toplumlar içerisinde yaşıyorlardı. Mevcut dayanışma, tek başına ihtiyaçlarını karşılamayan ferdin teknik yetersizliklerini tamamlıyordu. Bu eski yapının yıkılması fert için bir kurtuluş olabilirdi şayet o yeni ekonomik dünyaya katılıp aldığı ücretle geçinebilseydi. Fakat felâket şuradadır ki etraflarındaki eski dayanışma yıkılan bu insanlar, onların yeni ferdiyetçiliklerine bir anlam kazandıracak olan her hangi bir iş de bulamamaktadırlar. Eskiden belirli işini yaparak toplumun himayesi altın-

da kaygısız, fakir bir hayat süren fert bugün değişen bir dünya içinde her türlü maceraya terkedilmiş vaziyette tek başına kala kalmıştır. Artık onun gözünde hiç bir gerçek değer yoktur. Parçalanan eski âlemin yetersizliğini müdriktir, diğer yandan yeni âlem de ona kapalı kalmaktadır. Bu durumda haklı olarak iki yandan üzüntü duymaktadır: bir yandan atalarından kalma değerler kaybolup gitmiştir; diğer yandan yeni dünya her gün zenginliklerinin reklâmını yapmakta fakat kendisi, bu kadar yakın bir dünyaya girememenin azabını duymaktadır.

Demek ki az gelişmiş bir ülkenin sosyal anatomisi, gelişmiş bir ülkeninkinden çok değişiktir. Başlıca özelliği (arada münasebetler olmakla beraber) şu iki grup arasındaki karşılıklı çatışmadır.

1. Orta sınıftan bir burjuvazi grubuyla işçi proletaryadan meydana gelen «kapitalist sektör.»

2. Geniş bir «alt-kapitalist» sektör, karışık yapılı bir alt-proletarya ki birincinin etkisinde kalmakta, oraya girememekte ve eski sosyal yapıların kalıntılarını taşımaktadır.

Halbuki kapitalist tipteki gelişmiş ülkelerde bütün ekonomi ve toplum bir tek organik birlik içerisinde kaynaşmışlardır. Şüphesiz farklı sosyal sınıflar ve gruplar mevcuttur fakat bunların hepsi para tedavülü içersindedirler. Az gelişmiş ülkelerde büyük bir çarpıklık vardır: bir yanda servetin en büyük kısmını elinde bulunduran azınlığın teşkil ettiği kapitalist sektör, diğer yanda niçindeki şahısların miktarı gittikçe artan bir alt-kapitalist sektör. Bu iki sek-

tör arasında para tedavülü olmadığı için aradaki, gittikçe büyüyen, dengesizlik düzelemez. Zira alt proletarya genellikle işsiz veya satılabilir bir mal üretmeyen şahıslardan müteşekkildir. Binaenaleyh bunlar devrim dışındadırlar. Daha vahimi, bunların büyük bir kütle teşkil etmesi dolayısıyla iç piyasa son derece darlaşır ve kapitalist sektörün istihsalı gelişemez böyle olunca da alt-proletaryaya yeterli iş sahası açılmaz. Böylece fasit daire içerisine düşülmüş olmaktadır: Parasızlıktan satın alamamakta, satın alamayınca da iş bulamamaktadırlar.

Az sayıdaki zengin, gelişmiş ülkelerle büyük bir kütle teşkil eden fakir, az gelişmiş ülkeler arasındaki fark, bir çok yazarları, bu eşitsizlikleri bir kapitalist toplumdaki sınıf münasebetleri şeklinde düşünmeğe sevketmiştir. Onlara göre gelişmiş ülkeler hâkim sınıfı, az gelişmişler de «proleter milletler» i (P. Moussa), «Batının dış proletaryası» nı (Toynbee) teşkil ederler. Oldukça tutunan bu deyimler acaba doğru mudur?

Proleter terimin eski anlamıyla (fakir, kalabalık aile efradı olan adam) az gelişmiş ülkelerin bazı taraflarını oldukça iyi ifade etmektedir hepsi bu kadar. Bu «proletarya» terimi çeşitli yazarlar tarafından, benzetmenin doğrulanmasına çalışılmadan Marksist bir düşünceyle kullanılmaktadır. Proletarya mefhumunun belirli bir muhtevası vardır. Az gelişmiş ülkelerin, kapital temin eden burjuva milletlerin menfaati için çalıştıkları kabul edilebilir mi?

Bu pek böyle görünmüyor. Gerçekten, aşağıdaki ihtirazi kayıtlara işaret etmek gerekir.

— Nüfusunun büyük kısmının dar bir proletarya kütlesine giremediği ülkelere «proleter milletler» demek münakaşa edilebilir bir husustur. Buralarda nüfusun sadece küçük bir parçası gerçek bir proletaryadır. Bunlar da yabancı milletlerin değil fakat yabancı kapitalistlerin çıkarına çalışırlar. Gelişmiş ülkeler halklarının en büyük kısmı, az gelişmiş ülkelerin özel teşebbüslerce sömürülmesinden bir fayda sağlayamaz. Genellikle, sömürgeci devletlerin vergi mükellefleri, bu özel işletmelerin yerleşebilmesi (ekonomik enfastrüktür devletin mükellefiyeti olduğundan) veya devam edebilmesi (askerî masraflar) için ağır harcamalara katlanmak zorundadırlar.

— Kapitalist patronlar tarafından çalıştırılan ve en çok mal üreten işçiler gelişmiş ülkelerdedir. «Proleter milletler» deyimini bütün milletleri muntazam bir ekonomik sistem içerisinde düşünmekte ve iptidai maddelerle malları temin edenlerin «proleter milletler» olduğunu kabul etmektedir. Bunlar endüstriyel önemi olmayan ülkelerdir. Hâsılı, bu deyim daha az kesin olmakla beraber eski koloniyal andlaşma yahut milletlerarası iş bölümü (ki bunda ham madde üreticileri, endüstriyel ülkeler ayırımı vardı) mefhumlarını kapsar. (Sosyalist ülkeler tabii istisna edilmek üzere) Her iki halde de hem proleterler ve hem de kapitalistler vardır.

Bu «milletlerarası iş bölümü» nün yakın zaman-

lardaki gelişmesi ortaya yeni az gelişmişlik faktörleri çıkarmıştır. XIX. asırda Batı Avrupadan, bilhassa İngiltereden, az gelişmiş ülkelere giden sermaye kendilerinin özel ihtiyaçlarına göre yön almıştır. Bunun sonucunda, az gelişmiş ülkeler hububat, yağlı tohumlar, iplik, kauçuk, tropikal ürünler, demirli olmayan madenler... istihsalinde ihtisaslaşmış ve XIX. asır Avrupa ekonomilerinin tamamlayıcı haline gelmişlerdir. Fakat son zamanlarda bu nispî ekonomik denge birçok faktörlerin tesiriyle bozulmuştur.

Bu faktörlerden birincisi, A.B.D. ekonomisinin bugün oynadığı esaslı roldür. A.B.D. ekonomisi Batı Avrupadan daha önemli ve daha çeşitli kaynaklara sahiptir. A.B.D. tam bir kendine yeterli içinde gelişebileceği gibi ayrıca ihtiyaçları da Avrupa ülkelerinden farklıdır.

Avrupa devletlerinin ekonomileri de değişerek bir nevi otarşiye doğru gitmektedir. Endüstrinin gerçekleştirdiği ikame malları (meselâ sentetik kauçuk) denizaşırı ülkelere yapılabilecek ithalât ihtiyacını azaltmaktadır. G.A.T.T. a göre meselâ iplik ve kauçuk piyasası, bu maddelerin ihracatçıları için pek elverişsiz bir durumdadır.

Binaenaleyh çok sayıda az gelişmiş ülkeler çok güç bir durumdadırlar ve ekonomilerini değiştirmek imkânları da oldukça sınırlıdır. Genel olarak (az gelişmiş ülkeler ihracatının %90 nını teşkil eden) ham madde fiyatlarıyla mamul madde fiyatlarının gelişmesi, bazı istisnalar hariç, az gelişmiş ülkelerin çı-

karına değildir. Birleşmiş Milletler Teşkilâtının bir etüdüne göre XIX. asır sonundan 1938 e kadar hammadde fiyatları, mamul madde fiyatlarına nazaran %40 düşmüştür. Bu gidiş İkinci Dünya Savaşı esnasında, her ne kadar, az gelişmiş ülke'lerin lehine dönmüşse de piyasada endüstriyel gelişmeleri için gerekli makinaları bulamadıklarından döviz rezervelerinden fayda sağlayamamışlardır. Harpten beri hammadde piyasasının genel gidişi gerileme ve düşük fiyat şeklindedir. Arada bir anî fiyat yükselmeleri oluyorsa da enflasyon yüzünden az gelişmiş ülkeler bundan bir fayda sağlayamamaktadırlar. Bir dünya piyasası ki büyük devletler arasında karışık andlaşmalara dayanmakta ve «stratejik» madenlerin satışı kontrole tabi tutulmaktadır. Bu durum içerisinde, sadece belirli maddeler üreten bu bakımdan birbirine rakip olan az gelişmiş ülkelerin «pazarlık gücü» olmadığı için ihrac ettiklerinden tam fayda sağlayamamaktadırlar. İhracattan da dünya piyasasının tümü içerisinde nispeten azalmaktadır (1937 de %30; 1955 te %25). 1935 te 20 çuval Brezilya kahvesiyle bir Ford otomobili alınırken bugün bir Ford otomobili için 200 çuval kahve lâzımdır. «Terms of trade» in bu gelişmesi döviz stoklarını azaltmakta ve az gelişmiş ülkelerin ticaret açığını artırmaktadır. Bazı istisnalar hariç, bu açığı artık yabancı yatırımlar da kapatamamaktadır. Gerçekten, XX. asır başına nazaran milletlerarası sermaye piyasasında çok hissedilir bir darlık vardır. Kapalı para bölgelerinin ihdası, az gelişmiş ülkelerde yeni yatırım sektörleri-

nin açılışı, bu ülkelerde elde edilen kârların (yıkarda açıklanan ticarî gelişim dolayısıyla) azalması az gelişmiş ülkelere doğru olan yabancı özel sermayeye akışını, eskiye nazaran, çok azaltmıştır. Buralara bugün giden miktar son derece düşüktür. Bu azalma ihracat faaliyetini durgunlaştırmakta ve bütün bunlar nüfus artışının hızlandığı bir zamanda olmaktadır. Ayrıca yabancı yatırımların en büyük kısmı çok az insan çalıştırılan petrol gibi belirli sahalarda yapılmaktadır.

Nüfus artışıyla birlikte görülen «ekonomik durgunluk» az gelişmiş ülkelerin ana dengesizliğini teşkil eder. Bunun, an'anevî ekonominin durgunluk faktörleriyle ilgisi olmayan karmaşık sebepleri vardır. Az gelişmişlik sebeplerinden bazıları çok eskidir hatta bazıları ortadan kalkmıştır (eski toplumların taşlaşması). Bazıları ise aşağı yukarı son yirmi seneden beri ortaya çıkmışlardır (milletlerarası piyasanın gelişmesi). Günümüzün bir olayı olan az gelişmişlik, asırlardan beri gelen ve birbirinin yerini alan şu sebeplerin bir sonucudur: ekonomik ve politik bağımlılık, imtiyazlı bir azınlığın teşekkülü, eski yapıların bozulması, modern ekonomi sektörünün sınırlandırılması, «terms of trade» ve sermaye piyasasının kötüye gitmesi, hızlı nüfus artışı. Binaenaleyh, az gelişmiş ülkeler, onlar için «Yeni memleketler» teriminin yanlış olarak sık sık kullanılmasına rağmen, yeni değildirler. Bu ülkenin artlarında uzun ve karışık bir tarihî gelişim vardır ki diğer se-

beplerin de katılmasıyla bugünkü az gelişmişliği meydana getirmiştir.

Bu sebeplerin büyük kısmının sömürgecilikle ilgili olmasına rağmen az gelişmişlik farklı bir olaydır. Gerçekten yer ve zaman itibariyle sömürgecilikle az gelişmişlik tam olarak birbirini tutmamaktadır. Tarihî bakımdan sömürgecilik devirlere göre farklı özellikler göstermiştir. Eski sömürgeciliklerle, az gelişmişliğe yol açan kapitalist sistemin sömürgeciliği arasında pek az müşterek nokta vardır. Ayrıca, eskiden sömürge olan bütün ülkeler az gelişmiş değillerdir (A.B.D., Avustralya vs.) ve bütün az gelişmiş ülkeler eskiden sömürge değillerdi (güney Avrupa, Japonya). Nihayet, bugün her ne kadar bütün sömürgeler az gelişmişse de uzun devirler boyunca (XVI. asırdan XIX asrın sonuna kadar) sömürgecilikle az gelişmişlik bir arada bulunmayabiliyordu. Bununla beraber o vakit de sömürgecilik az gelişmişliğin gelişimi hazırlamaktaydı. O vakitki sömürgeler görünüşte oldukça dengeli sistemlere sahiptiler: Ekonomik durgunlukla birlikte, ölümlerin fazlalığı dolayısıyla, nüfus artışında da bir durgunluk vardı. Gerçekte bunlar az gelişmişlik sebepleri idi (bu arada bilinçlenme de vardır) ve içte bulunan dengesizlik birçok ülkelere nüfus artışıyla birlikte kısa zaman içinde sömürge sisteminin çökmesine yol açmıştır. Yani bu anda gerçek anlamda az gelişmişlik ortaya çıkmış oluyordu

Bu nüfus artışı tesadüfî değildir. Sebebi, sadece tıbbın ilerlemesi ve birçok ülkelere tatbikiyle izah

edilemez. Sömürge sisteminin gelişmesi ve çeşitli memleketlerdeki iç değişmeler de bunda rol oynamıştır XX. asırdan itibaren gelişmiş ülkelerin «ananevi» ekonomiler üzerindeki tesiri daha derinleşmiştir 1880-1885 den İkinci Dünya savaşına kadar denizaşırı ülkelere yapılan çok önemli yatırımlar, modern ekonomi sektörlerinde bir yayılmaya yol açmış bu da geçmişte olduğundan çok daha önemli sayıda Avrupalı personele ihtiyaç göstermiştir. Bu aynı zamanda, Avrupa'dan Kuzey Afrika, Lâtin Amerika gibi bazı az gelişmiş ülkelere kütle halinde göçlerin yapıldığı devirdir. Oldukça önemli sayıda Avrupalının buralarda yerleşmesi ve bu ülkelerde imtiyazlı bir azınlık teşkil etmesi, onları çeşitli ekzotik hastalıklardan korumak için sağlık sahasında çok büyük bir gayret sarfedilmesini gerektirmiştir. Dünya çapında bir mübadele şebekesinin geliştirilmesi, büyük salgınların ve ekseriya onları getiren büyük açlıkların hemen bastırılmasını mümkün kılmıştır. Modern ulaştırma vasıtasıyla hemen gıda maddeleri sevki suretiyle açlık derhal önlenebilir olmuştur. Köylerden kopan halkın şehirlere akını, tıbbî sahadaki çabaların bir misli daha artırılmasını gerektirmiştir. Daha çok sayıda Avrupalının bu milletlerin içerisine girmesi onların dertlerini anlamalarına ve tesirli olduğu kadar da cömert teşebbüslere geçmelerine yol açmıştır. Nihayet, az gelişmiş milletlerin, sefaletlerinin bilincine varmaları, mahallî çerçeveden çıkıp milletlerarası sahaya kadar yayılan taleplerde bulunmalarına sebep olmaktadır. Bu ta-

lepler, gelişmiş ülkeleri, ortaya çıkan vahim bozuklukları kısmen tedavi edecek sosyal aksiyon programları yapmağa sevketmektedir. Artan sefaletin vahim salgınlar getirmesini önliyecek ilk ve âcil çare tabîî ki sağlık sahasında yapılacak bir hamledir. Aynı zamanda bu çok ucuza mal olan bir iştir. Böylece doğurganlık yüksek olarak kaldığına göre bu, nüfusta muazzam bir artışa yol açar. Nüfus artışı ekonomik, sosyal gelişme şartlarının tümüne sıkı sıkıya bağlıdır ve sonuç olarak az gelişmişliği getirir. Nüfus artışı ile ekonomik durgunluk arasındaki açıklığın sebeplerinden biri tıbbî sahada yapılan hamledir. Yukarıdaki gelişmeye çare bulmağa çalışan sağlık sahasındaki faaliyetler aynı zamanda bu dengesizliğin devamını sağlamaktadır.

O halde az gelişmişlik, vahim bir iç çelişme gösteren ekonomik ve sosyal bir durumudur. Bu hal bir yandan nüfusun hızla artmasını teşvik ederken diğer yandan ihtiyaçların karşılanmasını sağlayacak ekonomik gelişmeyi kösteklemektedir. Binaenaleyh az gelişmişliği, gelişmiş ülkelerle gelişmemişler arasında yapılacak mukayeseden çıkan bir mefhum olarak görmek doğru değildir. Belirli bir ülkeye has iç olay olarak alınan az gelişmelik, nüfus artışıyla ekonomik durgunluk arasındaki devamlı açıklık olarak görünür.

Az gelişmişliğin temel sebebi, geri kalmış sosyal yapılara sahip donuk toplumlara, siyasî ve iktisadî bakımdan imtiyazlı bir azınlığın çıkarma olarak,

kapitalist sistemin sokulamsıdır. Bu sistemin getirdiği sömürmeler iç piyasayı o kadar daraltır ki modern ekonomik faaliyetler sadece yabancı ülkelerin ihtiyaçlarını tatmine yönelir. İşsizlik ve sağlık tedbirleri yüksek doğurganlığı ve ihtiyaçlarını karşılamadığı hızlı nüfus artışını devam ettirir.

BÖLÜM IV

AZ GELİŞMİŞ ÜLKE TIPLERİ

Dünyanın çeşitli yerlerindeki az gelişmiş ülkelerin bu durumları, birçok benzer sebeplerin bir araya gelmesinden doğuyorsa da bundan önceki bölümde yapılan açıklamanın yine de şematik bir mahiyeti vardır. Şurası da bir gerçektir ki bu ülkeler çok büyük farklılıklar göstermektedirler.

1. *Az gelişmiş ülkelerin farklılık faktörleri:*

Az gelişmiş ülkeler arasındaki farklılık gelişmiş ülkeler arasındakinden çok daha barizdir. Az gelişmiş ülkeler yeryüzünün büyük bir kısmını kaplarlar ve dünya nüfusunun dörtte üçüne sahiptirler. Bunlardan çok daha az sayıda olan gelişmiş ülkeler esas itibariyle ılımlı bölgelerde toplanmışlardır. Aksine, az gelişmiş ülkeler ekvatorдан yüksek enlem derecelerine kadar (Mançurya) yayılmışlardır. Bu arada yağmurlu ve sıcak, yarı kurak, çöl, Akdeniz iklimi, ılımlı gibi çok çeşitli iklim şartlarına sahiptirler. Ayrıca toprak durumları, bitki örtüleri, tarım imkânları da çok çeşitlidir. Tabii şartlardaki bu çeşitlilik, insanlarda da bir farklılaşma yapmaktadır.

Bünyevî sebepler, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere olan farklarını daha da kuvvetlendirmektedir. Gelişmiş ülkelerin elindeki güçlü teknik imkânlar onları tabiî çevreye bağılı olmaktan kurtarır. Halbuki az gelişmiş ülkelerin teknik imkânları sınırlı olduğundan oraların halkları tabiî faktörlere uymak zorunda kalırlar ve böylece farklılık daha da barizleşir. Bu ülkeler içerisindeki ikilik farklılığı artırır: Bir tarafta fertler modern ekonomiye uyarlara ve her türlü hareket vasıtalarından faydalanırlar; diğer tarafta ilkel tekniklerle ancak varlıklarını devam ettirebilirler. Bunun sonucunda büyük coğrafi farklılıklar ortaya çıkar.

Gelişmiş ülkelere nazaran az gelişmişlerin farklılığı bir de tarihî gelişimle ilgilidir. Gelişmiş ülkeler, sosyal yapıları birbirlerine benzeyen Avrupalı toplumlardan meydana gelmişlerdir. Bu böylece gelişmiş, diğer yandan hepsinin kabul ettikleri kapitalist endüstriyel sistem de bir homojenlik teşkil etmiştir. Bu son noktadan tek istisna, sosyalist yapıda olan S. S. C. B. dir. Bugün az gelişmişler arasında sosyalist, kapitalist şeklinde de bir ayırım varsa da bundan başka daha bir yığın farklar vardır. Evvelâ az gelişmiş ülkeler halkları çok çeşitli etnik menşelerden (Avrupalılar, Afrikalılar, Asyalılar, Amerika yerlileri, Polinezyalılar) gelmektedirler. Ayrıca bunların her birinin içindeki gruplar birçok özelliklere sahip olup henüz modern medeniyetin yeknasaklığına varamamışlardır. Dinî, etnolojik farklar ve din ayrılıkları da her ülkede (istisnalar hariç) mevcuttur. Bu

halklar batıyla temasa geldikleri zaman (kast, sınıflar vs. gibi) çok farklı sosyal esaslara dayanıyorlardı. Ekonomik sosyal sistemleri de şematik olarak şöyle izah edilebileceği gibi Avrupadan çok farklıydı: kabile esasına dayanan toplum kuruluşları (Siyah Afrika, Andlar bölgesi vs.); farklı olarak teşkilâtlanmış «yarı - feodalite» ler; Batı Avrupanıninkine oldukça yakın endüstri öncesi sistemi (Güney Avrupada). Teknik ve kültürel seviye bakımından son derece farklı toplumları ayırmada bunlar çok kabataslak farklılardır. Siyasî teşkilâtlanma noktasında da kabile meclisi, şeflik, prenslik, kuvvetli imparatorluklar (Çin) vs. gibi farklı şekiller gösterirler. Ülkelerin çoğunda çok çeşitli teşkilât şekilleri beraber bulunurlar: gidilmesi güç olan yerlerde en iptidai, şehirlerde ise en gelişmiş şekillere rastlanır. Kapitalist sistemin girmesiyle ananevî toplumların yapıları her ne kadar bozulmuşsa da halen pek açık olarak görülebilecek kalıntılar meydandadır.

Gelişmiş ülkeler müstakil olarak geliştikleri halde, yabancı tesiri bir yana itildiği takdirde, az gelişmiş ülkeleri anlamağa imkân yoktur. Buralarda tatbik edilen metodların ana hatlarını, genel olarak tarif etmek mümkünse de olaylar bu kadar basit bir görünüş arz etmezler. Sömürge sistemleri, vasıtaları, hedefleri devirlere ve milletlere göre çok çeşitlilik gösterir. XVI. ve XVII. asır İspanyol kolonilerinin şekilleri «endüstri devrimi» nin ilk zamanlarındakinden çok farklıydı. Son yıllarda gelişmiş ülkeler yeni bir nüfuz şekli tatbika başlamışlardır. Ekonomik

çıkarları politik tesirden üstün tutan gelişmiş ülkeler, XIX. ve XX. asrın başlarındakinden farklı olarak prodüktif faaliyetlere yönelmişlerdir. Az gelişmiş ülkeler ana yapılarında olsun, ekonomik yönetimlerinde olsun bu davranışların silinmez izlerini taşımaktadırlar. Bu izler siyasî yapıda ve ekseriya nüfusta, sömürgecilerin belirli bir devirdeki çıkarlarını aksettirmektedir. Meselâ Latin Amerika çok çeşitli insan tiplerine sahiptir ki bu İberyalıların, siyahlarını, Hintlilerin, İtalyanların, Almanların vs. buraya yerleşip karışmalarından meydana gelmiştir. Demek ki az gelişmiş ülkeler iki esaslı değişim faktörüyle karşılaşmışlardır; birisi ananevî toplumların çeşitliliği, diğeri bu toplumların kuruluş şekillerinin yer ve zaman içindeki farklılığı yeni ortaya çıkmakla beraber bir üçüncü faktör de artık kendisini hissettirmektedir ki o da yeni devletlerin, tevarüs ettikleri durumu değiştirmek için giriştikleri ekonomik ve sosyal teşebbüslerdir. Bu müstakil hareketler ekseriya münakaşalı politik düşüncelere dayanmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin tümü birbirine zıt iki görünüşe sahiptirler. Gelişmiş ülkelerle kıyaslanırsa, hepsi ekonomik, sosyal, politik bakımlardan, nüfus bakımından vs. benzerlik gösterirler. Yani bu bakımdan «Üçüncü dünya»nın birlik teşkil ettiğine şüphe yoktur. Bunun sebebi, müşterek çıkarlara ve müşterek vasıtalara sahip gelişmiş ülkelerin değişik şekillerde de olsa müşterek tutumlarıdır. Diğer yandan, az gelişmiş ülkeler dünyadan tecrit edilmiş du-

rumda ele alınınca son derece çeşitlilik gösterirler. Sadece bu memleketler arasında değil fakat ayrıca her birinin içerisinde hayret edilecek derecede farklılıklar vardır.

2. SINIFLANDIRMA KISTASLARI

Bütün bu farklı şekiller acaba nasıl bir genel sınıflanmaya tabi tutulabilir? Bir sınıflandırma, fert başına düşen yıllık millî gelir esasına göre yapılabilir. Birleşmiş Milletlerin 1954 istatistiklerine bakılırsa bu bakımdan ülkeler şöyle sıralanmaktadırlar: 400-500 dolar: Venezuela, Porto-Riko, Arjantin.

300-400 dolar: Uruguay, Şili, Panama, Küba, İtalya, Güney Afrika Birliği, Lübnan.

200-300 Türkiye, Kolombiya, İspanya, Yunanistan, Meksika, Japonya, Guatemala, Yugoslavya.

150-200 dolar: Portekiz, Salvador, Jamaika, Ekvator, Brezilya, Filipinler, Kosta-Rika, Honduras, Bolivya, Fas, Irak.

100-150 Mısır, Tunus, Seyhan, Nikaragua, Peru, Suriye, Paraguay, Rodezya, Gana, Endonezya, Haiti, Formoza.

50-100 dolar: Tayland, Belçika kongosu, Kore, Pakistan, Hindistan, Nijerya, Kenya, Liberya, Afganistan.

50 dolardan az: Uganda, Batı Afrika, Birmanya, Çin (1950), Habeşistan, Libya.

Tabii ki bu sınıflandırmanın pek büyük bir anlamı yoktur; millî gelir hesabı satılabilir malların üretimine dayandırıldığından halkların gerçek hayat seviyesini çok dolaylı olarak aksettirir. Şüphesiz Buenos Aires'teki sefaletle Rangun'daki aynı değildir. Fakat dünya ticareti dışında ve hayat şartları «ananevî» olarak kalmış bazı ülkeler (meselâ: Afganistan), modern ekonominin bir sektörünün millî geliri şişirdiği lâkin bu sektör içerisine giremeyen halkın sefil olduğu ülkelere daha iyi hayat şartlarına sahip olabilirler.

Nüfus çoğunluğunun hayat seviyesini gösteren çeşitli endekslerle bir sınıflandırma yapılabilir (1). Az gelişmiş ülkelerde büyük eşitsizlikler vardır. Bazı az gelişmiş ülkelerde nüfusun çoğunluğu vasat bir gelire sahiptir (Arjantin) bir çoklarında ise korkunç bir sefalet hüküm sürmektedir. Bu iki grup arasında bir yığın başka tipler bulunmaktadır. Genellikle, çeşitli endeksler ahenkli bir şekilde değişirler, Bununla beraber bazen aralarında uyumsuzluklar da görülebilir. Bilhassa beslenme yetersizliği, konforsuzluk vs. ile eğitimin seviyesinin karşılaştırılmasında bu durum görülür. Meselâ: Çinde mevcut sefalete rağmen (1950 de millî geliri 49 dolar) harp sonrasında okuma yazma bilmeyenlerin nisbeti %47 idi, Portekizde ise (millî geliri 180 dolar) bu nisbet % 49 dur.

(1) R. DELPRAT, Niveaux de consommation et de production dans dix zones du monde, Economie et Civilisation T. I.

Tabii, teknik, sosyopsikolojik şartlar muvacehesinde kalkınma potansiyellerine göre yapılacak bir sınıflandırma (1) enteresan olsa da tehlikelidir zira az gelişmişlik şartları içerisinde bu imkânları tespit etmek güçtür. Bu metot bir veya birkaç ülkede yapılacak araştırmalar için çok faydalıdır.

Nüfus artış hızına göre yapılacak bir sınıflandırma çok farklı durumlar ortaya koyar. Fakat bu kıstasla diğer özellikleri bağdaştırmak zordur. Bu bakımdan Güney ve Doğu Avrupa orijinal bir durum gösterirler. Buralarda çok düşük olan nüfus artışı (doğurganlığın çok düşük oluşu ve ölümlerin gelişmiş ülkelere nazaran fazlalığı sebeplerine dayanır) bu az gelişmiş ülkelerde istisnâî bir psikososyal durumun varlığını gösterir. Diğer ülkeler arasında nüfus artış hızının farklı oluşu sağlık sahasında sarfedilen çabalarla ilgilidir. Demek ki bu çabalar her yerde aynı seviyeye varınca nüfus artış hızında da bir zaman sonra âdeta bir beraberlik hâsıl olacaktır.

Bu ülkelerin nüfuslarının önemine göre yapılacak bir sınıflandırma çok daha mühimdir. Bazı bölgelerinde kuvvetli bir nüfus baskısı olmasına rağmen Afrika ve Güney Amerikanın büyük kısmında nüfus yoğunluğu azdır. Buna karşılık, birçok Akdeniz ülkelerinde, Hindistanda, Çinde, Güney Doğu Asya da nüfus, kullanılabilir topraklara nazaran fazladır.

(1) L. - J. LEBRET, Science économique et civilisation.

Genellikle nüfusu az olan ülkelerin avantajlı durumunda oldukları kabul edilir. Fakat henüz bu avantaj hiç belli değildir zira onlar da fazla nüfuslu ülkeler kadar sefalet içersindedirler. Gelecekte de az dağınık nüfuslu, sosyal birliği olmayan ülkelerin avantajlı olacağı muhakkak değildir. Kalkınmalarının gerçekleştirilmesinde büyük engellerle karşılaşmaları muhtemeldir.

Tabii şartların önemini, bu ülkeler için, takdir etmekle beraber iklim şartlarına göre yapılacak bir sınıflandırmanın tatminkâr olmayacağı aşîkârdır. Şüphesiz, tropikal az gelişmiş ülkelerle az gelişmiş Akdeniz ülkeleri arasında büyük farklar vardır. Fakat bunun esas sebebi acaba iklim midir? Pek öyle görünmüyor. Kuzey Çin ılımlı, güney ise tropikal iklimde olduğu halde ekonomik ve sosyal şartları hiç te farklı değildir. İspanya da Kuzey Afrika da Akdeniz ülkeleri oldukları halde birbirlerinden çok farklıdır.

3. OLUŞLU BİR SINIFLANDIRMA DENEMESİ

Her ne kadar az gelişmişliğin genel problemleri, muhafazakâr toplumların kapitalizmle temasa gelmeleriyle ilişkiliyse de aynı zamanda çeşitli az gelişmiş ülkelerin özelliklerini de gözönüne almak lâzımdır. Mevcut şu iki faktörün özellikleri üzerinde durmak gerekir:

1. Gelişmiş ülkelerle temasa girmeden hemen önce memleketin politik, sosyal ve ekonomik teşkilâtı. Sosyal yapıların mahiyeti ve bir arada bulunmuş şekli. El sanatlarının veya daha ilkel tekniklerin varlığı. «Üstün» denen medeniyetlerin varlığı veya yokluğu. Etnik homojenlik veya farklılık. politik kuruluşların genişliği ve sağlamlığı: kabileler, konfederasyon, çeşitli politik üniteler arasındaki devamlı dayanışma, «millî» hissin özü, bir halkın bir milletin vs. objektif varlığı.

2. Kapitalist sistemle temasın özellikleri: Sömürgeci devletin milliyeti, temas devrinde dünya ekonomisi imkânları ve ihtiyaçlarıyla ilişki. Doğrudan doğruya politik hâkimiyet olmaksızın «yerleşme», «tecrit», «yeni sömürgecilik» şekillerinde bir sömürgeciliğin varlığı; imtiyazlı azınlığın kompozisyonu; eski siyasî kadroların davranışları; toprağa ait sistemin değiştirilmesi; modern sektörün ekonomik yönelimi ve teçhizi; kapitalist ilişkilerin bozulma şekilleri vs.

Sonuç olarak aşağıdaki şu şematik sınıflandırmayı yapabiliriz:

A) *Ananevî bir toplum içerisine yabancı bir kuvvetin kapitalist sistemi ithal ettiği az gelişmiş ülkeler:* Az gelişmiş ülkelerin çoğu bu şekildedir. Yabancı müdahalesinin mahiyetine göre bunlar da şu tiplere ayrılırlar:

1. *Sömürgeci ülkeler halkının kütle halinde giderek yerleştiği ülkeler:*

- Kabile yahut köy esasına dayanan yarı feodal toplum kuzey Afrika.
- Müşterek kabile esasına dayanan toplum: Güney Afrika.

2. *Sömürgecilerin önemli işleri elde tuttıkları ülkeler:*

- Müşterek kabile esasına dayanan toplum: Genellikle Siyah Afrika.
- Köle ticareti sistemi: Senegal, Sudan vs.
- Plantasyon sistemi: Gine, Nijerya vs.
- Köy esasına dayanan yarı feodal toplumda: bütün güney ve güney-doğu Asya plantasyon (Sumatra) yahut köle ticareti sistemleri.

3. *Sömürgelerin arazi sahibi oldukları ülkeler:*
aşağı yukarı köle halindeki ırgatlarla birlikte büyük toprak mülkiyeti:

- Müşterek köy toplumu: Andlar, Meksika
- Az çok feodal köy toplumu: Doğu Avrupa.
- Kabile esasına dayanan toplum: Doğu Afrika

4. *Koloniyal bir çerçeve içerisinde maden ve endüstri ekonomisinin bulunduğu ülkeler:*

- Kabile esasına dayanan toplum: Katanga, Rodezya, Güney Afrika Birliği.
- Yarı feodal toplum veya köy toplumu: Mançurya.

5. *Sömürgecinin direkt siyasî hâkimiyeti olmaksızın ticarî bakımdan girdiği ülkeler:*

- Kabile ve köy esasına dayanan zayıf olarak girilen toplum: Afganistan.

- Köy esasına dayanan, yarı feodal çok gelişmiş ve kuvvetli olarak girilmiş toplum: Çin.

6. *Sömürgecinin direkt siyasî faaliyete girişmeden madenlerini modern şekilde işlettiği ülkeler.*

- Kabile esasına dayanan yarı feodal yapılı bir toplum: Arabistan.
- Köy esasına dayanan, daha gelişmiş yarı feodal bir toplum: İran.

B) *Ananevî nüfuru olmayan, kapitalist sistemle birlikte bugünkü şekliyle yerleşmelerin başladığı koloniyal toplumlu az gelişmiş ülkeler:* Burada bilhas- sa bahis konusu olan (çok sayıda yerli halkın bulunduğu bölgeler hariç) Güney Amerikadır. Başlıca tipler şunlardır:

- Plantasyon ekonomisi: kölelik esasına dayanan eski tip: Antiller, Brezilyanın kuzey doğu sahili; modern tip: Küba, Guatemala.
- Büyük hayvan yetiştirme çiftlikleri: Brezilyanın iç kısmı.
- Hayvancılıkla başlayıp spekülâtif tarıma yönelen yerler: Sao Paulo bölgesi, Arjantin.
- Madencilğe dayanan ekonomi: Eski tip: Peru; modern tip: Venezuela, Şili.

C) *Kapitalist sistemin millî bir çerçeve içerisinde yerleştiği az gelişmiş ülkeler.*

- Köy esasına dayanan yarı feodal toplum: Türkiye.
- Batı Avrupalının endüstri öncesi tipine yakın toplum: İspanya, Güney İtalya.

- Feodal esasa dayanarak endüstrileşmekte olan bir toplumun az gelişmişliğe doğru gidişi: Japonya.

4. BÖLGESEL AZ GELİŞMİŞLİK

Gelişmiş ülkelerin içerisinde bazı bölgeler az gelişmiş ülkelerin özelliğini gösterir; bu konuda sık sık zikredilen güney İtalya misalidir. Bu anormallik nasıl izah edilebilir? Bu bölgede büyük latifundia'lar Bizanstan beri oranın özelliğini teşkil ederlerdi. Sonraları Norman'ların yerleştirdiği sağlam bir feodali-teyle bu toprak sistemi ve sosyal yapı takviye edil-mişti. Bu şartlar, o vakit Kuzey İtalyada gelişen şe-hir burjuvazisinin güneyde hamle yapmasını frenle-miş oluyordu. Uzun bir siyasî ayrılıktan sonra 1830 da siyasî birlik gerçekleştirildi ve güney piyasası ku-zeyin sanayicilerine açılmış oldu. Bunun sonunda Güneyde mevcut endüstri yıkıldı ve kesif nüfuslu olan bölge ekonomik bakımdan vahim surette gerile-di. Bugün burada bir devlet teşkilâtı olan «Cassa del Mezzogiorno» toprak reformunu, tarım reformunu gerçekleştirmeye çalışmakta, kuzeyden gelecek en-düstri yatırımları için elverişli teknik şartlar uygu-lamaktadır. Gösterilen gayretlere rağmen problem henüz halledilmiş olmaktan uzaktır.

Son otuz yıldanberi önemli değişimler geçirme-sine rağmen A.B.D. deki «eski güney» denen bölge büyük bir endüstri ülkesinde bulunan az gelişmiş

bölgelere en iyi misaldir. Güney İtlayada olduğu gibi burada da başlıca sebep, ülkenin diğer kısımlarından farklı ve ayrı bir tarihî gelişimdir. Amerikanın güney devletlerinde az gelişmişliği devam ettiren başlıca sebepler şunlardır. XVII. ve XVIII. asırlarda köle çalıştıran bir plantasyon ekonomisinin kurulması (Lâtin Amerika'da olduğu gibi); siyasî tecrit, kuzeyin endüstriyel devletleri karşısında yenilgi ve onların hâkimiyeti; köleliğin lâğvının sebep olduğu buhran, fazla pamuk üretiminin sebep olduğu kronik buhranlar, endüstriyel gerilik. Federal hükümetin bütün gayretlerine rağmen (meselâ: T.V.A.) bu durumun devam etmesi dünyanın en büyük endüstri memleketinde bile az gelişmişliği ortadan kaldırmamanın ne kadar güç olduğunu göstermektedir.

Bununla beraber, Çarlık devri sömürgelerinde mevcut az gelişmişliğin tasfiyesi konusunda sosyalist rejim Rusya'da büyük gelişmeler kaydetmiştir. Bu gelişmenin başlıca faktörleri şunlar olmuştur: o bölgelere endüstrinin yerleştirilmesi, toprak reformu, siyasî ve ırkî eşitlik, hammaddelere endüstri mameullerine nazaran tam fiyatlarının verilmesi, önemli miktarda Rus göçmeni gönderilmesi.

Bir gelişmiş ülke içerisindeki her zayıf ekonomik bölgeyi az gelişmiş olarak düşünmek doğru değildir. Meselâ: bu bakımdan, Fransa'nın az nüfuslu bölgelerindeki ekonomik geriliğin esas sebebi, nüfusun buralardan kaçmasıdır (Fransaya mahsus bir olayın bariz şekli) yoksa bu bir az gelişmişlik durumu değildir. Bu bölgeler, Mezzogiorno veya «eski güney»

de olduğu gibi hiçbir zaman millî ülkenin dışında kalmamışlar, siyasî yahut ekonomik eşitsizliğe tabi tutulmamışlardır.

5. AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN BAŞLICA TIPLERİNİN ÖZELLİKLERİ

a) *Avrupanın az gelişmiş ülkeleri.* — Az gelişmiş ülkelerin tümü içerisinde bunlar ayrı bir grup teşkil ederler. Etnik homojenlikleri ve nüfuslarının yavaş artışı başlıca özelliklerini teşkil eder. Genel olarak kötü durumdaysalar da bünye itibariyle Batı Avrupa'ya en yakın olanlardır. Gerçekten «eski» temelleri ile endüstri öncesi yapıları arasında birçok müşterek noktalar vardır.

— Güney Avrupa uzun zamandan beri müstakil (Yunanistan hariç) ve millet durumundaki ülkelerden müteşekkildir. XV.-XVII. asırlarda yapılan çok önemli bir ticarî hamle faal burjuvazilerin doğmasına imkân vermiştir. Fakat burjuvaziler Amerikan parasının gelmesiyle başlayan enflasyon sonucunda yıkılmışlardır. O devirden itibaren büyük toprak sahipleri öne geçmişlerdir. Bunlar çok nüfuzlu oldukları için köydeki fazla nüfusun ve kötü işlenen büyük toprakların doğurduğu problemin halli için gerekli toprak reformunu baltalamaktadırlar. Bu ülkeler diğer az gelişmiş ülkelerin bütün handikaplarına sahip değildir. Binanaleyh önemli bir ekonomik hamle yapıldığı takdirde hızla kalkınabilirler. Güney İtalya'daki endüstri öncesi işleri hariç, şimdiye kadar alınan sonuçlar mahdut olmuştur.

— Doğu Avrupa (Doğu Almanya ve Bohemya hariç) şimdiye kadar Türklerin, Prusyalıların, Avusturyalıların ve Rusların hakimiyeti altında kalmış olması dolayısıyla güney Avrupa ülkelerinden farklıdır. Burada milliyetçilik hareketlerinin güçlü olmasına rağmen etnik problemler uzun zaman karmaşıklığını muhafaza etmiştir ve devletlerin çoğu genç devletlerdir. İkinci Dünya Savaşı arasında gerçekleştirilen reformlar vahim olan toprak problemi nin çözümünde pek semereli olmamıştır. 1945 ten beri bu ülkeler «halk demokrasileri» ülkeleridir ve Sovyetlerin plânlı kalkınma metotlarını tatbik etmektedirler. Toprak reformuyla pek çok köylüye toprak dağıtmışlardır. Hükümetlerin kollektifleştirme teşebbüsleri başarılı olmamıştır. Tarımsal üretim problemi önemini muhafaza etmektedir. Fakat ağır endüstri sahasında çok büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Bazı otarsik eğilimlere rağmen bu ülkeler, aralarında ekonomik işbirliğini gerçekleştiren bağlar kurmuşlardır. Halbuki aynı durum, hattâ birbirlerine korşu olsalar bile, diğer az gelişmiş ülkeler arasında yoktur.

b) *Latin Amerikanın az gelişmiş ülkeleri.* — Bunlar birçok noktalardan orijinallik gösterirler, yerlilerin çok olduğu eski toplumlar hariç, nüfus etnik bakımdan karışıktır. Bunlar en eski sömürge lerdir ve ekonomik yönelimlerinin devam edişini bu eskilikleri izah eder. Bir buçuk asırdanberi siyâsî istiklâle sahip olmaları ekonomik yapılarında hiçbir şeyi değiştirmemiştir. İstiklâle kavuştuktan sonra

kolon aristokrasisi, İspanyol hâkimiyeti zamanından tevasür ettiği ekonomik yapıyı gelişmiş ülkelerin yeni ihtiyaçların tatmin için kullanmıştır. Ana yapı büyük malikâneler şeklinde kalmıştır. Bunlar sahilde, şeker yahut diğer tropikal ürünler (muz) plantasyonları, büyük hayvan çiftlikleri, Avrupa sermayesi v İtalyan işçileri sayesinde kahve (Brezilyada), buğday yahut mısır (Arjantinde) üretimine yönelmiş büyük işletmelerdir. Küçük çiftçilere (caboclos) ise ancak çok küçük bir arazi parçası kalmaktadır.

En büyük Avrupa ve Amerikan sermayesinin yatırıldığı Latin Amerikanın her tarafı halen az gelişmiş durumdadır. Ekonomisi, esas itibariyle, spekülâtif olup Brezilyanın meşhur «ekonomik sikller»i genel bir olayın misalidir. Bu ülkeler dünyanın en hızlı nüfus artışına sahiptirler. Bununla beraber, kıyılarda yüksek olan nüfus kesafeti içerlerse azdır. İstiklâle kavuşmalarından beri İspanyol ve Portekiz menşeli kuvvetli bir azınlık toprağın ve siyasî iktidarın esasını elinde bulundurur. Elzem olan toprak reformu hükümetler tarafından daima atlatılmaktadır.

Toprak reformu Meksikada kısmen ele alınmıştır. Reformun tam gerçekleştirildiği yegâne yer Kübadır ve bu olayın Latin Amerika'da büyük yankıları olmuştur. Savaş içerisinde balşayan endüstrileşmeye ise hemen her tarafta girilmektedir. İstina-lar hariç, bu esas itibariyle dar piyasa imkânlarıyla sınırlı bir hafif endüstridir. Bazı ülkelerde (Şili, Brezilya, Kolombiya, Meksika) demir sanayii ağır ağır

gelişmektedir. Ekonomik kalkınmanın en muntazam olduğu ülke Brezilyadır. Nüfus artışının gerektirdikleri nazara alınmayan hazırlanmış olan S.A.L.T.E. (Sağlık, Beslenme, Ulaştırma, Enerji) planından önemli sonuçlar elde edilmiştir. Venezuela, enflasyon yaratan büyük bir döviz akışına rağmen üretim faaliyetlerinde gerilemektedir. Sadece petrol sektöründe, lüks inşaatta bir ilerleme görülmektedir ve az bir iş gücü kullanacak olan petroşimik endüstrilerin kurulmasına çalışılmaktadır. Endüstriyel hamleleri çok daha önemli olan Şili bütün ekonomisine hâkim olan bakır ve maden fiyatlarındaki dalgalanmalardan müteessir olmaktadır. İçlerinde hayat seviyesi en yüksek devlet olan Arjantin, bugüne kadarki zenginliğinin dayanağı olan tarım ürünlerini ihraçta güçlüklerle karşılaşmaktadır.

c) *Siyah Afrika*. — Siyah Afrikanın orijinalliğini sağlayan birçok faktörler vardır: Küçük çapta siyasi üniteler içinde toplanmış, kabile esasına dayanan, etnik bakımdan parçalanmış, ilkel toplumlar. Köyle ticareti, sömürücülük ve asırlarca süren iç boğazlaşmaların sebep olduğu sosyal gelişmede ve teknikde gerilik. Birçok bölgelerinde nüfus kesafeti az olan Afrika bugüne kadar en az sermaye çeken sömürge kıtasıdır. Ananevi ekonomisi, berbat durumuna rağmen, birkaç yıl evveline kadar kıtaya hâkim durumdaydı. Diğer yandan, buraya kısmen giren modern ekonomi sağlık şartlarında büyük değişiklikler de getirmemiştir. Binanaleyh Afrika, az gelişmiş ülkeler içerisinde en sefil, en geri, en az teçhi-

zatl ülkedir. Bu bakımdan iki sektör arasında bir ayırımı yapmak lâzımdır:

— Batı Afrika'da plantasyonların geliştiği r tu-
betli kıyı bölgeleri hariç diğer taraflarda k le tica-
reti, mamul maddeye karşı hammadde (araşıt, pa-
muk) mübadelesi ilerlemiştir. Buralarda hâkim olan
ekonomi gıda ekonomisi olup Avrupalı sayısı da çok
azdır.

— Güney ve doğu Afrika'da iklim Avrupalılar
için daha hoştur. Daha az köle ticareti yapılan bu
bölgeye ya önemli sayıda sömürgeci gelip yerleşmiş-
tir (Güney Afrika Birliği) yahut da birtakım Av-
rupalı kolonlar veya plantasyon sahipleri gelmişler-
dir (Doğu Afrika, Rodezya). Bunun sonucunda da
yerli halk geniş sahalardan sürülüp daracık bölgelere
sıkıştırılmıştır. Çeşitli halkların burada bir arada ya-
şaması büyük gerginlik yaratmaktadır. Irklar arasın-
da tam bir ayırım yapılmak istenen ve ırk ayırımı-
nın kanunlaştığı (Güney Afrika Birliği) dünyanın
yegâne bölgesi burasıdır.  nemli maden yatakları
ve çok sayıda Avrupalının varlığı büyük endüstri
ve maden şehirlerinin kurulmasına yol açmıştır. Bu
merkezlere Afrikalı işçilerin alınması nüfus kesafe-
tinin az olduğu bölgelerde mevcut ekonomi sistemini
alt üst etmiştir.

d) *Müslüman memleketler.* — Medeniyetlerinin
verdiği birliğe rağmen Müslüman memleketler çok
farklı durumlar gösterirler. Köy yahut kabile esası-
na dayanan, feodal yapılı bu toplumla çok çeşitli yol-
lardan modern ekonomiyle temasa gelmişlerdir.

— Kuzey Afrika, sömürgecilikle birlikte önemli sayıda Avrupalının yerleştiği bir bölgedir. Buradaki ülkeler oldukça iyi techiz edilmişlerdir. Sınırlı olan tarımsal imkânları, çok hızlı artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Çok sayıda Avrupalının bulunması bir yana, Cezayir bugün bir metropolün orada ana yapıyı değiştirmeksizin pahalı yatırımlarla problemlerini çözmeğe çalıştığı tek az gelişmiş ülkedir.

— Nüfusu XIX. asır başındanberi 8 misli artan Mısır, Nil'in suladığı dar bir kordona sahiptir. Toprağın büyük parçalar halinde belirli ellerde toplanması ve pamuk spekülasyonunun kötü sonuçları gıda maddeleri üretimini sınırlıyordu. Halen toprak reformu gerçekleştirilmiş olup ekilebilir toprakların genişletilmesi hedefi de «yukarı Asuvan Barajı» projesine bağlanmıştır.

— Türkiye ortadoğu devletleri arasında aşağıdaki özelliğe sahiptir: Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünden sonra ülkenin modernleştirilmesini devlet ele almıştır. Hukukî sahada yapılan reformlara oldukça önemli endüstriyel hamleler de katılmıştır. Her ne kadar enfastrüktür ve tarımsal ürünlerin artırılması çalışmaları iyi yolda ilerliyorsa da sosyal değişimler yapmaktaki ürkeklik bu ilerlemenin kârını, küçük bir azınlığın cebine akıtmaktadır.

— Çok önemli yabancı yatırımların, feodal ve teokratik küçük bir azınlık tarafından ele geçirildiği zaman nasıl hiçbir şeye yaramadığının en güzel misalini petrol ülkeleri vermektedir. Petrol üretimin-

den alınan yılda bir milyar dolardan fazla royalti, (Irak hariç zira orada kısmen baraj gibi büyük yatırımlara gitmektedir) göstermiş harcamalarında israf edilmekte (Suudi Arabistan) yahut da yabancı bankalara yatırılmaktadır. Meselâ: Millî geliri Kanada'dan daha yüksek olan Kuveyt'de durum budur.

e) *Asya*. — *Asya* genişliği dolayısıyla çok çeşitli durumlar gösterir. Bunların en önemlileri aşağıdakilerdir:

— Japonya büyük bir endüstriye sahip olan yegâne az gelişmiş ülkedir. Eskiliğine ve teknik gelişmesine rağmen içerisinde bulunduğu çıkmaz oldukça vahimdir. Zira kaynaklarının azlığı nüfus artışını karşılayamamaktadır. Sömürgelerini ve siyasî hegemonyasının sağladığı çıkarları kaybetmesi dengesizliği daha da artırmıştır. 1946'da yapılan toprak reformu köylünün büyük kısmını ağır toprak kirası ödemekten kurtarmıştır. Japonya kuvvetli bir nüfus planlaması programının tatbiki için gerekli şartları haiz tek az gelişmiş ülkedir. Yaptığı endüstri hamlesi büyüktür.

— Hindistan, kalkınma çabası en fazla dikkatle izlenen az gelişmiş bir ülkedir. Endüstriyel imkânlarının büyük olmasına, geniş topraklara sahip bulunmasına, nüfus artışını en yüksekler arasında olmamasına rağmen Hindistan çok güç bir durumdadır ve müthiş bir sefalet içerisinde. Uzun zaman sömürge olarak kalması büyük dengesizlikler doğurmuştur. Birçok bölgelerde prenslerin sahip oldukları iktidar, eski sosyal durumu devam ettirmekte-

dir. Eski ve önemli bir dokuma endüstrisine, ağır demir sanayiine sahip olmasına rağmen tarımsal problemlerinin karmaşıklığı, köylünün toprak sahipleri ve tefecilerin elinde ezilmesi, durumun düzeltilmesini güçleştirmektedir.

Toplumu ağır ağır yeniden teşkilâtlandırmak isteyen Hint hükümetinin görüşü, sosyal yapının liberal ekonomi içerisinde, köklü dönüşümlere girişmeksizin değiştirilebileceği faraziyesine dayanmaktadır. Kalkınma çabaları tarımsal ihtiyaçlara, sağlık ihtiyaçlarına doğru yönelmekte hafif endüstri sahasında özel teşebbüs teşvik edilmektedir. Devlet alış yardımlarla, henüz rantabl olmayan, ağır enrüs-triyi yerleştirmeye çalışmaktadır.

Bununla beraber, alınan sonuç düşünülenin altındadır. Tarım sektöründe yapılan büyük yatırımlara rağmen bir gelişme sağlanamamıştır. Elzem olan toprak reformu, taprakların satın alınmasının doğurduğu malî problemler, yöneticilerini pasifliği ya da karşıtlığı yüzünden çok ağır ilerlemektedir. Halbuki bütün kalkınma toprak reformunun yapılmasına bağlıdır. Merkezî hükümet tarafından yürütülen bu reform bir de şu engellerle karşılaşmaktadır: federasyon icabı olan politik parçalanmanın 20 federe devlete verdiği yetkiler; etnik parçalılık (225 lisan konuşulmaktadır); nazari olarak lâğvedilen fakat hâlâ sosyal yapının esasını teşkil eden kastların her şeyi felce uğratan davranışları.

-- Çin, az gelişmişler arasında büyük ve eski bir ferdiyet gösterir. Çok gelişmiş bir medeniyete

ve etnik birliğe sahip olan Çin, uzun zamandan beri merkezîyetçi bir devlete ve birliğinden haberdar bir nüfusa sahiptir. Bu durum ve milletlerarası rekabetler memleketin teorik olarak müstakil kalmasını sağlamış fakat yabancı ticarî müdahaleler eksik olmamıştır. Bu yarı-sömürge durumu süreli bir politik hâkimiyet altında bulunmaktan daha zararlı olmuştur. Zira bu durumda yabancılar hemen çıkar sağlamak ve yarın ne olacağına bakmadan sömürmekten başka bir şey düşünmemişlerdir. Rekabetlerin canlandırdığı siyasî anarşi, eşkiyalık, bütün yerleşmiş müesseseleri saran rüşvet ve bozukluk Çin'e devamlı olarak yerleşmiştir. Yirmi yıl süren korkunç iç ve dış savaşlar da memleketi iyice harap etmiştir.

İktidarın ihtilâlcî bir komünist hareketle ele geçirilmesi, bugün hayretle seyrettiğimiz kalkınma hamlelerinin başlangıcını teşkil etmiştir. Devletin malî hamleleri, plânlı ekonomide gerçekleştirilen yatırımların 3/4'ünü teşkil eden, ağır endüstri sahasına yöneltmiştir. Fakat bunun gerçekleştirilmesinin esas şartı toprak probleminin kökünden tasfiyesiydi. Bu amaçla, yeni toprak rejiminden doğan küçük toprak sahipleri kooperatifler içinde toplanmışlar ve tarım sahasında büyük bir hamleye girişmişlerdir. Mahsulün muazzam bir artış kaydetmesinin başlıca sebepleri bunlardır. Üretim malları endüstrisine malî bakımdan öncelik verilmesi, tüketim malları üretiminde bir durgunluğa yol açmamıştır. Tüketim malları üretiminde de büyük bir artış vardır. Bu, eskiden mevcut hafif endüstrinin üretim tempo-

sunu hızlandırmak ve bilhassa köylerde kooperatifler kanalıyla el sanatlarını canlandırmak yoluyla başarılmıştır. Köylerin böylece sanayileşmesi, modern sınaî üretime ihmal edilemeyecek bir katkı teşkil etmektedir. Girişilen muazzam sulama çalışmaları o kadar büyük sayıda insana ihtiyaç göstermektedir ki, garip bir şekilde, bugünkü Çin'de bir işçi fıkdanı baş göstermiştir. Köy kooperatiflerinin «komünler» içerisinde toplanması, komünlerdeki hizmetlerin (lokantalar, kreşler) artırılması, daha fazla kadın ve erkeği seferber ederek bu problemleri çözmek gayesi gütmektedir.

BÖLÜM V.

GELİŞME ŞEKİLLERİ VE HEDEFLERİ

İkinci Dünya Savaşından beri az gelişmiş ülkeler milletlerinin durumlarının bilincine varmaları, az gelişmişliklerinin arazlarını ortadan kaldıracak çeşitli politikalar tatbik etmelerine yol açmıştır. Bununla beraber seneler sonra bir çoğu hayal kırıklığına uğramış, hatalar ve başarısızlıklar açıkça ortaya çıkmıştır.

Genç devletlerin çağında siyasî istiklâlin bütün güçlükleri yenmeğe yeteceği şeklindeki inancın aldatıcı olduğu görülmüştür. Latin Amerika'da, ümitler hilâfına, tüketim maddeleri endüstrisi iyi başladığı halde savaş yıllarının elverişli şartları ortadan kalkınca milletlerarası rekabete dayanamamıştır. Doğu Avrupa'da Sovyet metotlarının tatbiki başarı sağlamış, endüstri sahasında büyük ilerlemeler kaydedilmişse de bir kısım bünye değişimleri köylülerce iyi karşılanmamıştır. Birçok memleketlerde, büyük devletlerce yapılan dış yardımlar mütehassısların düşündükleri ilerlemeyi sağlayamamıştır. Birçok büyük planlar yürümemiş, önemli krediler israf edilmiş, muazzam teknik eserlerden çok küçük sonuçlar

alınmıştır. Tam başarısızlık enderse de kısmî başarılar (ki bir nevi başarısızlık sayılabilir) pek çoktur. Endüstri ve tarım sahasındaki muazzam üretim hamlesiyle Çin bugüne kadar tek istisnâî durum olarak görünmektedir.

Şunu tespit etmek lâzımdır ki şimdiye kadar, gerçekten az gelişmiş olup da güçlüklerini tasfiye edebilmiş bir ülke mevcut değildir. Bugün sosyalist rejimiyle orijinal bir gelişmiş ülke olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, az gelişmişlikten gelişmişliğe geçmiş bir memleket olarak kabul edilebilir mi? Orada birçok ülkeleri imrendirecek hızda bir kalkınma olduğu inkâr edilemez. Fakat başlangıçtaki şartlar acaba gerçek bir az gelişmiş ülkenin şartları gibi miydi? Şüphesiz ihtilâlden önce sefalet büyüktü, köylerde nüfus kesafeti fazlaydı, küçük bir burjuvazi vardı ve kölelik yakın tarihte lâğvedilmişti. Bununla beraber o devrin Rusya'sı müstakil büyük bir devletti, devletin kontrolü altında gelen yabancı sermaye hiçbir şekilde bir bağımlılık yaratmıyordu. Rusya'nın geç başlayan sanayileşmesi 1890-1914 tarihleri arasında o devrin diğer ülkelerinden daha hızla ilerliyordu. Bir hamle yapan endüstri (1914 te 4 milyon ton çelik, 30 milyon ton kömür) 13 milyon işçiye iş imkânı sağlamıştır. (Bunların 8 milyonu kol işçisidir ki 1950 de nüfusu Rusya'nın 4 misli olan Çin'de kol işçisi miktarı 1,5 milyon kişidir). Şüphesiz Rusya'da büyük bir sefalet vardı fakat endüstri devriniminin başlangıcında İngiltere'de ve Fransa'da sefalet yok muydu? Tabii ki vardı. Bu ül-

kelerin ekonomik ve sosyal şartları Rusya'dan çok farklıydı. Bununla beraber Rusya'nın o vakit az gelişmişliğin bütün özelliklerini gösterdiği iddia edilemez. Meselâ, diğerleri arasında, nüfus artışı nispeten zayıftı (yılda %1.5) sonraları bu nispet artmışsa da ekonomik hız üzerinde fazla tesiri olmamıştır. Fakat şurası muhakkaktır ki şayet sosyalist rejim kurulmasaydı Rusya yavaş yavaş bir az gelişmiş ülke haline gelecekti. sanayideki gelişmenin kârının kuvvetli bir azınlığın cebine gitmesi şüphesiz, Japonya'da olduğu gibi, az gelişmişliğe ait dengesizlikler getirecekti.

İsrail de az gelişmişlikten kurtulmuş bir ülkeye misal olamaz. Az gelişmiş bir memlekette kurulan bu devlet, yöneticilerinin çabasıyla gelişmesini başarıyla tamamlamıştır. Fakat az gelişmişlik şartları içerisinde bulunan yerli Müslüman halkın çoğunluğu memleketi terketmiştir. Onların yerini çoğunluğu Avrupa'dan olmak üzere tahsilli, meslek sahibi, çeşitli yerlerden gelen yabancı sermayeyi en iyi şekilde kullanabilecek şahıslar almıştır. Binanaleyh İsrail'deki durum gerçek bir az gelişmiş ülkedekinden tamamen farklıdır. Bununla beraber Kuzey Afrika'dan gelen fakir göçmenlerin İsrailde karşılaştıkları güçlükler az gelişmişlik arazi gibi görünmektedir.

Bu ayırım gayreti faydasız değildir. Gerçekten az gelişmiş ülkelerin kalkınması için hazırlanan pek çok program, az gelişmiş ülkelere ancak kısmen benzeyen modellere göre hazırlanmıştır. Az gelişmiş ülkelerin, kalkınma yolları (bilhassa S.S.C.B. ninki)

konusunda öğrenecek pek çok şeyleri olmakla beraber, başarısızlıklarının başlıca sebebi, onlarla gelişmiş ülkeleri birbirinden ayıran temel farkların bilincine varmamış olmalarıdır. Az gelişmiş ülkeler için hazırlanan ekonomik kalkınma programlarının çoğu, (kapitalist olsun, sosyalist olsun) gelişmiş ülkelerin ekonomik mekanizmaları gözönüne alınarak hazırlanmıştır. Ekseriya, Batı Avrupa'nın kalkınmasını sağlayan mekanizmanın az gelişmiş ülkelere de tatbik edilebileceği zımnen kabul edilmiştir. Halbuki bunların içinde bulundukları tarihî şartlar ve yayınları XIX. asır Avrupa'sındakinden tamamen farklıdır.

Batı Avrupa'nın ekonomik kalkınması, ağır gelişen bir olgunlaşmanın, ticarî kazançlarını birikiminin, çok uzun zamandanberi gelen bir sosyal gelişmenin sonucudur. Diğer yandan Batı Avrupa'nın büyük bir avantajı olmuştur ki o da tarihî bakımdan ilk olmak, büyük bir ticarî ve siyasî yayılmayı başarmak ve dünyanın büyük kısmında ekonomik hayatı kendi çıkarına ve ihtiyaçlarına göre tanzim etmek.

Az gelişmiş ülkeler başlangıçta önemli bir hantikapla karşı karşıya kalmışlardır: Avrupa'nın yayılması her ne kadar önemli bir enfastrüktüre (yol, demiryolu, liman) dayanmasıyla mümkün olmuşsa da bu ekonomik enfastrüktünün önemli boşluklar göstermesi bazan yayılmağa çalışan ekonominin santrifüj eğilimine güçlkle cevap vermesine sebep

olmuştur. Gelişmiş ülkelerin yayılışının menfî sonuçları da olmuştur. Madenlerin tüketilmesi veya en iyi kısımlarının alınması, istikbali düşünmeyen tarımsal spekülasyonlarla toprakların tahribi, bugün tam bir çıkmaz olarak görülen ekonomik yönelimler bu arada zikredilebilir.

Ayrıca, az gelişmiş ülkeler bugünkü gelişmiş ülkelerin başlangıç durumlarından çok daha kötü bir durumdan hareket etmekte dırlar S. Kuznets'in yazdığına göre «az gelişmiş ülkelerde fert başına düşen gelir, bugünkü gelişmiş ülkelere dırdan çoğunun sanayileşmesinden önce oralarda fert başına düşen gelirin yarısı kadardır» (1). Bu şartlar altında ve milletlerarası sermaye piyasasının XX. asır başına nazaran çok daha dar olduğu bir devirde bir başlangıç sermayesi birikimi çok daha güçtür.

Batı Avrupa'da kalkınma, büyük ölçüde, «bir çeşit sosyal akıcılık» sayesinde, sanayileşmenin âmil-leri olan «müteşebbis»lerin ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur. «Bugünün gelişmiş ülkelerinden hiçbir i ekonomik kalkınmasının başlangıcında zamanımızın az gelişmiş ülkeleri kadar sert sınıf yapılarına sahip değildi.» (G. Myrdal). Sonra, sanayici devletlerin ticarî tesirleri, az gelişmiş ülkelerin iş adamlarını gerçek yaratıcı işlerden ayırıp, spekülâtif faaliyetlere, bağımlı ekonomiden çıkar sağlıyan aracı-

(1) S. KUZNETS, Underdeveloped Countries and the Pre-Industrial Phase in Advanced Countries, Dünya nüfusu hakkında konferans, Roma, 1954.

lıklara yöneltmektedir. Ayrıca, az gelişmiş ülkeler ticarî gelişmelerini, büyük devletler arasındaki ekonomik ittifaklara dayanan bir dünyada gerçekleştirmek zorundadırlar. Her ne kadar şimdi az gelişmişlerin faydalanacağı teknikler endüstri devrini başlangıcındankilerden daha ileriye de gerekli yatırımlar da çok daha önemlidir.

Gelişmiş ülkelerin nüfus artışı endüstriyel kalkınmalarıyla ahenkli olarak başlamıştır halbuki az gelişmiş ülkeler nüfus artışına nazaran geri olan üretimlerindeki açığı kapatamk zorundadırlar. Hızlı nüfus artışıyla ekonomik durgunluk ekonomik sahada olduğu kadar sosyal sahada da değiştirilmesi çok güç olan bir konjonktür ortaya çıkarmıştır.

İşte bütün bu aşılması güç engeller içerisinde az gelişmiş ülkeler kalkınma hamlelerine başlamaktadırlar. «Onların girişecekleri hamlelerin bizim ülkelerin hiç rastlamadığı güçlükte olduğunu söylemek doğru değildir» (G. Myrdal). Bugünkü gelişmiş ülkeler de vaktiyle sermaye birikimi devrinde, dışardan sağladıkları kârlara rağmen, işçilerini büyük mahrumiyetlere sokmuşlardır. Bu safha bir kere aşıldıktan sonra gelir getiren sektörler büyük önem kazanmış ve sermaye nüfus artışından daha hızlı birikmeye başlamıştır. Bunun Sonucunda da hayat seviyesinde büyük bir yükselme meydana gelmiştir. Halbuki bugünkü az gelişmiş ülkelerini hayat seviyesi o kadar alçaktır ki hiç vakit geçirmeden düzeltilmesi lâzımdır. Rejimleri ne olursa olsun, bütün az geliş-

miş ülkeler için kalkınma, kütlelerin hayat şartlarının yükseltilmesi olarak düşünülmektedir. Nüfusun hızla arttığı bu fakir ülkelerin yatırım için ayırabilecekleri para son derece azdır. Sermaye birikiminin durumu, elzem olan hızlı bir hayat seviyesi yükselişini gerçekleştirmekten uzaktır. Binanaleyh durum çıkmaza girmiş gibidir, meğer ki bir «kestirme» yol (G. Myrdal) bulunsun. Öyle bir yol ki sayesinde, nüfus artışına karşı durulabilsin, gerekli yatırımlar yapılabilsin, ekonomik kalkınma sağlanabilsin ve hayat seviyesi derhal yükseltilebilsin. Bu kestirme yol ne olabilir acaba?

Genellikle basit yoldan probleme şöyle bir çözüm şekli gösterilmektedir: mademki az gelişmiş ülkeler önemli miktarda tasarrufta bulunamayacak kadar fakirdirler o halde gelişmiş ülkelere buralara büyük çapta sermaye akıtılmalıdır. Gelişmiş ülkeler, «geliştiren ülkeler» (A. Piatier) haline gelmelidir denilmektedir. Birçok yazarlar, şimdiye kadar yapılan yardımların çok yetersiz ve kötü dağıtılmış olduğuna ve kullanılışının kontrol edilmesi gerektiğine işaret etmektedirler. Şimdiye kadarki yatırımların tesirli olmadığına değinen düşünürler, yardımın tesirli olabilmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için belirli bir eşiğin aşılması gerektiğine inanmaktadırlar. Şu sabit olmuştur ki ekonomik faktörlerin sadece bir kısmını hedef tutan çabalar başarısızlığa uğramağa mahkûmdur. Birleşmiş Milletler mütehassıslarının, fert başına yıllık gelirleri 100 doların altında olan halkların (ki bu halklar 1 mil-

yar 600 milyon kişidir) hayat seviyelerini 35 yılda bir misli yükseltmek için ileri sürdükleri rakam 20 milyon dolardır. Dünyada her yıl askerî masraflar için 100 milyar dolar harcandığı gözönünde tutulursa yukarıki rakamın pek mütevazî bir rakam olduğu anlaşılır. Böylece kısırlaştırılan, hattâ daha kötüsü, öldürmeye, yıkmaya ayrılan paraların bir kısmının açlık ve sefaletle savaşıma, insanlığı felâketten kurtarmaya harcanmasını isteyen görüşlere tabî ki biz de katılırız.

Bununla beraber, bu kadar büyük bir iş için gerekli olduğu ileri sürülen miktar fazla mütevazî görünmektedir. Bu konuda daha ağır ve daha ciddi bir değerlendirme yapan L. Tabah (1) çok daha yüksek rakamlar bulmuştur. Ona göre bu 1 milyar 600 milyon kişinin hayat seviyesini 35 yılda bir misli yükseltmek için başlangıçtan itibaren 50-60 milyar dolara ihtiyaç vardır. Sonra bu yıllık harcamalar daha da artarak, nüfus artış hızının azalıp azalmamasına bağlı olarak, 250 ilâ 300 milyar dolara kadar çıkacaktır. Bunlar çok önemli miktarlardır ve bütün gelişmiş ülkelerin millî gelirlerinin %14'üne yakındır. Bu demektir ki gelişmiş ülkelerin kendi yatırımları için gerekli miktardaki harcamalar, az gelişmiş ülkelerin hayat standardını çok mütevazî bir seviyeye çıkarmak için kullanılacaktır.

Bugünkü şartlar altında büyük devletler böyle bir işe rıza gösterecek gibi değildir. Halen az ge-

(1) Tiers Monde, I.N.E.D.

lişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmasına tahsis ettikleri paralar 3 ilâ 4 milyar dolar arasında değişmektedir (A.B.D. 0,9 ilâ 1,3 milyar, Batı Avrupa 1 milyardan fazla, S.S.C.B. 1.5 milyar dolar). Ayrıca bu paraların daha iyi dağıtılmasına ve yararlanan devletlerin gerçek ihtiyaçlarına harcanmasına da dikkat etmek gerekir.

Nihayet, önemli paraların objektif olarak, yardım edilen devletlerin çıkarma kullanılmak ve istiklâllerine dokunmadan harcanmak suretiyle gerçekten tesirli olup olmayacağını da sormak lâzımdır.

Birçok misal, ekseriya bu yatırımlarla güdülen hedeflere varılmadığını göstermektedir. A.B.D. nin elli yıldanberi Porto Riko'da yaptığı ve az gelişmiş ülkelerin tümüne yayılmasına imkân olmayan gayretler başarıya ulaşmamıştır. Harbi takip eden on yıl içinde Fransa, Cezayirde A.B.D. nin az gelişmiş ülkelere yaptığı yardımın tümü kadar yatırım yapmış, bunun sonucunda, nüfusun yılda 60.000 kişi arttığı bir yerde, 25.000 işçi endüstride iş bulmuştur. Bu büyük yatırımlara rağmen elde edilen sonucun zayıf oluşu, nüfusun çoğunluğunun müzmin işsizlik içinde bulunması dolayısıyla normal para tedavülünün olmayışıyla izah edilmektedir. Az gelişmiş bir ekonomiye yüksek meblâğların enjekte edilmesi diğer yandan, vahim bir enflasyon yaratabilir. Bu yatırımlar, aynı zamanda, kapitalist sektörün faaliyetini artırarak bir azınlığı zenginleştirirken, ananevî sektörü de daha fazla parçalayarak mensuplarının işsiz kalmasına hol açar.

Dış yardımların tesirsizliğinin önemli bir işareti, az gelişmiş ülkelerin çoğunun tasarruf yaptıkları halde yatırım yapmamalarında (veya pek az yapmalarında) görülür. Her ne kadar az gelişmiş ülkeler bir «fakirlik fasit dairesi» (fakir olduklarından tasarruf yapamazlar, tasarruf yapamayınca yatırım yapamazlar) içine sıkışmış gibi görünürlerse de içlerinden bir çoğunda, sonsuz sefalet içindeki kütlelerin yanı sıra bir de millî gelirini önemli bir kısmını alan küçük bir azınlık vardır. Tüccar, büyük toprak sahibi şeklindeki bu çok zengin kişilerin tasarrufları gelirlerinden daha hızlı artmaktadır. Sefalet içerisinde yüzen halkı sömürmek yoluyla kazanılan bu paralar, gösteriş harcamalarında, gayrimenkul alımında, lüks inşatta, ticarî spekülasyonda tefecilikte yahut çeşitli şekillerdeki istifcilikte kullanılmaktadır. Hatta bu tasarrufların bir kısmı büyük yabancı ülkelere yatırım olarak gitmektedir (güney Amerika'ya ait büyük çapta sermaye yatırımlarının A. B. D. de yapılması gibi). Bu konuda en mükemmel örnek, Orta Doğu hükümdarlarının petrolden aldıkları ve memleketlerine son derece az kısmını yatırdıkları «royaîtiler» dir. Bu olaylar göstermektedir ki bugünkü şartlar altında yatırım (tabii ihraç edilmek için yapılan üretim hariç) asla rantabl olmadığı gibi ekseriya da kısır kalmağa mahkûmdur.

Bunun çeşitli sebepleri vardır. En önemlileri şunlardır: sermayeyi yurt dışına kaçırmağa zorlayan enflasyonun sonuçları, ekonomik hayattaki müzmin istikrarsızlık, durgunluk devirlerinden anî enflasyon-

lara geçiş, piyasanın son derece dar oluşu ve dola-
yısıyla ithal mallarına doğru yönelme, ekonomik çev-
renin darlığı, birçok dar boğazların (enerji, ulaştır-
ma sahalarında) varlığı, kalifiye işçi bulunmaması.
Nihayet, en hissedilir boşluk gerçek iş adamlarının,
müteşebbislerin bulunmayışında görölmektedir. Öyle
iş adamları ki spekülasyondan daha az kazançlı fa-
kat daha devamlı ve muntazam işlere yönebilirler.
Bu tip müteşebbisler bulunmayışının (Hindistan ve-
ya eskiden Çin’de olduğu gibi tek tük istisnalar ha-
ri) en göze çarpan işaretlerinden biri endüstri işlet-
melerinin başında, ekseriya mütevazı menşeli, yaba-
nıların bulunmasıdır (Brezilya’da İtalyanlar, Şilide
İsviçreliler ve Almanlar, Meksika ve Kolombiyada
Fransızlar vs.).

Yatırımların azlığının temel sebebi, az gelişmiş
ölkelerin sosyal yapılarının gelişmiş ölkelerinkinden
Çok farklı oluşudur. Bugün az gelişmiş ölkelerin kal-
kınması, sadece mevcut olan şeylerin artması demek
değildir. Hedef, elindeki sermayeden ve ekonomik va-
sıtalardan yararlanabilecek yeni bir ekonomik ve sos-
yal teşkilâtın kurulmasıdır.

Binanaleyh asıl önemli mesele, az gelişmiş ölkeler-
lerin kalkınmasını frenleyen sosyal yapı unsurları-
nın hangileri olduğunu bilmektir. Ekonomik kalkın-
ma yolunu açabilmek için bu ölkeler sosyal yapıları-
nda köklü reformlara muhtatırılar.

Birçok yazarlar eski toplumların kalkınmayı en-
gelleyen karakteristiklerini saymışlardır. Bu özellik-
lerin başlıcaları şunlardır: halkın eskiye bağılılığı,

modernizmi reddetmesi, ihtiyaçların, kâr ve tasarruf fikrinin psikolojik bir şekilde sınırlandırılması, pederşahî aile şekli içerisinde eriyen fertlerin şahsiyet sahibi olmayışı, aileden parazit bir şekilde geçinme, kastların özelliği vs. Bu yazarlar halkın modern bir hayat tarzına uyamamasının delilini, bilhassa «gecekondu»daki fizik ve moral sefalette görürler. Ayrıca bu halkların gelişme kabiliyetlerinin olmayışı, modern medeniyetimizin değerlerinin şüpheli oluşu ileri sürüldüğü gibi endüstrileşmenin yavaşlatılmasını, dikkatli olunmasını, başımıza gelen bütün belâların sebebinin endüstrileşme olduğunu iddia edenler de vardır.

‘Fakat bu fikri ileri sürenler, eski toplumun çökmesinin sonuçlarıyla birkaç endüstri tesisi kurulur kurulmaz gerçekleştiği sanılan kalkınmanın tesirlerini birbirine karıştırmaktadırlar. Şehirlerde, maden veya endüstri merkezlerinde görülen sefalet, kalkınmanın (ki şehir kurmak yahut birkaç endüstri kurmakla karıştırılmaktadır) değil fakat kalkınmamanın bir sonucudur. Facia, eski toplumun yıkılması değil fakat yeni ve dengeli topluma intibak edilememesidir. Gerçek bir kalkınma (bilhassa endüstrileşme) politikasının ağır yürütülmesi durumu daha da vahimleştirir. Gerçekten, gecekonduarda görülen feci durum, eski köy toplumunun yıkılmasının doğurduğu sefaletin görüntüleridir.

Eğer köylü yeni topluma devamlı bir şekilde girebilmişse intibak meselesi vahamet arz etmez. Çok «ilkel» denen kişilerin modern tekniğe son derece

kolaylıkla intibak etmeleri (meselâ; karışık makineleri kullanmaları), yardım edildiği taktirde köylünün modern hayata kolaylıkla geçebileceğinin delilidir. Şayet fert, ferdî istiklâline somut bir anlam verecek ücret şartlarına ve oldukça rahat bir hayata kavuşursa modern hayata geçiş kolaylaşır. Zaten en spontane halk hareketleri bile «modern medeniyet»e karşıt olmayıp şahsî taleplerden ibarettir. Birçok milliyetçi hareket başlangıçta kaynaşmak suretiyle gerçek bir eşitlik talep etmiş, ancak başarısızlığa uğradıktan sonra bu hedefe başka yollardan varmağa karar vermişlerdir. Binaenaleyh kalkınma politikalarının karşılaştığı güçlükleri, eski toplumların gûya itirazlarıyla izah etmeğe kalkışmak boştur.

Halbuki az gelişmiş ülkelerin sosyal yapıları çok daha gerçek başka engeller ihtiva eder. Meselâ: içlerinde bulunan kuvvetli sosyal kategoriler az gelişmişliğin tasfiyesine muhalefet ederler. «İktidarın, sadece kendi servet ve imtiyazlarını korumayı düşünen küçük bir sınıfın elinde toplanması gerçek bir ekonomik gelişme imkânını bertaraf eder. Bu, bir sosyal ihtilâlle gelir dağılışının ve iktidarın değiştirilmesine kadar devam eder (1).» «Bazı ülkeler bozuk ve gerici klikler tarafından yönetilmektedirler. Bunlar şayet dış yardım almasalar halk tarafından devrilirler fakat dışardan aldıkları yardımlar onların iktidarlarını takviye etmektedir.» (O. N. U, a.g.e.).

(1) O. N. U. Measures for the Economic Development of Underdeveloped Countries, 1951.

Bu oligarşik hükümetler kalkınmaya, kendilerine imtiyazlı bir durum temin eden sosyal yapıyı değiştirmemesi şartıyla taraftardır. Zira servetlerinin esasını az gelişmişlik teşkil etmektedir. Bu tüccar araçlar için olduğu kadar büyük toprak sahipleri için de böyledir. Az gelişmişliğin ana sebeplerinden biri, büyük toprakların belirli ellerde bulunması ve çeşitli hukukî yollarla köylünün emeğinin sömürülmesidir. Binanaleyh toprak reformu her türlü kalkınma teşebbüsünün ilk şartıdır.

Toprak reformu, köylünün hayat seviyesini yükseltmenin, ona ürününü artırma imkânı vermenin ve kazancının pek azını yatırıma koyan bir sosyal kategorinin elinden önemli malî imkânları almanın tek yoludur.

Bu reformun yapılış şekilleri çok önemlidir. Meselâ Hindistan'da tatbik edilen büyük toprakların sahiplerinden satın alınması prensibi, çabucak işlemez hale gelmektedir. Köylü fazla fakir olduğu için toprağın parasını ne sahibine ve ne de onun yerini alacak olan devlete ödeyememektedir. Diğer yandan toprak bedellerinin büyük kısmını ödemeyi devletin üzerine alması eldeki sermayenin boş yere israfı demektir. Bir azınlığın çıkarına yapılacak bir israf o azınlık sırf kendi çıkarı için ve vatandaşların satın alma gücünün zararına kullanacaktır. Binanaleyh hiç bir şey ödemeksizin topraklara el koymak ve böylece büyük toprak sahiplerini yönetici bir kuvvet olarak tasfiye etmek, ekonomik bakımdan, en elverişli çözüm şekli olarak gözükmemektedir.

Toprakların bölüşülmesi tehlikeli de olabilir. Şayet işletmeler çok parçalanır, bir rantabilite basamağının altına düşer, ekonomik bakımdan sermaye üretici, iş sağlayıcı, faydalı vasat mülkiyet ortadan kalkarsa bu, zararlı sonuçlar getirebilir. İhraç edilen zengin bir üretimin yerini perişan bir gıda maddeleri ekonomisi almağa başlar. Diğer yandan, artık iç piyasadan bir kâr sağlanamadığından ihracat çok büyük önem kazanır.

Binanaleyh, toprak reformu kalkınma için elzem fakat yeter değildir. Şimdiye kadar pek çok az gelişmiş ülke toprak reformu yaptığı halde ekonomik kalkınmasını başaramamıştır. Reformlar yapan Meksikada (1911-1921) yahut iki dünya savaşı arasındaki doğu Avrupada durum böyledir.

Eski tipteki sosyal ilişkilere ve yarı feodal sosyal sınıflara sert bir darbe vuran toprak reformu, birçok yazarlarla, az gelişmiş bir ülkenin sosyal yapısını meselâ batı Avrupaninkine yaklaştıracak bir vasıta olarak görülmüştür. Gerçekten de toprak reformunun genellikle gayesi, her türlü kollektif baskı ve şahsî bağılıktan kurtulmuş bir küçük toprak sahipleri kütlesi yaratmaktır. Böylece ferdiyetçi yapıya dayanan bir toplumda ekonomik kalkınma mekanizmasının işlemeye başlayacağı ümit edilmektedir. Birleşmiş Milletler mütehassıslarına ve Amerikalı eksperlere göre kalkınma ancak batılı tipte bir toplum içerisinde yapılabilir. Toprak reformu ve küçük özel mülkiyetin kurulması hedefini güden bir tedbir bir batılılaşma faktörüdür. Ayrıca, bu şekilde ku-

rulan işletmelerin yeter bir prodüktiviteye sahip olmaları da şarttır.

Halbuki, aleti olmayan, hayvanı olmayan, sefalet içerisinde yüzen, ancak güçlü ve mükemmel vasıtalarla yenilebilecek şartlar içerisinde yaşayan köylünün, toprağa sahip olsa da müspet bir ekonomik sonuç elde etmesi şansı yoktur. Toprak reformu ancak teknik vasıtalarla, sermayeyle, yol göstericilerle tesirli olabilir. Aksi halde toprak, düşük randımanlı bir gıda maddeleri tarımında yetersiz bir şekilde kullanılmış olur. Az gelişmişlik şartları içerisinde işletmelerin büyük çoğunluğu yetersizdir. Tarım sahasındaki bu durgunluk, ekonominin bütününde, her türlü kalkınma imkânını ortadan kaldırmaktadır.

Batı modelinde bir toplum kurulması yolundaki en önemli engellerden biri «müteşebbisler»in olmayışıdır. Tarihî bakımdan, bir burjuvazinin olmayışı veya çok zayıf oluşu, az gelişmiş ülkelerin çoğunun özelliğini teşkil eder. Avrupa'da asırlar sonra ancak ortaya çıkan bu sınıfı kurmak için birtakım yollar aramak boştur. Sonra, bu «tarihî boşluk» yani burjuvazinin olmayışı önemliyse de tek sıkıntı değildir. Bazı az gelişmiş ülkelere (Latin Amerika), çok sayıda Avrupalı göçmenin gelişi dahi önemli bir endüstriyel müteşebbis grubunun teşkiline imkân vermemiştir. Gerçekten, az gelişmiş ülkelerdeki şartlar, iç piyasaya dönük büyük endüstrilerin kurulup gelişmesine uygun değildir.

Bu çeşit işlerde kullanılabilecek sermaye azdır zira bu sermayeler tefecilik yahut spekülasyon gibi

daha kolay ve daha kârlı işlere gitmektedir. Dış rekabet, malî kararsızlık, ekonomik tecerrüt ve piyasa darlığı dolayısıyla bir sanayi teşebbüsünün kurulması daima çok risklidir. Bununla beraber ekseriya çok ileri derecede ekonomik toplanma şekillerine de rastlanmaktadır. Teşebbüse geçmek için elverişli olan bir konjonktürden faydalanan bazı cüretli şahıslar, piyasada başka rakip olmadığı veya pek az olduğu için çabucak bir monopol kurmaktadırlar. Başlangıçta ortaya çıkan bu birleşmeler (Brezilyada Matarazzo, İspanyada büyük Zaibatsular, Hindistan-da Tata ve Birla grupları) aynı konuda başka teşebüs kurulmasına engel olmaktadır.

Az gelişmiş ülkeler ekonomisinin bir özelliği de liberal ekonominin bazı temel ekonomik mekanizmalarını felce uğratmasıdır. Gelişmiş ülkelerde yapılan iş hamlelerinin başlıca sebebi «çoğaltıcı» yahut git-tikçe büyüyerek çığ haline gelen «kat topu» adı verilen mekanizmadır. Buralarda yapılan normal ve belirli bir sermaye yatırımı bir takım zincirleme reaksiyonlara sebep olur. Meselâ: yeni kurulan bir fabrikanın, işçilerine ödediği ücretler genel satınalma gücünü ve dolayısıyla tüm üretimi artırır. Bu fabrika diğer işletmelerin hem müşterisi ve hem de satıcısı haline geldiğinden o işletmelerin de gelişmesine yol açar. Az gelişmiş ülkelerde işsiz o kadar çok ve ücretler o kadar azdır ki bu ücretlerin satmalma gücü, hiç bir zaman, dar olan iç piyasayı genişletemez. Bölgesel bir takım hareketler yayılamadığı gibi bir zaman sonra da kaybolup giderler.

Şu veya bu mala karşı gösterilen talep ekseriya bir fabrikanın kurulmasını gerektirmeyecek kadar azdır. Zira belirli bir seviyenin altında çalışacak fabrika kârlı olmayacaktır. Binaenaleyh, mahdud olan talep, ithalât yoluyla karşılanmağa başlanacaktır. «Durgun ve az gelişmiş bir ekonominin başlıca özelliği, piyasa kuvvetlerinin orada kalkınmada bir rol oynayamamasında görülür» (G. Myrdal).

Demek ki az gelişmiş bir ülkede «batılı» tipte bir toplumun kurulabileceğini ve kapitalist ekonomi mekanizmasıyla kalkınabileceğini ummak tamamen boştur. «Bu ülkelerin, bugünkü gelişmiş ülkelerin yolunda yürüyerek kalkınabilecekleri fikri sathî ve tamamen yanlış bir fikirdir. Zira onların bütün problemleri farklıdır.» (G. Myrdal).

Bu şartlar altında şimdi pek çok az gelişmiş ülke, kalkınmanın devlet eliyle ve plana göre yapılması gerektiğini kabul etmişlerdir. Az gelişmişlik, çeşitli elemanların birleşerek teşkil ettikleri bir bütündür. Bu elemanlar, sosyal engelleri kuvvetlendiren ekonomik sıkıntılar, en müsbet kuvvetleri kısırlaştıran genel durgunluk, normal olarak faydalı olması gereken teşebbüsleri zararlı hale sokan memleketteki bozuk iç durumudur. Sosyolojik verileri yahut produktivite icaplarını göz önünde tutmaksızın, coğrafi sahada veya ekonominin bir tek dalında girişilecek teşebbüsler başarısızlığa uğramağa mahkûmdur. Bütün faaliyetleri içersine alan ekonomik kalkınmayı tüm olarak sağlayabilecek tek kuvvet devlettir. Kendisi için en kârlı işlere yönelen özel sektöre daya-

narak kalkınmanın tanzimi imkânsızdır. Geliri çok düşük olan bir memlekette satış ve üretim mekanizmasını yürütmeğe çalışmak ancak uzun vadede kâr sağlayabilecek bir iştir ki bu da özel işletmecilikle bağdaşamaz. Binaenaleyh bahis konusu olan, bir ülkeyi aşağı yukarı zorla kalkındırmaktır. Zira bu ülke «piyasanın keyfine tabi olarak bırakılırsa kalkınma için bir hamle yapamayacağı gibi mevcut sistemdeki kuvvetlerin etkisiyle az gelişmişlik içinde kalmaya devam edecektir (1). Çeşitli dengesizlikleri tüm olarak ahenkleştirmeğe, girişilen faaliyetin külfetini toplum içersinde dağıtmağa ve toplumu müşterek çıkar için bu güdümlü yürüyüşe zorlamağa ancak devlet muktedirdir. Böyle bir teşebbüste bütün yöneltme ve ekonomik yönetim vasıtalarının kullanılması lâzımdır.

Fakat bu devletçi yolun tutulmadığı pek çok misaller de (Latin Amerika, Orta Doğu) mevcuttur. Planlamanın tesirli olabilmesi ancak bir takım politik şartların gerçekleşmesiyle kabildir. Bunların başında, devletin varlıklı bir azınlığın değil fakat bütün halkın çıkarını temsil etmesi gelir. Devlet aktif gücüne dayanabilmeli, gerçek bir siyasî iktidara sahip olabilmeli ve kalkınma plânı tatbikatının karşılaştacağı engelleri yenmeğe kararlı olmalıdır. Bu engellerin en önemlileri hiç de tabîi engeller değildir. Plan tatbikatında en önemli engeller, o vakte

(1) R. Nurkse, Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries. Oxford, 1953.

kadar imtiyazlı durumda olan sosyal sınıfların muhalefeti ve kütleleri kolayca teşhir eden demagojidir. Binaenaleyh kalkınma iradesi, kararlı ve cesur bir aydınlar grubu tarafından canlı tutulmalıdır.

Genellikle, az gelişmiş ülkeler hükümetlerinin ilk hedefi, ülkelerinin ekonomik bağımsızlığını sağlamak olmaktadır. Fakat bunun anlamı, ekseriya söylendiği gibi milliyetçi bir yabancı düşmanlığı değildir. Hedef, az gelişmişliğin ana faktörlerinden birini ortadan kaldırmaktır. Her ne kadar bugün az gelişmiş ülkelere çoğu siyasî bakımdan bağımsız-salar da ekonomik bakımdan bir hayli bağımlıdırlar. Bunun delilleri, dış piyasaya ve onun dalgalanmalarına bağlı olmaları, kârının önemli bir kısmını dışarıya transfer eden yabancı sermayenin üretimde büyük yer işgal etmesinde görülür. İstisnalar hariç, ekonomik bağımsızlık ancak tedricen kazanılır. Aksi halde ülke, önemli sıkıntılara düşebilir (meselâ: İranda yahut Meksikadaki millîleştirme buhranları gibi). Bağımsızlığa kararnameyle kavuşulmaz fakat bu adım adım kurulur. Bununla beraber bir takım dahilî tedbirler de almak lâzımdır.

«Az gelişmişlik, büyük kısmı itibariyle, belirli hammaddeleri üretmek demektir. Bu iş de inhisar şeklinde, imtiyazlı bir sınıfın elindedir. İmtiyazlı sınıfın daima savunduğu bu inhisar, dış alıcı ve satıcılarla yapılan ticarî münasebetler üzerindedir (1).»

(1) H. MYINT, An Interpretation of Economic Backwardness. 1954

Alınacak ilk tedbirlerden biri, memleketi bu inhisarcı tatbikattan kurtarıp bu faaliyeti devlete devretmektir. (Meselâ: «Instituto Argentino de Promoción del Intercambio» teşebbüsü gibi). Az gelişmiş ülke bir yandan ihracat yapmak diğer yandan da yabancı mal ithalinin doğuracağı rekabete karşı korunmak zorundadır. Bununla beraber, endüstrileşmek için gerekli vasıtaları ithal etmek mecburiyetindedir. Bu ithalâtın muntazaman yapılabilmesi için çeşitli mallar ihraç etmek, alıcıları çoğaltmak, andlaşmalar yoluyla uzun müddet için kurlarda bir stabilite temin etmek ve böylece döviz gelirlerini tanzim etmek lâzımdır. İthalât konusunda, tüketim maddelerinin himaye görmesi yani bu maddelerin ithal edilmemesi şarttır. İmal edilen madde ithal edilenden daha pahalıya mal olsa da millî iş gücünü kullanmakta büyük menfaat vardır. Diğer yandan döviz rezervelerini, üretim vasıtaları ve endüstriyel kalkınma için gerekli maddelerin ithaline tahsis etmek lâzımdır. Millî sermayenin dışarıya transferine engel olunmalıdır. Fakat yabancı şirketlerin sermayesi konusunda durum çok daha nezaket arzeder. Bu şirketler kârlarını dışarıya transfer edemezse işlerini durdurup önemli sayıda personeli işsiz bırakabilirler. Bu konuda «milliyetçi» prensiplere göre değil fakat memleketin gerçek menfaatlerine ve imkânlarına göre hareket edilmelidir.

Gerçek bir ekonomik bağımsızlık dışarıyla ilgiyi kesip tek başına kalmak değildir. Fakat milletlerarası ticarete iyi bir yer işgal edecek dengeli ve di-

namik bir ekonomi kurmak demektir. Az gelişmişlik şartları içerisinde bu ekonomi acaba hangi temellere dayanabilir? Yatırımlarda acaba nasıl bir öncelik sırası tespit edilmelidir? Bu konudaki kalkınma politikaları çok değişiktir. Bazısı tarıma, bazısı enfastrüktür yatırımlarına, bazısı hafif endüstriye bazısı da ağır endüstriye önem vermiştir. Aradan epey zaman geçtikten sonra bugün, böyle tek sektörlere yönelen münhasır faaliyetlerin tehlikeli olduğu görülmektedir. Tabii ki bir ekonomik enfastrüktür elzem bir şeydir. Fakat sadece yollar, demiryolları, barajlar yapılması (Orta doğuda olduğu gibi) ekonominin tümünün gelişmesi için kâfi değildir. Nüfusunu besleyemeyen bir ülkenin tarıma öncelik vermesi doğrudur. Fakat tarımsal ekonomide gerçek bir dönüşüm ancak tabii verileri değerlendirecek ve materyal temin edecek olan ayrıca tarımdan artan nüfusu absorbe edebilecek durumda bulunan bir ağır endüstriyle mümkündür. Sadece tarımın gelişmesi kendi problemlerini çözemez. Aynı şekilde, tarım gelişmeden endüstrinin gelişmesi de çözülemeyecek bir takım güçlükler doğurabilir. Bunların en önemlilerinden biri endüstrileşme dolayısıyla artan şehir nüfusunun beslenmesi meselesidir. Sadece üretim malları endüstrisi, sağlam bir endüstrileşmenin temellerini atmağa ve hafif endüstrinin ihtiyaçlarını tatmin etmeğe muktedirdir. Fakat ağır endüstrinin kuruluşu ne tabii güçlerle ilişkisi olmayan bir otarşi şeklinde ne de sanatın ve tüketim malları üretiminin feda edileceği bir dogma şeklinde olmalıdır. Zira bu faaliyet-

ler ufak yatırımlarda çok işçi kullanmak imkânını sağlar. Aynı zamanda, kalkınma için bütün ekonomik faaliyetlerin artması gerekir. Az gelişmişlik karmaşık bir bütündür ki ortadan kaldırılması bütün sektörlerde ahenkli bir hamleyi icap ettirir.

Şimdiye kadar dünyada yapılan kalkınma teşebbüslerinin hemen tamamı kısmı olarak kalmıştır. Başarısızlıklarının sebeplerinden bir tanesi de belki budur. Bütün ekonomik alanlarda birden hamleye girişen tek az gelişmiş ülke Çindir. Aynı zamanda Çin bu kadar büyük bir hamle yapan yegâne ülkedir.

Bütün üretim dallarında az gelişmişlikle savaşıl-mak isteniyorsa bu global taktik tüketim malları piyasasının tanzimini ve geliştirilmesini icap ettirir. Bu, kalkınma teşebbüsünün başarıya ulaşmasının bir temel faktörüdür. Pek çok, az gelişmiş ülkenin başladığı endüstrileşme bir müddet sonra yeter pazar bulunamamasından dumura uğramıştır (Latin Amerika). Dış pazarlar bulmağa teşebbüs eden endüstriler bunu bulamayınca durgunlaşır. Tarım sektöründe de duru maynıdır. Memlekette beslenme yetersizliği olmasına rağmen fazla üretim alıcı bulamaz. Son yıllarda Hindistandaki durum budur. Az gelişmiş ülkelerin temel meselelerinden biri, arza içerden talep bulma güçlüğüdür. Çoğu zaman hükümetler bu lüzumu bilmediklerinden üretimin artmasıyla beraber piyasanın da kendiliğinden genişleyeceğini zannetmektedirler. Daha önce bahsedilen «çoğaltıcı» denen

hareketin işlemediği, nüfusun büyük kesiminde para tedavülünün dar olduğu bir yerde bu çok küçüktür.

Az gelişmiş bir ülkede piyasanın dar ve teşkilâtsiz oluşu, ücretlerin düşüklüğünden ve bilhassa alt-proleter sektörün - ki para tedavülünün dışında kalmaktadır - öneminden ileri gelmektedir. Binaenaleyh, piyasayı genişletmenin ve ekonomik gelişmeyi sürdürmenin esas şartı işsizliğin ortadan kaldırılmasıdır. Psikolojik bakımdan da buna zaruret vardır. Toprak reformu, önemli sayıda eski ırgata latifundiyaların değerlendirilmesi konusunda iş temin etmelidir. Enfrastrüktür ve endüstrileşme çalışmaları da geri kalan işgücüne rahatça iş temin edebilir. İşsizliği ortadan kaldırmanın şartı, bütün ekonomik sektörlerin geliştirilmesi ve böylece piyasanın genişletilmesidir.

Yatırımlar meselesi, ihtiyaçların tümü için göz önüne alınmalıdır. Bu takdirde de çözülmez gibi görünmektedir. Gerçekten bir yandan, işsizliği ortadan kaldıramıyacak olan, ekonominin sadece bazı dallarındaki, kısmî kalkınma çabalarının başarısızlığa mahkûm olması ve tüm kalkınmanın çok büyük sermayeye ihtiyaç göstermesi; diğer yandan, toprak reformunun müspet bir anlam taşıması için bunun önemli yatırımlarını takip etmesi lüzumu meselenin çıkmazda olduğunu göstermektedir. Fakir bir memlekette yatırım için gerekli bu sermayeler nasıl bulunabilir? Yükseltilmesi gereken hayat seviyesini düşürmeğe kalkmak imkânsızdır. İnsanî mülâhazalar bir yana, hayat seviyesinin yükseltilmesi, piyasanın

genişletilip kalkınma hamlesinin başarıya ulaşması için de elzemdir. Bu şartlar altında az gelişmiş ülkeler tam bir çıkmaza girmiş gibi gözükmektedirler. Binaenaleyh kalkınma hamlesinin başarıya ulaşması imkânsız olduğu gibi bugünkü şartlarda dış yardımların da ihtiyaçlara yetmeyeceği anlaşılmaktadır. Hemen bütün kalkınma çabalarının başarısızlığa uğramasının ana sebebini işte bu çıkmazda aramak gerekir. (Şu son on yılda yaptığı hamleleri başarıya ulaştırmış gözüken Çini bundan istisna etmek lâzımdır.)

İşte burada G. Myrdal'in bahsettiği «kestirme yol» u tutmak gerekmektedir. Bu yol, elzem görünen bir kantitatif hızlanmadan ziyade meseleye kalitatif bir çözüm şekli bulmaktır. Nüfusun hızla artan, teknik imkânları kıt, fakir bir memlekette, ekonomik hayatın normal mekanizması gözönünde tutulursa, yatırımların artırılması, hayat seviyesinin yükseltilmesi imkânsızdır. Para tasarrufundan ayrı bir yatırım kaynağı bulmak lâzımdır. Yeni olayların da teyit ettiği gibi, problemin çözümünü iş yatırımında (1) olduğu anlaşılmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin kullanılmayan muazzam kaynakları, bazı istatistiklerin işaret ettiği gibi, memleketteki iş gücünün %40 ilâ 50 sine kadar varabilen (meselâ: Mısırdaki) gizli işsizliktir. Belirli teknik şartlar içerisinde tarımsal üretimi (T) ile gösterirsek, bu ürünün alınabilmesi için (X) tane işçi-

(1) Nurkse bu vasıtanın önemini teorik bir şekilde göstermiştir.

nin bir yıl çalışması gerekir. Halbuki belirli bir bölgede T üretimi $X + y$ işçinin çalışmasıyla elde ediliyorsa burada (y) nin marjinal prodüktivitesi sıfırdır ve bunlar, (X) lerin çalışmasından ortaya çıkan gizli tasarrufla geçinmektedirler. Mesele, (y) yi (X) tarafından besletmeğe devam ederken aynı zamanda, verimli istihsalde kullanmaktır. (y) nin tarımsal üretimden çekilmesi belki de (X) in prodüktivitesini arttıracaktır. Bazı şartlar altında (y) ye iş temini, büyük yatırımlara girişmeden, bir iş gücünü ve mahallî kaynakları kullanmak suretiyle gerçekleştirilebilir. Bu işletmelerin sosyal bakımdan rantabl olabilmesi için kullandığı iş gücüne piyasaraki ücretler derecesinde bir ücret ödenmesine hiç de lüzum yoktur. Bunlar zaten bir defa beslenmektedirler ayrıca yüksek ücretler almaları gereksizdir. Bu işçiler, üretimin tümü üzerinde son derece önemli tesirler meydana getirecek olan eserler (barajlar, setler, kanallar vs.) meydana getirebilirler. Böylece, bu çalışma gücünün değerlendirilmesi sonucunda ortaya önemli bir sermaye çıkmış olur. Değerlendirilmediği takdirde tamamen kaybolacak olan bu çalışma gücü, memleketin üretim potansiyelini artırır.

Bu iş gücünün tam olarak kullanılması hayat seviyesinin yükselmesini ve sermaye teşekkülünün artmasını sağlar. Nüfus fazlalıklarının böylece işe koyulması, fiyat mekanizması yoluyla başlayacak bir hareket değildir. Bu muazzam kuvvet, gerekli ön-sosyal şartların gerçekleştirilmesi ve kütlelerin seferber enilmesiyle çalıştırılabilir.

Bütün bir ulusun iş yatırımına geçirilmesi hükümetin zorlamasıyla olamaz. Bunun için şahsî çıkar fikrinden sıyrılıp isteyerek üretime koyulmak lâzımdır. Klasik ekonomi kanunlarına uymayan böyle bir davranış, yapıcı çabanın lüzumuna inanmak ve şevkle kendini işe vermekle gerçekleşebilir.

«Siyasî istiklâl hareketi gibi ekonomik kalkınmaya da hissî unsurların karışması son derece önemli bir husustur. Bugünkü ilerlemiş memleketler, kalkınmaları esnasında böyle hissî bir unsura sahip değillerdi. Ekonomik kalkınmayı hedef tutan siyasî bir çabanın varlığı, günümüze has yeni bir olaydır. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma isteği, iktisatçıların tasarladıkları boş bir hayal değildir. Bu, zamanımızın dayanılmaz ve son rerece güçlü siyasî kuvvetini teşkil etmektedir» (G. Myrdal).

Bununla beraber, bir çok ülkede bir çoklarının gönlünde yatan bu arzu ekonomik planda müspet sonuçlar vermemiştir. Bütün bu enerjilerin harekete getirilmesi bir çok şartların mevcudiyetini gerektirir. Bu beşerî potansiyelin büyük gücünü anlamalarına rağmen birçok müellif yukarıki noktayı kavrayamamaktadır. Fertlerin katılmasını gerektiren bu tip gayretler ancak bütün halkın benimsediği teşkilâtlı bir şekil aldığı takdirde semereli olur. Binaenaleyh, hükümetle halk arasındaki ilişkilerin mahiyeti bu konuda çok önemlidir. Bir idarenin bunu başarması imkânsız gibidir. Onun yerine, kalkınmanın öncülüğünü yapacak, kollektif kuvvetler arasında gerçek bir katalizör işi görüp toplumu uyuracak bir

grup adam koymak lâzımdır. Bu grubun, adı geçen çabayı gerçekleştirmesi için halkla tamamen kaynaşmış olması, bir bürokrasi teşkil etmemesi gerekir. İş gücünün bütün vatan sathında köklü olarak kullanılması, sadece mahallî bakımdan önemli, bir yığın işin yapılmasını gerektirir. Bunu ancak oralarda yaşayan aile topraklarına bağlı köylüler anlayabilir, yoksa oraların gerçeklerinden habersiz bürokratik bir idarenin veya bir polis idarenin başarılı olması imkânsızdır. Büyük kalkınma çabası teknisyenlerin eğilip yön verdiği halk kütlelerinin bilinçli olarak bu yaratıcı çalışmaya katılmalarıyla gerçekleşebilir.

Üretim potansiyelini artıracak olan bu iş yatırımı ancak kollektif bir teşkilât çerçevesinde başarı sağlayabilir. Zira tekni bakımından teçhiz edilmemiş şahıslar ancak gayretlerini birleştirmek suretiyle tesirli bir üretim gücü teşkil edebilirler. Diğer yandan, bu kollektif çalışmanın tatbik sahası öyle teşkilâtlandırılmalıdır ki her işçi yaptığı işten uzak veya yakın bir şahsî çıkarı olacağını anlamalıdır. Binaenaleyh, toprak reformunun gerçekleştirilmesi, köylü kütlesinin seferber edilmesinin sine qua non şartıdır. Her işçi arkadaşları derecesinde işiyle ve onun başarıya ulaşmasıyla ilgilenmelidir.

Çinde toprak reformunun hızla ve tam olarak gerçekleştirilmesi iş yatırımının ekonomik hayatta haiz olduğu önemi göstermektedir. Bunun aksine Hindistanda toprak reformunun son derece yavaş gidişi, «community schemes» lerin (ki eski köy konseyleri olan «panşayat» ile ilişkilidir) elde ettikleri

sonuçların çok sınırlı oluşu köylerde mevcut olan ve evvelden tasfiyesi yoluna gidilmeyen çatışmalarla izah edilebilir. Keyfî ve tepeden inme bir şekilde yapılacak kolektivizasyon bir yığın engellerle karşılaşır ve işleyemez. Engellerin en önemsizlerinin psikolojik engeller olduğu sanılmamalıdır. Köylünün bu işe istekle katılması elzem bir şarttır. Ayrıca, ikna için çaba sarfetme ve dönüşüm safhalarının güzel tanzimi de teşebbüsün başarı şartlarındandır. Bir kere toprak reformu yapıldı mı eski sosyal yapının kalıntıları yeni camialar için çok faydalı sosyolojik bir temel teşkil edebilirler.

Yüzlerce veya binlerce kişilik birçok ekipler şeklinde teşkilâtlandırılan bu muazzam potansiyel ne işe yöneltilmelidir? Bu kütle esas itibarıyla köylüdür. Binaenayleh onların yapacağı iş yatırımı çalıştıkları yerlerde aile çerçevesinde olmalıdır. Büyük işletmeler her ne kadar daha gösterişli olursa da onlara bir anlam ve tesirlilik kazandıran köy çapında yapılan küçük işlerdir. Bunlar yeni toprakların işlenmesi, setler inşası, kanallar, su depoları yapımı, ekim tarzlarının mükemmelleştirilmesi, gübreleme, daha sıkı ekim yapılması, yılda birkaç mahsul alacak şekilde çalışmaların hızlandırılması, yeni şeyler ekilmesi, daha mükemmel ve daha işe yarar aletler yapımı gibi işlerdir. Kısacası, hedef ekimi çoğaltıp, üretimi en son haddine çıkarmaktır. Bu bakımdan da kollektif işletmeler, ferdî işletmeden çok daha üstün imkânlarla sahiptir. Birincisinin avantajı, iş bölümü ve bir takım büyük amenajman çalışmaları yapıla-

bilmesine imkân vermesindedir. Bu avantajlar üretim çeşitlerinin ve tarzlarının artmasını sağlar. Mese-lâ: kuzey Çinde (Hopel eyaletinde) 1955 te ferdî işletmelerde bir *mu* (1/15 hektar) 10 gün çalışmayla 150 kg. çeltik veriyordu yani prodüktivite bir günlük çalışma için 15 kg. dı. Kollektif işletmelerde ise *mu* çalışma 19 günlük çalışmayla 400 kg. çeltik alınmaktadır ki bu günde 20 kg. lık prodüktivite demektir. Görüldüğü gibi kooperatif çalışma üretim ve prodüktiviteyi bir hayli artırmıştır (1). Bu şartlar altında mekanizasyon bazı güçlükleri yenmenin bir vasıtası olmakta (belirli bir zamanda belirli bir işi yaparak ürünü artırma) ve daha fazla üretim yapmağa yaramaktadır.

Bununla beraber, köylerdeki iş yatırımlarının önemi, çabanın sadece tarımsal olmasını gerektirmez. Endüstriyel gelişme esastır. Tarımsal üretimin seviyesini yükselten büyük kütlenin gönüllü çalışması boyuna sürüp gidemez. Diğer yandan, tarımsal üretim belirli bir sınırın üstüne çıkamaz ki kısa zaman sonra tüketim ihtiyaçlarına bu üretim yetmez olur. Demek ki ilerde, tarımsal işler makinalaştırılıp çiftçilerin bir kısmının diğer ekonomik sektörlere nakli gerekir. Bunun için hızla sermaye birikimini sağlayacak bir şart olan önemli bir endüstriyel potansiyele ihtiyaç vardır. Yatırımlar esâs itibariyle, her türlü endüstriyel hamlenin esasını teşkil eden, ağır endüs-

(1) LAVALLÉE, DOMINIQUE NOIROT, Economie de la Chine socialiste.

triye yönelmelidir. Fakat bu, çoğu zaman düşünüldüğü gibi, diğer faaliyetlerin otomatik olarak durdurulması demek değildir. Yukarıda bahsedilen metotların tatbikiyle tarımdaki hamle ve bunun için gerekli yatırımlar gerçekleşir. Böylece tüketim mallarına talep artarak piyasa genişler. Tüketim mallarına karşı olan talebi karşılamak için çok büyük sermaye yatırımlarına lüzum yoktur. Gerçekten, az gelişmiş ülkelerden çoğunda zaten bir hafif endüstri mevcuttur. Yalnız bu endüstri durgun ve işsiz olup kapasitesinin çok altında bir tempoyla çalışır. Binaenaleyh tüketim mallarından bir kısmının üretimi bu potansiyelin daha iyi kullanılmasıyla kısmen karşılanabilir. Diğer yandan pek çok az gelişmiş ülkede de müzmin işsizlik içinde bulunan köy ve şehir sanatkârları gibi bir yığın lüzumsuz üretim vasıtaları vardır. ekonomik kalkınmaya bunların da katılması konusu endüstrileşme plânlarında ekseriya ihmal edilmiştir. Ghandi ve taraftarları da aksine, bunları ekonomik dönüşümün mihveri olarak düşünmüşlerdir. Hindistanda olduğu gibi sanatkârları teçhiz etmek için büyük sermaye ayırmak vahim bir sermaye israfı teşkil eder. Fakat bunların atölyelerinin üretimini artırmak üzere özel kooperatifler şeklinde teşkilâtlandırmak çok önemlidir. O vakit sanatkârlar, Çinde olduğu gibi, tüketim malarının ve hatta küçük üretim vasıtalarının önemli bir kısmını temin edebilirler. Çin misali, köylerdeki binlerce yüksek fırının teşkil ettiği köyün «küçük ağır endüstri» sinin önemini göstermektedir. Şüphesiz bu işletmele-

rin prodüktivitesi ve malarının kalitesi orta seviyededir. Buradaki esas, büyük iş yatırımlarıyla, basit teknikle mahallî kaynaklardan yararlanmak ve ağır endüstri sektörü için elzem olan sermayeyi oradan çekmektedir. Böylece köyün bir kısım tüketim ihtiyaçları da karşılanmış olur.

Gerçekleştirilen büyük iş yatırımları sonunda ekonominin tümünde genel bir gelişme görülür. Tarımsal üretimin artışı hayat seviyesini yükselterek piyasayı genişletir ki bu da başarının şartıdır. Diğer yandan, malî yatırımlar, vergiler ve endüstri sektörünün kârı gitgide güçlü bir endüstrinin kurulmasına imkân verir. Bu endüstri daha sonra insanların sarfettiği gayretin yerini alarak hayat seviyesinde daha hızlı bir yükselme sağlar. Başarı, bütün üretim kuvvetlerinin seferber edilmesine bağlıdır.

Tüketim malların üretimi metotlarının önemi ne olursa olsun, kalkınma çabası esas itibariyle, güçlü bir endüstri temeli kurmağa yönelmelidir. Bu endüstri memleketin ihtiyacı olan teçhizatı temin etmelidir. Bu sahada iş yatırımı faydalı fakat mahdud bir yer tutabilir. Yapılacak esas yatırım malî yatırımdır. Uzun vadede ekonominin gelişimi yapılacak yatırımların önemine bağlıdır. Vergilerin ve mecburî tasarıfun aşırı olmasına imkân yoktur. Zira aksi halde hayat seviyesinde bir durgunluk, halkta bir memnuniyetsizlik meydana gelir. Bu da isteyerek çalışmaya ve iş yatırımlarına darbe vurur. Memlekette bünye değişiklikleri gerçekleştirilip kalkınma yoluna girilince dış malî ve teknik yardımlar verimli

olmağa başlar. Bu yardımların faydalı olması için plana bağlanması şarttır. Endüstrileşmenin başlangıcında güçlkle elde edilen maddelerin dışardan temini bir ferahlık yaratır. Kalkınma için gerekli eğitim ve teknik formasyon gayretlerinde, gelişmiş ülkelerden gelen eğitici, teknisyen ve araştırmacıların önemli hizmetleri olur. Bilhassa eğitim, kadroların yetiştirilmesi, teknisiyenlerin yetiştirilmesi konusunda en büyük güçlüklerle karşılaşılır. Zira kalkınmanın bu esas elemanlarının yetişmesi için on ya hut on beş seneye ihtiyaç vardır. Binanaleyh teknik iş birliği, modern materyelin teslimi, gelişmiş ülkelerin yapabilecekleri en tesirli yardım şekilleridir. Sermaye yatırımlarına gelince: bunların tesir derecesi yardım alan ülkenin içinde gösterdiği gayretle orantılıdır. Sadece dış yardıma bel bağlayıp oturmak, gerçek güçlüklerin bilincine varmayı önlediği gibi ülkenin boş şikâyetlerle, şantajla ve pasif bir şekilde oturup yardım beklemekle vakit geçirmesi demektir. Bu ne kadar zararlıysa, memleket az gelişmişliğin gerçek sebeplerini yenmek için harekete geçtiği zaman da dış yardım o kadar faydalı olur. «İçerde yapılacak çalışma, dış yardımların tasirli olarak kullanılmasının baş şartıdır. İçerde devamlı ve ısrarlı bir' gayret sarfetmeksizin az gelişmişlik problemine çözüm bulunamaz. Sermaye memlekette yapılır.» (R. Nurkse).

SONUÇ

Savaşın bitiminden on beş yıl sonra ve çeşitli kalkınma gayretlerinin başlangıcında, az gelişmişliğin vahim problemleri çözülmüş olmaktan uzaktır. Yalnız gerçek mahiyetleri şimdi daha açık olarak görünmektedir. Bir sürü başarısız gayret birçok şeyler öğrettiği için yine de boşa gitmiş sayılmaz. Birçok memlekette halk, artık gerçek problemleri, gerçek engelleri, gerekli dönüşümlerin neler olduğunu artık anlamaktadır. Bu gelecekte daha müspet çabaların gösterileceğinin bir teminatıdır.

G. Myrdal birkaç yıl önce az gelişmişlik meseleleri üzerine yaptığı bir etütde şu sonuca varıyordu: «Kalkınma için yapılan bütün çabaların, başarısızlıktan başka bir sonuca varabileceğini düşünmek çok güçtür». Yalnız müellif, meseleyi «batı dünyası» çerçevesi içinde mütalâa ettiğini peşinen belirtmiştir. G. Myrdal'ın 1955 te bahsettiği «kestirme yol» bu «mucize» bugün bulunmuş gibidir. Halkın, çalışma gücünün önemi o vakte gelinceye kadar da bilinmekteydi. Fakat maddî, sosyo-psikolojik şartların temini, bu gücün seferber edilmesi ve tesirli bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Halkın istekle çalışarak büyük yatırımları başarması ve işsizliğin ortadan kaldırılması, henüz öne-

mi tamamen anlaşılamamış, tarihi bir olaydır. Halen Çin'de yapılan yeni tipte bir kalkınma çabası, az gelişmişliğin mahiyetine sıkı sıkıya uyan ilk çabadır. (Bu tip kalkınmanın orada başarılı oluşu diğer ülkelerde de aynen tatbik edilebileceği anlamına gelmez). Büyük halk kütlelerinin kalkınmada kullanılması, meselenin tek çözüm yoludur. Bozukluğun sebebini bozukluğun çaresi haline sokmak; nüfus fazlalığından, nüfus fazlalığının ekonomik sebeplerini ortadan kaldırmak için faydalanmak lâzımdır. Problemin bu şekle döndürülmesi yeni bir takım ekonomik ve sosyal şartları gerektirir, aksi halde gerçekleşmesi imkânsızdır.

Bununla beraber savaş henüz kazanılmış değildir. Her şey ekonomik kalkınmanın hızına bağlıdır. Zira ekonomik kalkınmada, nüfus artışına nazaran çok büyük bir gecikme vardır. Aşağı yukarı yirmi yıldanberi sağlık şartlarında yapılan düzeltmeler, gitgide artan yeni bir üretici dalgasının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nüfus artışı büyüyen bir kar topu gibi gitmektedir ve çığ altında kalmayı önlemenin tek çaresi ondan daha hızlı koşmaktır. Halkın hayat seviyesini yükselterek doğumların tahdidi yolunu açmak bir görüşse de bugün artışların tahdit edebilmek için 650 milyon Çinli'nin hayat seviyesini yükseltemezken otuz yıl sonra 1 milyar 300 milyon oldukları vakit bu işi nasıl yapacağız? Bugün az gelişmiş ülkelerin toplam nüfusu 1 milyar 300 milyondur. Bu asrın sonunda bu nüfus 4 milyar bulacaktır. Zamanın bir kaftör haline geldiği bu mese-

lede kalkınmanın mümkün olduğu kadar hızla yürütülmesi lâzımdır.

Hiç kaybedilecek zaman olmayan bu mücadelede, şu son zamanlara kadar gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilen ilerlemeler bile yetersizdir. Bu tempoyla gidildiği taktirde az gelişmiş ülkelerin hayat seviyesini yükseltmek imkânsızdır. Aksine, hayat şartlarının daha da kötüleşmesi muhtemeldir. O halde, işe girişmekte acaba çok mu geç kalınmıştır?

Son yıllarda Çin'de kaydedilen ilerlemeler, her ne kadar başlangıçtaki tahminlere uymasa da, büyüktür. Bu deney, az gelişmiş ülkelerde üretimin hızla artırılması probleminin yeni bir açıdan ele alınmasına imkân hazırlamıştır.

Korkunç bir çöküntünün perişan şartları içerisinde başlayan Çin kalkınması on yıllık esaslı ilerlemelerden sonra gittikçe hızlanan bir tempoya girmiştir. 1949 da 0,15 milyon ton olan çelik üretimi, 1952 de 1,3 milyon ton, 1959 da 11 milyon ton olmuştur. (3 milyon tonluk mahallî küçük üretim hariç). Kömür üretimi 1949 da 31 milyon tonken 1959 da 347 milyon tona çıkmıştır. Endüstri sahasındaki bu başarıların yanı sıra tarım da kalkınmıştır. 1949 dan 1957 ye kadar yılda %4.5 (ki mümkün olan en yüksek artıştır) artan tarımsal üretim, tohum üretimini 113 milyon tondan 190 milyon tona çıkarmıştır. Elverişsiz tabiat şartlarına rağmen 1958 üretimi 250 milyon tonu bulmuştur.

Başlangıçtaki son derece berbat şartlara rağmen, hiç bir memlekette görülmedik şekildeki bu

ilerlemelerin sebepleri acaba nelerdir? Başlıca sebepler, sosyal durgunluk nedenlerinin tasfiyesi, toprak reformunun süratle gerçekleştirilmesi, kooperatificilik hareketinin başarısı ve S.S.C.B. nin malî olduğu karar teknik sahada da ihmal edilemeyecek derecedeki (258 büyük fabrika kurulması) yardımıdır. Fakat bunların hepsinden de önemlisi bütün halkın gösterdiği muazzam çabadır. Böylece 100 milyon Çinlinin çalışmasıyla, 1949 da 390 milyon mu olan sülanen arazi 1958 de 1 milyar 66 milyon muya yükselmiştir. Bu ısrarlı çaba Çin'de o dereceye varmıştır ki 650 milyonluk nüfusa rağmen işçi yetersizliği vahim bir hal almıştır.

Büyük bir tarihî önemi haiz olan bu vakıalar az gelişmişlik probleminin verilerini değiştirecek gibidir. Gerekli bünye değişiklikleri yapıldığı taktirde diğer ülkelerde de acaba aynı gelişme gerçekleştirilebilir mi? Çinlilerin avantajı, küçük toprak parçaları üzerine yığılmış, zor işlere yatkın homojen bir köylü kütlesi teşkil etmelerindedir. Az gelişmiş bir ülke için nispeten yüksek olan teknik ve kültür seviyeleri yaratıcı teşebbüslerinin artmasına yardım etmiştir. Çin toprakları hammadde bakımından zengindir ve tabiat şartları entansif tarıma elverişlidir. Bu özellikler diğer ülkelerde bulunmaz. Ayrıca, kolektifleştirmenin başarıya ulaşması psikolojik bir durumu gerektirir. O da şahsî çıkarlardan feragat etmektir ki bazı memleketler halkın aksine şahsî çıkarlarına çok bağlıdırlar. Nihayet, Çinde elde edilen başarıların önemi nüfusun fazla oluşuyla da iliş-

kilidir. Bu vakte kadar nüfusu az olan geri kalmış ülkelerin çok nüfuslulara nazaran daha avantajlı oldukları kabul edilirdi. Bugün, az gelişmişlikle mücadelede nüfus kesafeti az olan bölgeler daha elverişsiz durumda gözükmektedirler. Binanaleyh sadece Çinlilerin metotlarını taklitederek başarıya ulaşmak ümidi boştur.

Ayrıca, kalkınma çabası büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. Meselâ: Çin ilk hamlesinden sonra 1959 dan beri elde ettiği ilerlemenin de bir kısmını tehdit eden güç bir duruma girmiştir. Geçmişte birçok duruma girmiştir. Geçmişte birçok defalar olduğu gibi Çin vahim bir kuraklık ve çok şiddetli tayfunlar devresi geçirmiştir. Eskiden böyle bir kıtlık devresi milyonlarca kişinin ölümüne sebep olurdu. Bugün ise sadece sıkı bir vesika sisteminin tatbikini gerektirmektedir. Bunlardan başka, «komün» hareketinde de fazla ileri gidilmiş gibidir. Bunun bir takım ekonomik ve sosyal güçlükler doğuracağı düşünülebilir.

Her milletin kendi yolunu kendisinin çizmesi, kendi kalkınma şeklini kendisinin bulması gerekir. Bugün karşılaştığı güçlüklerle rağmen Çin tecrübesi yine de dünya çapındaki önemini kaybetmiş değildir. Çin'de başarılan ilerlemeler, bütün milletler için müstakbel bir başarının teminatı olarak görülebilir.

KISA BİBLİYOGRAFYA

Az gelişmiş ülkelerle ilgili eser ve makaleler pek çoktur. Biz burada ancak onların en yenilerinden ve başlıcalarından bir kaçına işaretle yetiniyoruz.

GUNNAR MYRDAL, *Une économie internationale*, P. U. F., 1958.

LE TIERS-MONDE, *Sous-développement et développement* I. N. E. D., cahier No. 27.

R. NURKSE, *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*, Oxford, 1953. Türkçesi:

Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü. Çeviren: Şevki Adalı, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1964.

R. DUMONT, *Terres vivantes*, Plon, 1961.

L.-J. LEBRET, *Suicide ou Survie de l'Occident*, 1958.

A. SAUVY, *De Matthus à Mao Tse Toung*, Denoel, 1958.

P. MOUSSA, *Les Nations prolétaires*, P. U. F., 1953.

R. BARRE, *Le développement économique*, I.S.E.A., 1958.

F. PERROUX, *La coexistence pacifique*, 3 vol., P.U.F., 1959.

KÜLTÜR SERİSİ

1. Genç Bir Saire Mektuplar Rainer Maria Rilke
2. Duygular ve Âdetler André Maurois
3. Güzellik ve Cinsiyet Charles Lalo
4. Nietzsche ve Alman Felsefi Düşünüşüne Giriş Bernard Goethuysen
5. Edebiyat ve Sanatta Sıkılğanlar J. Gabriel Deroux
6. İlk Akdeniz Medeniyetleri L. Dugas
7. Mülkiyetin Tarihi Felicien Challave
8. Çayname Okakura Kakuzo
9. Felsefe Meseleleri Bertrand Russel
10. Dünya Edebiyatının Ölmiyen Üç Tipi J. Calvet
11. Bir Dünya Görüşü Jules Romains
12. Sanatta Ritimler ve Kanunlar W. Deonna
13. Ahlâkın Ahlâksızlığı Fr. Paulhan
14. Söz ve Fikir Hürriyeti J. B. Bury
15. Epikür'ün (Yaşama Sevinci) Felsefesi H. Schmidt
16. Deliîk Jean Fretet
17. Sinema Tarihi Lo Duca
18. Sanat ve Edebiyatta Câniler Enrico Ferri
19. Felsefe Meselelerinin Bugünkü Durumu A. Cresson
20. Sanatta Yaratıcılığın Sırrı Stefan Sweig
21. Musiki ve İnsan Ruhı Adolf von Grolman
22. Marksizm A. Deschamp
23. Düşünme Sanatı Jean Guilton
24. Konuşma Sanatı R. de S. Laurent
25. İktisadî Doktrinler Jean de Lajugie
26. Siyasî Propaganda J.-M. Domenach
27. Cocuğun Cinsel Eğitimi A. Berge
28. Siyasî Rejimler Maurice Duverger
29. Modern Basın Pierre Denover
30. Adalet Tarihi Marcel Rousselet
31. Sosyal Sınıflar Pierre Laroque
32. Sosyalizm G. Bourgin ve P. Rimbart
33. Çocuk Psikolojisinin Ana Cizgileri Guy Jacquin
34. Hatiplik Sanatı J. Brun Ros
35. Freud ve Öğretisi Stefan Zweig
36. Çağımızın Cumhuriyeti P. Mendes France
37. Fasizmin Tarihi Giampiero Carocci
38. Sömürgeciliğin sonu Hubert Deschamps
39. Az Gelişmiş Ülkeler Yves Lacoste